

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GELENEKSEL TÜRK SANATLARI ANABİLİM DALI
GELENEKSEL TÜRK SANATLARI BİLİM DALI

NEVŞEHİR DAMAT İBRAHİM PAŞA KÜLLİYESİNİN
KİTÂBELERİNİN ESTETİK AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

BETÜL DOĞRUR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMANLAR

Doç. Dr. MUZAFFER YILMAZ

Prof. Dr. SÜLEYMAN BERK

KONYA-2022

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ KONYA SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	--	---

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin	Adı Soyadı	Betül DOĞRUER		
	Numarası	17812101002		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Geleneksel Türk Sanatları/ Geleneksel Türk Sanatları		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	NEVŞEHİR DAMAT İBRAHİM PAŞA KÜLLİYESİNİN KİTÂBELERİNİN ESTETİK AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin Adı Soyadı

İmzası

Betül DOĞRUER

ÖZET

Osmanlı Devleti'nin en ilgi çeken sadrazamlarından biri olan Damat İbrahim Paşa, İstanbul'daki benzerlerini aratmayacak bir külliyei doğduğu yer olan Nevşehir'e kazandırmıştır. Osmanlı tarihinde Lâle Devri olarak adlandırılan dönemde inşa edilen ve 1727 yılında yapımı tamamlanan bu külliye, hem klasik hem de batılılaşma dönemi özelliklerini ihtiva etmektedir.

Bölgeye sağladığı sosyal ve ekonomik katkılarla birlikte mimarisi ve tezyinatı ile de önem arz eden bu külliyenin, hat sanatı bakımından kıymetli yapı kitâbeleri de incelemeye ve üzerinde çalışmaya değer niteliktedir. Kitâbelerden ta'lik hattıyla yazılmış olanları devrin önemli hattatlarından Şeyhülislâm Veliyyüddîn Efendi'nin eserleridir.

Bu çalışmada; Nevşehir Damat İbrahim Paşa Külliyesi'nin on bir adet kitâbesinin durumları tespit edilerek detaylı fotoğrafları çekilmiş ve bazı yazıların kalıpları çıkartılmış, kitâbeler bir katalogda toplanarak transkriptleri yeniden incelenmiş, yazılar hat sanatı ve estetik değerleri bakımından analiz edilerek, Nevşehir Damat İbrahim Paşa Külliyesi özelinde bir hat sanatı değerlendirmesi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Nevşehir, Külliye, Hat Sanatı, Hattat.

ABSTRACT

Damat Ibrahim Pasha, one of the most interesting grand Vizier of the Ottoman State, was also gained recognition with the services he had rendered to Muskara (Nevsehir, where he was born and built a complex in the land where he was born that would easily match its counterparts in Istanbul. This complex built during the period named Tulip Era in the history of Ottomans and completed in 1727 bears the characteristics of both the classical and westernization periods.

The valuable construction epitaphs of this complex having importance with its architecture and decoration as well as its social and economic contributions to the region are worth studying and working on in terms of calligraphy. The epitaphs written in ta'liq calligraphy are the works of Shaykh-al-islam Veliyyüddin Effendi, one of the important calligraphers of that period.

In this study, the conditions of the eleven inscriptions of Nevsehir Damat Ibrahim Pasha Complex were determined, their detailed photographs were taken, and the patterns of some writings were extracted, and the epitaphs were collected in a catalog and their transcripts were re-examined, and finally a calligraphic evaluation has been made specific to Nevsehir Damat Ibrahim Pasha Complex analyzing the scriptures in terms of calligraphy and aesthetics.

Keywords: Nevsehir, Complex, Calligraphy, Calligrapher.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	iv
RESİMLER LİSTESİ	vii
TABLolar LİSTESİ.....	xii
ÇİZİMLER LİSTESİ	xiii
KISALTMALAR.....	xiv
ÖNSÖZ.....	xv

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Amacı, Önemi ve Kapsamı.....	1
1.2. Araştırmada İzlenen Metod	1
1.3. Konu İle İlgili Yapılmış Çalışmalar	4

İKİNCİ BÖLÜM

2. TA'LİK YAZI VE VELİYYÜDDİN EFENDİ

2.1. Ta'lik Yazı	7
2.1.2. Ta'lik Yazının Osmanlı'ya Gelişi Ve Üslup Kazanması	9
2.2. Veliyyüddîn Efendi (h.1182/m.1768)	11
2.2.1. Veliyyüddîn Efendi'nin Ta'lik Yazıdaki Yeri.....	12
2.2.2. Eserleri.....	13

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. DAMAT İBRAHİM PAŞA VE NEVŞEHİR DAMAT İBRAHİM PAŞA KÜLLİYESİ

3.1. Nevşehirli Damat İbrahim Paşa	22
3.2. Nevşehir Damat İbrahim Paşa Külliyesi.....	24
3.2.1. Külliye'nin İnşa Süreci	24
3.3. Külliye'nin Mimari Özellikleri.....	27
3.3.1. Kurşunlu Camii	28
3.3.2. Kervansaray	30
3.3.3. Medrese ve Kütüphane (Başoda).....	30
3.3.4.Çeşmeler	32

3.3.5. Sıbyan Mektebi.....	32
3.3.6. İmarethâne	34
3.3.7. Hamam	34
3.3.7. Kuş Evleri.....	35

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. NEVŞEHİR DAMAT İBRAHİM PAŞA KÜLLİYESİNİN KİTÂBELERİ

4.1. Cami Kitâbesi.....	36
4.2. Cami Avlusu Kuzeybatı Kapısındaki Kitâbe	41
4.3. Cami Avlusu Güney Kapısındaki Kitâbe	45
4.4. Cami Avlusu Batı Kapısındaki Kitâbe.....	46
4.5. Medrese Kitâbesi	47
4.6. Medrese Başoda Kitâbesi.....	53
4.7. İmarethâne Kitâbesi	58
4.8. Kervansaray Kitâbesi	62
4.9. Hamam Kitâbesi.....	67
4.10. Çeşme Kitâbesi	70
4.11. Sıbyan Mektebi Kitâbesi.....	75
4.12. Cami Duvarına Hakkedilmiş Yazılar	79

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. NEVŞEHİR DAMAT İBRAHİM PAŞA KÜLLİYESİNİN KİTÂBELERİNİN ESTETİK AÇIDAN İNCELENMESİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ

5.1.Kitâbelerin Hattatları Hakkında Bir Değerlendirme ve Karşılaştırma.....	80
5.2. Veliyyüddin Efendi'nin Yazısındaki Bazı Karakteristik Özellikler	84
5.3. Veliyyüddin Efendi'nin Nevşehir ve İstanbul'daki Eserleri Arasında Bir Karşılaştırma	88
5.4. Külliye Yapılarının Celf Sülüs Kitâbeleri Arasında Bir Kıyaslama	94
5.5. Kitâbelerin Hat Sanatı Bakımından Değerlendirilmeleri	96
5.5.1. Cami Kitâbesi	96
5.5.2. Cami Avlusu Kuzeybatı Kapısındaki Kitâbe	103
5.5.3. Cami Avlusu Güney Kapısındaki Kitâbe	104
5.5.4. Cami Avlusu Batı Kapısındaki Kitâbe	105
5.5.5. Medrese Kitâbesi	108

5.5.6. Medrese Başoda(Kütüphane) Kitâbesi	113
5.5.7. İmarethane Kitâbesi.....	117
5.5.8. Kervansaray Kitâbesi.....	122
5.5.9. Hamam Kitâbesi	126
5.5.10. Çeşme Kitâbesi	128
5.5.11. Sıbyan Mektebi Kitâbesi	132
5.5.12. Kitâbelerin Korunma Durumları	135
SONUÇ.....	137
KAYNAKÇA	139

RESİMLER LİSTESİ

Resim 2.1. Veliyyüddin Efendi'nin Şeyh Murad Efendi dergâhının haziresinde yer alan kabri. Öndeki mezar taşı Veliyyüddin Efendi'nin kabrine, arkasında görünen ise Veliyyüddin Efendi'nin oğlunun kabrine aittir(2021).	15
Resim 2.2. Veliyyüddin Efendi'nin murakkайдan bir bölüm (İÜK, FY, 1221).....	16
Resim 2.3. Veliyyüddin Efendi meşk muraakkайдan nokta ölçüleri gösterilmiş ta'lik besmele ve harfler (TSM, GY, 220)	16
Resim 2.4,5. Veliyyüddin Efendi'nin mâil ta'lik kıt'aları; An Arbour MI, Abdülhamit II Kollektion, nr. 439 ve İÜK, FY, 1428.	17
Resim 2.6. Veliyyüddin Efendi'nin bir murakkайдan detaylı harf çıkarımları	17
Resim 2.7. Veliyyüddin Efendi'ye ait bir karalama eser	18
Resim 2.8. Aya İrini'nin iki farklı tarihte yapılan onarımına dair celf ta'lik tarih kitâbeleri(Fotoğraf: Akif Sarier, “2021)	18
Resim 2.9. Aya İrini'nin 1139/1726 ve 1157/1745 tarihli iki kitâbesinin de detaylı görüldüğü bir bölüm (Fotograf: Akif Sarier, 2021)	19
Resim 2.10. İstanbul Damat İbrahim Paşa sebil kitâbesinden bir bölüm	20
Resim 2.11. İstanbul Damat İbrahim Paşa sebil kitâbesinden bir bölüm	20
Resim 2.12. Hekimoğlu Ali Paşa Külliyesi sebil kitâbesinden bir detay (Fotograf: Akif Sarier,2021)	20
Resim 2.13. Hekimoğlu Ali Paşa Külliyesi sebil kitâbesinden bir detay	20
Resim 2.14. İstanbul Damat İbrahim Paşa sebil kitâbesinden bir bölüm (Fotoğraf: Akif Sarier,2021)	21
Resim 2.15. İstanbul Damat İbrahim Paşa Çeşme Kitâbesinden bir detay.....	21
Resim 2.16. İstanbul Damat İbrahim Paşa Çeşme Kitâbesinden bir detay.....	21
Resim 3.1. Nevşehir Damat İbrahim Paşa Külliyesi'nin güney cephesinden bir görünüm	22
Resim 3.2. Solunda Kurşunlu Camii, hamam ve kervansarayın bulunduğu, sağında medrese, imaret ve sıbyan mektebinin sıralandığı, karşıdaki istinad duvarına kitâbeli bir çeşmenin yerleştirildiği Camikebir caddesinden bir görünüm.....	25
Resim 3.3. Caminin altıda bir kısmı kayadan oyma şeklinde yapılan kervansaray ile birlikte cami ve medresenin Belediye caddesinden görünümü	27
Resim 3.4.Cami içinden bir görüntü	29
Resim 3.5,6,7. Cami içinden sıva üstü kalem işi örnekleri.....	29
Resim 3.8,9. Cami içinden ahşap üstü kalem işi bezeme örnekleri.....	29

Resim 3.10. Caminin altında, iç kısmı kayadan oyularak inşa edilen kervansarayın bugünkü hali.	30
Resim 3.11. Medresenin tepeden görünümü	31
Resim 3.12. İstinad duvarı üzerindeki kitâbeli çeşme	32
Resim 3.13. Cami duvarı güney cephesinde bulunan çeşme	33
Resim 3.14. İmarethâneye ait aydınlık feneri ve caminin tepeden görünümü	33
Resim 3.15. Sıbyan mektebinin Camikebir caddesinden görünümü	34
Resim 3.16. Hamam	35
Resim 4.1. Kurşunlu Camii kitâbesi	36
Resim 4.2. Cami avlusunun kuzeybatı kapısında bulunan kitâbe	41
Resim 4.3. Cami avlusunun güney kapısındaki âyet kitâbesi.....	45
Resim 4.4. Cami avlusu batı kapısındaki âyet kitâbesi	46
Resim 4.5. Medrese avlu kapısında yer alan kitâbe.....	47
Resim 4.6. Medrese başoda kitâbesi.....	53
Resim 4.7. İmarethâne kitâbesi.....	58
Resim 4.8. Kervansaray kitâbesi	62
Resim 4.9. Hamam kitâbesi	67
Resim 4.10. İstinad duvarında yer alan çeşmenin kitâbesi.....	70
Resim 4.11. Sıbyan mektebi kitâbesi.....	75
Resim 4.12. “Ve bihi nestein”, “Allah’ın yardımıyla” meâlinde bir dua	79
Resim 4.13. “Hüvel hallakul baki”, “O, ebedi yaratıcı olandır” anlamında	79
Resim 4.14. “Bismillahirrahmanirrahim”, “Rahmân ve Rahîm olan Allah’ın adıyla”79	
Resim 5.1-2. Kurşunlu Camii minberinde yer alan “la ilahe illallah” yazısı ve imzası (fotoğraf tarihi: 12.01.2022)	81
Resim 5.4. İmarethâne kitâbesinden bir detay	83
Resim 5.5. Medrese kitâbesinden bir detay	83
Resim 5.6. Kervansaray kitâbesinden bir detay.....	83
Resim 5.7. Sıbyan mektebi kitâbesinden bir detay	83
Resim 5.8. Çeşme kitâbesinden bir detay	83
Resim 5.9. Şehzadebaşı Damat İbrahim Paşa sebilinin kitâbesinden bir detay.....	83
Resim 5.10. Başoda kitâbesinden bir detay	84

Resim 5.11. Aya İrini,1157 tarihli imzası - Resim 5.12. Şehzadebaşı, 1132 tarihli imzası	89
Resim 5.13. Nevşehir Damat İbrahim Paşa Külliyesinin cami kitâbesinde yer alan 1139 tarihli imzası	89
Resim 5.14. İstanbul Şehzadebaşı'nda yer alan çeşmenin Veliyyüddin Efendi'ye ait kitâbesi	90
Resim 5.16a. Şehzadebaşı'nda yer alan Veliyyüddin imzalı çeşme kitâbesinden bir detay	90
Resim 5.15. Aya İrini kitâbesinde; her iki kitâbenin tarihinin ve eski kitâbede hatttat imzasının görüldüğü son kısmı	91
Resim 5.16 b. İstanbul Damat İbrahim Paşa külliyesi çeşme kitâbesinden bir detay	93
Resim 5.17. Nevşehir Damat İbrahim Paşa külliyesi ketebeli cami kitâbesinden bir detay(f.t. 2018).....	93
Resim 5.18 - Resim 5.19.....	94
Resim 5.20 - Resim 5.21.....	95
Resim 5.22 - Resim 5.23.....	95
Resim 5.24 - Resim 5.25.....	95
Resim 5.26. Nevşehir Kurşunlu Camii kitâbesi.....	96
Resim 5.27. Veliyyüddin Efendi'nin imzalı kitâbesinden bir satır	97
Resim 5.28. Sami Efendi'nin yazı kalıplarından bir satır.....	97
Resim 5.29. Sami Efendinin yazı kalıplarından bir satır	98
Resim 5.32. Veliyyüddin Efendi'nin imzalı kitâbesinden bir satır	99
Resim 5.33. Kurşunlu Camii kitâbesinin bir kısmı.....	100
Resim 5.34. Kurşunlu Camii kitâbesinin bir kısmı.....	101
Resim 5.35. Kurşunlu Camii kitâbesinin bir kısmı.....	102
Resim 5.36. Cami Avlusu Kuzeybatı Kapısındaki Kitâbe	103
Resim 5.37. Cami Avlusu Güney Kapısındaki Kitâbe	104
Resim 5.38. Cami Avlusu Batı Kapısındaki Kitâbe	105
Resim 5.39 - Resim 5.40.....	106
Resim 5.41	106
Resim 5.42 - Resim 5.43.....	107
Resim 5.44 - Resim 5.45.....	107
Resim 5.46	108

Ressim 5.47.....	109
Resim 5.48.....	110
Resim 5.49.....	111
Resim 5.50 - Resim 5.51.....	112
Resim 5.52.....	112
Resim 5.53.....	113
Resim 5.54.....	114
Resim 5.55. Başoda kitâbesinden detaylar.....	115
Resim 5. 56 - Resim 5. 57.....	115
Resim 5.58.....	115
Resim 5.59.....	115
Resim 5.60.....	116
Resim 5.61.....	116
Resim 5.62.....	117
Resim 5.63.....	118
Resim 5.64.....	119
Resim 5.65 - Resim 5.66.....	120
Resim 5.67 - Resim 5.68.....	121
Resim 5.69 - Resim 5.70.....	121
Resim 5.71.....	122
Resim 5.72.....	123
Resim 5.73 - Resim 5.74.....	124
Resim 5.75.....	125
Resim 5.76.....	125
Resim 5.77.....	126
Resim 5.78.....	127
Resim 5.79.....	127
Resim 5.80 - Resim 5.81.....	127
Resim 5.82.....	127
Resim 5.83.....	128
Resim 5.84.....	129

Resim 5.85	130
Resim 5.86	131
Resim 5.87	132
Resim 5.88	133
Resim 5.89	134
Resim 5.90	134

TABLolar LİSTESİ

Tablo 5.1. Veliyyüddin Efendi'nin bazı harflerinininden detaylar.....	85
Tablo 5.2. İmad el Hasenî, Veliyyüddin Efendi ve Sâmi Efendi'nin bazı harflerinin Karşılaştırmaları.....	88

ÇİZİMLER LİSTESİ

Çizim 4.1. Kurşunlu Camii planı üzerinde cami kitâbesinin yeri.....	36
Çizim 4.2. Külliye planı üzerinde cami kuzeybatısında bulunan kitâbenin yeri	41
Çizim 4.3. Külliye planı üzerinde avlunun güneyinde bulunan kitâbenin yeri	45
Çizim 4.4. Külliye planı üzerinde cami batı kapısında bulunan kitâbenin yeri.....	46
Çizim 4.5. Medrese planı üzerinde kitâbenin yeri	47
Çizim 4.6. Medrese planı üzerinde başoda kitâbesinin yeri	53
Çizim 4.7. İmarethane planı üzerinde kitâbenin yeri.....	58
Çizim 4.8. Kervansaray planı üzerinde kitâbenin yeri.....	62
Çizim 4.9. Hamam planı üzerinde kitâbenin yeri	67
Çizim 4.10. İstinad duvarı üzerindeki çeşme çizimi üzerinde kitâbenin yeri	71
Çizim 4.11. Sıbyan mektebi planı üzerinde kitâbenin yeri.....	75

KISALTMALAR

a.e.: aynı eser

a.g.e.: adı geçen eser

b.: bin

bkz.: bakınız

c.: cilt

DİA: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi

d.: Doğum tarihi

Ed.: editör

Env.: envanter

h.: Hicrî

Haz.: Hazırlayan

IRCICA: İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi

ö: Ölüm tarihi

m.: Mîlâdi

s.: Sayfa

ss.: İki sayfa

s.a.v.: Sallâllâhü aleyhi ve sellem

sy.: Sayı

TİEM: Türk İslâm Eserleri Müzesi

ÖNSÖZ

Türk kültür ve medeniyet tarihinde yazıya sanat yönüyle çok kıymet verilmiştir. Hat sanatı diğer görsel sanatlar içerisinde anlam ve biçimi bütünleştirmesinden gelen ifade gücüyle öne çıkmıştır.

Mimari eserlerin kitâbeleri, tarihi bilgi içermesi bakımından önemli olduğu kadar, sanatsal değerleriyle de günümüze ışık tutacak niteliktedir. Bu çalışmada incelenen Damat İbrahim Paşa Külliyesinin kitâbelerinin şimdiye kadar yapılan çalışmalarda içerikleri tespit edilmiş fakat estetik değerleri bakımından herhangi bir çalışmaya konu olmamıştır.

Yaşadığı dönemin hem siyaset hem de sanat alanında önemli bir ismi olan Veliyyüddîn Efendi'nin Nevşehir Damat İbrahim Paşa Külliyesi için yazdığı celi ta'lik kitâbelerin hat sanatı açısından kıymetli eserler olması bu çalışmadaki temel motivasyonumuz olmuştur.

18. Yüzyılın ilk yarısında inşa edilen Damat İbrahim Paşa Külliyesinde yer alan kitâbelerin dönemin özellikleri de dikkate alınarak incelenip, mevcut durumlarının tespit edilmesi ve içeriklerinin doğru bir şekilde kaydedilmesi ile birlikte, hat sanatının estetik değerleri bakımından değerlendirilmesi tezimizin içeriğini oluşturmaktadır.

Bu çalışma sürecini beraber sürdürdüğümüz kıymetli hocam sayın Doç. Dr. Muzaffer Yılmaz'a, saygıdeğer hocam Prof. Dr. Süleyman Berk'e, ta'lik eserlerin analiz edilmesinde yardımlarını esirgemeyen saygıdeğer hocam Dr. Öğretim Üyesi Ali Rıza Özcan'a, ilim ve irfan yolculuğumda beni dâima sabırla teşvik eden kıymetli aileme en içten teşekkürlerimi sunarım.

Betül Doğruer-2022

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Amacı, Önemi ve Kapsamı

Tarihin güvenilir vesikaları olan kitâbeler kültürel, siyasî ve ilmî pek çok bilgi içermekle beraber, döneminin sanat anlayışı hakkında da pek çok şey söylemektedir. Bu açıdan kitâbeler, başta sosyal bilimler olmak üzere pek çok farklı disiplinin çalışma alanlarından birini oluşturmaktadır. Bu yüksek lisans tezinde; Nevşehir Damat İbrahim Paşa Külliyesinin kitâbeleri, sanat tarihi ve geleneksel Türk sanatları alanları dahilinde hat sanatı estetiği bakımından incelenmiştir.

Nevşehir Damat İbrahim Paşa Külliyesinin kitâbelerinin bu güne kadar hat sanatı ve estetiği bakımından ele alınmamış olması çalışmamızın esasını teşkil etmektedir. Bu çalışma ile külliyenin kitâbeleri hat sanatı bakımından incelenmiş; yapılara ait olan on bir adet kitâbe tez kataloğuna dahil edilmiştir. Bu kitâbeler dışında külliye içerisinde bulunan diğer yazılar tezin kapsamına alınmamıştır. Tez kapsamında kitâbelerin istif özellikleri tespit edilip açıklanarak döneminin yazı tarihine ilişkin yapılmış çalışmalara bir katkıda bulunulmuştur.

1.2. Araştırmada İzlenen Metod

Tez çalışmasının konusu belirlendikten sonra külliyeye yönelik olarak geniş çaplı bir kaynak taramasına girişilmiştir. Bu tarama işleminde başta YÖK Ulusal Tez Arşivi olmak üzere, pek çok kütüphane ziyaret edilmiş ayrıca dijital envanterlere ulaşılmıştır. Bu kaynak tarama işlemi sanat tarihi, mimari, geleneksel Türk sanatları ve kent topografyası konuları çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Bu süreç devam ederken, bir taraftan da Nevşehir'in tarihi ve il olma serüveni ile birlikte külliyenin inşa edildiği dönemin özellikleri ve sanat anlayışı ulaşılabilen kaynaklardan incelenerek detaylı okumalar yapılmıştır. Nevşehir Belediyesi'nin bugüne kadar yayınlamış olduğu Nevşehir'e dair kültür ve sanat içerikli kitap ve dergilerin tamamı temin edilip incelenmiş, il halk kütüphanesi ve müzesinde Damat İbrahim Paşa Külliyesi hakkında araştırmalar yapılmıştır. Bu araştırmalar esnasında İl Kültür

Müdürlüğü ile irtibatta kalınarak destek alınmıştır. Ayrıca il kültür envanteri temin edilerek külliye yapıları hakkında diğer kaynaklardan edinilen bilgilerin doğrulaması yapılmıştır.

Kaynak taramasının ardından Nevşehir Damat İbrahim Paşa Külliyesi¹ ziyaret edilip külliye ve kitâbelerin detaylı fotoğrafları çekilerek bazılarının mülajı alınmış ve transkribe edilmiştir. Kitâbe metinlerinin kaynaklarda yer alan transkriptleri ile orijinal metinler yeniden okunarak kıyaslama yapılmış ve tespit edilen hata ve eksikler giderilmiştir. Metinler günümüz Türkçesine yeniden çevrilmiş ve hatalar düzeltilmiştir.

Tez çalışması başladığında külliye kısmen de olsa ziyarete açıkken kısa süre sonra başlayan restorasyon ve pandemi süreci nedeniyle tamamen ziyarete kapatılmıştır. Külliye'nin bazı kısımlarına ve kitâbelerin tamamına erişim sağlayabilmek için Kayseri Vakıflar Bölge Müdürlüğü ve Nevşehir İl Kültür Müdürlüğü ile iletişime geçilerek gerekli izinler alınmıştır. Yine de restorasyon devam ettiği için, kısıtlı sürelerde kitâbeler fotoğraflanarak çalışmaya bu fotoğraflar üzerinden devam edilmiştir. Tez çalışması ile paralel ilerleyen restorasyon sürecinde kitâbelerin durumlarındaki değişiklikler de tarih bilgileriyle birlikte bu çalışma içerisine kaydedilmiştir.

Külliye yapılarına ait on bir adet kitâbeden kaynaklarda yer aldığı halde yerinde olmayan tek kitâbe kervansaray kitâbesidir. 2017 yılında Nevşehir İl Jandarma Komutanı Kıdemli Albay Yusuf Ziyaeddin Cavlak, komutanlık avlusunda bulunan bir kitâbenin bu kayıp kitâbe olabileceği düşüncesiyle yetkili mercilere haber vermiş ve bulunan kitâbenin kaybolan kervansaray kitâbesinin bir kısmı olduğu bu şekilde tespit edilmiştir. Halen Nevşehir İl Jandarma Alay Komutanlığı Bahçesinde muhafaza edilen bu kitâbeyi inceleyebilmek için Valilik ve Jandarma Komutanlığı ile irtibat kurularak kitâbe üzerinde mülaj ve fotoğraflama çalışmaları yapılmıştır.

¹ Aynı isimde İstanbul'da da bir külliye bulunduğu için, Nevşehir'de yer alan külliye olduğunu belirtmek amacıyla başlıkta külliye'nin adı "Nevşehir Damat İbrahim Paşa Külliyesi" olarak ifade edilmiştir.

Külliye kitâbelerinin yedi adedi celi ta'lik yazı ile dört adedi de celi sülüs yazı ile yazılmıştır. Bütün kitâbeler içinde hattat imzası olan tek kitâbe cami ana giriş kapısının celi ta'lik olan kitâbesidir. Tez çalışması esnasında devam eden restorasyonda bu kitâbe bir onarım geçirerek üzerindeki eski boyalar temizlenip aslına uygun varak uygulaması yapılmış olması kitâbenin yazılarının incelenmesini kolaylaştırmıştır. Bu eserin Veliyyüddîn Efendi imzalı olması, diğer altı adet celi ta'lik kitâbenin de aynı hattata ait olup olmadığını tespit etme gerekliliği doğurmuştur. Bu amaçla kitâbeler arasında mukayeseli bir çalışma yapılmıştır. Veliyyüddîn Efendi'nin İstanbul'daki celi ta'lik eserlerini incelemek amacıyla İstanbul'a gidilerek ulaşılabilen eserler yerinde incelenip fotoğrafları ve bazı eserlerin mülajları alınmıştır.

Saha çalışmaları tamamlandıktan sonra, tezin ana konusunu teşkil eden kitâbelerin estetik okumaları yapılmaya başlanmıştır. Elde edilen bilgiler ve veriler doğrultusunda tezin yazımına geçilmiştir. Birinci bölümde konunun amacı, önemi ve kapsamı anlatılmış, ikinci bölümde İslâm yazısı ve bilhassa ta'lik yazının tarihçesi ve özellikleri ana hatlarıyla anlatılmıştır. Veliyyüddîn Efendi'nin hayatı ve hat sanatındaki yeri de bu bölümde ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde öncelikle Nevşehir ve Damat İbrahim Paşa Külliyesinin tarihi ve mimari özellikleri anlatıldıktan sonra; kitâbelerin metinleri, transkriptleri, anlamları ve düşünülen tarih bilgileriyle birlikte malzeme, teknik bilgileri ve günümüzdeki durumları da tespit edilerek bir katalog oluşturulmuştur.

Tez çalışmasının dördüncü bölümü kitâbelerin hat sanatı ve estetik bakımından değerlendirme ve karşılaştırılmalarından oluşmaktadır. Bu değerlendirmelerde döneminin sanatsal niteliğini taşıyan imzalı ve imzasız yedi adet celi ta'lik kitâbe celi sülüs kitâbelerden daha detaylı olarak ele alınmıştır. Kitâbe okumalarına ışık tutması için ta'lik yazı ve Veliyyüddin Efendi hakkında da detaylı malumat verilmiştir.

Değerlendirme kısmında külliye ve kitâbelerin genel durumları hakkında açıklamalarla birlikte kitâbelerin bugünkü korunma durumları hakkında bilgi

verilmiştir. Kitâbelerin hattatlarına dair edinilen ve tespit edilen bilgiler de bu kısımda toplanmıştır.

Sonuç kısmında ise tez çalışması ile elde edilen çıkarımlar ve çalışmanın özgün değeri üzerinde durulmuştur.

Çalışmanın bütününde hicri ve miladi tarihler birlikte gösterildiğinde; ilk tarih hicri, ikinci miladi olmak üzere “/” ile ayrılarak belirtilmiştir. Doğum ve ölüm tarihleri “d.” ve “ö.” kısaltmalarıyla belirtilmiştir.

Tezin bütününde Nevşehir Damat İbrahim Paşa Külliyesi ve İstanbul’da yer alan Veliyyüddin Efendi eserlerinin 2022’de çekilen güncel fotoğraflarına yer verilmekle beraber, daha eski tarihli fotoğrafların tarihi resim numarasıyla birlikte altında belirtilmiştir.

1.3. Konu İle İlgili Yapılmış Çalışmalar

Nevşehir Damat İbrahim Paşa Külliyesi tarihi, bölgedeki sosyal ve ekonomik önemi, mimarisi ve tezyinatıyla daha önce pek çok çalışmaya konu olmuştur. Fakat kitâbelerinin estetik değerleri özelinde bir çalışma bugüne kadar yapılmamıştır.

Konu ile ilgili yapılmış araştırma ve tezlerden Nevşehir tarihi, Nevşehir Damat İbrahim Paşa Külliyesi, celi ta’lik kitâbelerinin hat sanatı estetiği bakımından değerlendirmelerinin yapıldığı bölümler oluşturulurken yararlanılan başlıca eserler kronolojik olarak aşağıda sıralanmıştır.

Kitaplar:

Aktuğ, İlknur; *Nevşehir Damat İbrahim Paşa Külliyesi*(1992): Külliyeinin tarihi, mimari ve tezyini yönlerini detaylarıyla ele alan bu eserde kitâbelerin hazırlanışı, şairleri ve transkriptleri de yer almaktadır.

Boydaş, Nihat; *Ta’lik Yazıya Plastik Değer Açısından Bir Yaklaşım*(1994) isimli eserinde, ta’lik yazıyı plastik bir sanat olarak değerlendirmiş ve bu bağlamda yazının kendisine mahsus estetik değerlerini ortaya koymuştur.

Nevşehir Belediyesinin kültür hizmeti olarak hazırlattığı *Damat İbrahim Paşa ve Nevşehir* isimli kitap; külliyeinin inşasıyla ilgili bazı tarihi belgelerin orijinal baskılarına yer verir.

Yazır, Mahmut Bedrettin; *Medeniyet Âleminde Yazı ve İslâm Medeniyetinde Kalem Güzeli*(1981) isimli eserde hat sanatının ve ta'lik yazının yazım incelikleri hakkında detaylı izahlar yer almaktadır.

Tez ve makaleler:

Atak, Erkan; *Anadolu'da Lâle Devri Mimarisi (İstanbul Dışı Örnekler)*(2014) isimli doktora tezinde Nevşehir Damat İbrahim Paşa Külliyesi'nin mimari özelliklerine yer vermiştir.

Aktepe, M. Münir; “*Nevşehirli Damat İbrahim Paşa*” ve aynı başlık altında İ.Hakkı Uzunçarşılı'nın *İslâm Ansiklopedisi*'nde yer alan makaleleri tarihi bilgilerin teyit edilmesi noktasında çalışmamıza ışık tutmuştur.

Ekiz, Mehmet; *Nevşehir'de Türk Dönemi Mimari Eserleri*(2006) isimli doktora tezinde Nevşehir Damat İbrahim Paşa Külliyesi'nin mimari özelliklerini detaylarıyla ele almıştır.

Kuran, Aptullah; *Orta Anadolu'da Klasik Osmanlı Mimarisi Çağının Sonlarında Yapılan İki Külliye* isimli makalede, külliyeinin mimari özelliklerini 2006 yılındaki durumuna göre izah ettiği bu çalışma ile yapıların 2006 yılından bugüne kadar geçirdiği değişimleri gözlemleyebilme imkânı sağlamıştır.

Özcan, Ali Rıza; *Türk Nasta'lik Ekolü* (1996) isimli sanatta yeterlilik çalışmasında İran nasta'likinden Türk nasta'likine geçiş sürecini ve yazıdaki gelişimleri ele aldığı detaylı bir inceleme yapmıştır.

Sayıoğulları, Recep Sadri; *Türk Ta'lik Yazı Ekolünün Doğuşunda Şeyhülislâm Veliyyüddin Efendi* (1991) isimli yüksek lisans tezi Veliyyüddin Efendi özelinde yazılan tek tez çalışması olmakla beraber, Veliyyüddin Efendi'nin

Nevşehir'deki eserleri bu tezin kapsamına alınmamıştır. Veliyyüddin Efendi'nin İran yazısıyla Türk nes'taliki arasındaki konumunu anlamaya yardımcı olacak bir değerlendirmeye de bu çalışmada yer verilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. TA'LİK YAZI VE VELİYYÜDDİN EFENDİ

2.1. Ta'lik Yazı

Hat sanatının doğuşundan itibaren gelişen, “Aklâm-ı sitte” denilen altı temel yazı çeşidinden sonra İslâm sanatında önemli bir yeri olan yazılardan biri de ta'lik yazısıdır.

Sözlük anlamı “asmak, ilişirmek, asılmak” olan ta'lik, İran'da tevki' ve rika'yazılarından geliştirilmiştir². Ta'lik yazının bünyesinde bulunan uzayıp giden çekilişler, ince bir hareketle asılıp kalan çanaklı, küplü harfler ve yazının genel görünümüne hâkim olan harflerin birbirine asılmış gibi³ bir görüntü oluşturması gibi bazı yapısal özellikler bu adı almasına neden olmuştur.

Harekesiz bir yazı olan ta'lik yazı, sadeliği, harf ve çizgilerinin oluşturduğu dingin ritmi ile bir mûsiki namesini andırır.

Ta'likin ilk örneklerine XI. yüzyılda rastlanır. XIV. yüzyılda daha çok yaygınlaşarak gelişim gösteren bu yazı XV. yüzyılın başlarında bütün özellikleri ile ortaya çıkmış ve XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren İran'da İmad adındaki hattatın elinde en güzel şeklini almıştır.

Kazvin'de doğan hattat İmad (d.961-ö.1023/d.1554-ö.1615), İslâm yazı sanatında mühim bir yere sahiptir. Yazdığı eserlerle şöhreti İslâm dünyasının her köşesine yayılmıştır. İcâzetini aldıktan bir müddet sonra Osmanlı Devleti'ne giden İmad İran'a döndüğünde İsfahan'da Büyük Şah Abbas'ın hizmetine girmiştir. Sarayda çok sevilen hattatın kazandığı bu şöhreti bazı kişiler tarafından kıskanılarak Şah ile arasına nifak sokulmuş ve neticede bu büyük yazı dehası İsfahan'da katledilmiştir⁴.

² Kubbealtı Lügati, <http://lugatim.com/>, (12.09.2021).

³ Ali Alparslan, *Türk Büyükleri Dizisi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992, s.143.

⁴ Muhittin Serin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 2003, s.310.

Ta'lik yazı, doğum yeri olan İran'da bugün yerini nesta'like bırakmıştır. Bu yazı, sülüs ve nesih'ten sonra İslâm dünyasında en çok kullanılan yazı çeşidi olarak kabul edilebilir.

Hat sanatı tarihi alanında kapsamlı çalışmalar yapan Ali Alparslan; ta'lik ve nesta'lik yazıların birbirine karıştırılmasının doğurduğu belirsizliklere dikkat çeker ve ta'lik yazının nes'talikten önce icad edildiğini fakat XIV. yy.dan sonra yerini nesta'like bıraktığını söyler⁵.

Ta'likin bütün harfleri birbirine bağlayan ve okunması zor olan karışık, kıvrımlı yapısı, nes'talik ile düzenli, zarif, sade bir forma ulaşarak okunması ve yazılması da daha kolay hale getirilmiştir.

Mîr Ali (ö.849/1446) ta'lik yazıya yeni bir çehre kazandırarak onu müstakil bir hat haline getiren ilk hattattır⁶. Müstakimzade Tuhfe-i Hattâfîn'de; Mir Ali Tebrizi'nin daha önce hiç yazılmamış bir yazı icad etmek için Allah'a yalvardığını ve bu konuda çalışmaya devam ederken bir gün rüyasında Hz. Ali'nin ta'lik yazıyı tarif ettiğini ve bu yazının inceliklerini oluşturmak için kazlara bakmasını söylediğini nakleder⁷. Ta'lik yazı Mir Ali Tebrizi'nin eliyle oluşturulup ıslah edildikten sonra iki üsluba ayrılmıştır.

Birinci üslup; Cafer-i Tebrizî (ö.860/1456) ve Ezher-i Tebrizî üslubudur. Bu üsluba sonradan doğu veya Horasan üslubu da denilmiştir. Bu üslupta harflerin ve kelimelerin boyları normal uzunluktadır.

İkinci üslup; Abdurrahmân-ı Harezmî (ö.885/1481) üslubudur. Batı ve güney İran'da gelişen bu üslubta harfler ve kelimeler birinci üsluba göre daha uzun ve geniştir. Yuvarlak hatlardaki dönüşler de daha geniş yapılmıştır.

İran'da yazı zevkine uymadığı için zamanla terk edilen Harezmi üslubu, Afganistan ve Pakistan bölgelerinde halen kullanılmaktadır. Horasan üslubu ise

⁵ Ali Alparslan, **Osmanlı Hat Sanatı Tarihi**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999, s.158.

⁶ Serin, **a.g.e.**, s.317.

⁷ Nihat Boydaş, **Ta'lik Yazıya Plastik Değer Açısından Bir Yaklaşım**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1994, s.89-90.

zamanla yetişen kabiliyetli hattatlar eliyle olgunlaşarak gelişim göstermiş ve günümüze ulaşmıştır⁸.

2.1.2. Ta'lik Yazının Osmanlı'ya Gelişi Ve Üslup Kazanması

Nes'talik yazı Osmanlı'ya Fatih döneminde İran'dan gelen bazı hattatlar tarafından getirilmiş ve XIX. yüzyıla kadar İran tesirinde kalarak devam etmiştir. Ancak Mehmet Esad Yesâri ve oğlu Yesârizâde Mustafa İzzet Efendi'nin elinde bu yazı bambaşka bir hale bürünmüş ve Türk Nesta'lik ekolü diye anılmaya lâyık, geçmişten ilham alan fakat kendi kültür ve estetik anlayışına uygun yepyeni bir yazı çeşidi doğmuştur. Yesârizâde'den sonra Sâmi Efendi'nin elinde ta'lik yazı en güzel halini almıştır. Ta'lik yazıda bugün halen Yesârizâde ekolü devam etmektedir⁹.

İmad'ın talebelerinden Seyyid Abdullah İran'dan İstanbul'a nesta'lik yazıyı getirdikten bir süre sonra, sülüs yazı ile aynı kalem kalınlığında yazılan bu yazıya Osmanlılar ta'lik demişlerdir. Bu esasında yanlış bir kullanım ise de asırlar boyunca bu şekilde söylenegelmiş ve kabul görmüştür. Osmanlı hattatları ta'lik yazının incesine hafi ta'lik, ince ta'lik veya hurde ta'lik, sülüsten daha kalın yazılana da celi ta'lik veya ta'lik celisi demişlerdir. İran'da ise ta'lik ile hafi ta'like nesta'lik, celisine de celi ta'lik denilmiştir¹⁰.

Ta'lik yazıda, günümüzde de devam eden İran ta'lik ekolü ve Türk ta'lik ekolü olmak üzere iki ekol vardır. Türkiye haricindeki ülkeler hâlen İran ta'lik ekolüne bağlıdır. Anadolu'da da XIX. yy'a kadar İran etkisinde eserler veren hattatlar vardı. Zamanla Türk hattatları, estetik zevklerine uygun yeni bir üslup geliştirerek İran ta'lik ekolünden ayrıldılar. Yesâri'nin öncül çalışmaları ve oğlu Yesârizâde'nin bu çalışmalara devam edip geliştirmesi ile Türk ta'lik ekolü ortaya çıkmıştır.

Türk hattatları ta'lik yazıyı benimseyip üzerinde çalışmışlar ve çok güzel yazmışlardır. Henüz İran ekolünün etkisindeyken bile ta'likin en büyük ustası olan

⁸ Alparslan, a.g.e., s.158.

⁹ Ali Rıza Özcan, **Türk Nesta'lik Ekolü**, Sanatta Yeterlilik Eser Çalışması, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1996, s.66.

¹⁰ Serin, a.g.e., s.316.

İmad kadar güzel yazmışlardır. Bir hattatın yazısını birebir aynı ölçülerle ve aynı üslupla yazmak büyük bir ustalık ister. Hat sanatı icâzet geleneğinde, bir hattatın rüşdünü isbat etmesi için usta bir hattatın eserini aynıyla taklit etmesi istenir ki bu taklitteki mahâretine bakılarak, icâzetnâme almasına karar verilir¹¹. Türk hattatlar İmad'ı taklid ederken, taklit ettikleri yazının imza kısmında bu yazıyı İmad'a bakarak yazdıklarını belirtmişlerdir. Böylece ona ulaştıklarını açıkça göstermelerine rağmen, daima İmad'a ve diğer İranlı yazı ustalarına karşı saygılarını da beyan etmişlerdir.

Özet olarak, Türk hattatların üzerinde fazla çalışmadıkları, kitap yazımında kullanılan ince ta'lik ile bugün yalnızca sanatsal yeterliliğini göstermek için nadiren kullanılan şikeste ta'liki İranlılar en güzel şekilde yazmışlar; sülüs ebatlarında yazılan ta'lik ile celi ta'likte ise Türkler İranlılardan daha ileri bir noktaya ulaşmışlardır¹².

Osmanlıların Karakoyunlular ve Akkoyunlular ile olan siyasi münasebetleri, bu yazının daha IV. yüzyılın başlarında Türkiye'de kullanılsa da tanınmasına zemin hazırlamıştır. Yazma eserlerin elden ele ulaşması, bilhassa edebiyat çevrelerinin İran'la yakın ilişkileri, Fatih devrinde sınırların genişlemesi ile İslâm dünyasının gözlerini İstanbul'a çevirmesi ve Fatih döneminde sarayın İranlı sanatkârlara kapılarını açması bu sanatın yayılmasına vesile olmuştur. Bu tarihte tanınmış pek çok hattat Azerbaycan ve İsfahan'dan gelip İstanbul'a yerleşmişlerdir. Sabir, Hamidi ve Gıyas-el Mücellid bunlardan birkaçıdır. İran'da İmad'ın şöhretinin yayılmaya ve yazılarının elden ele dolaşmaya başlaması, Anadolu'da da ta'lik yazının çehresini değiştirmiştir. İmad'ın üslubu Türkiye'ye ilk önce onun Türk asıllı öğrencilerinden biri olan Buharalı Derviş Abdi (ö.1057/1647) vasıtasıyla gelmiş ve daha sonra öğrencilerinden Tophaneli Mahmud (ö.1080/1669) ve Siyahi Ahmed Efendi (ö.1100/1688) ile mahallileşti¹³.

Bu şekilde yayılmaya başlayan İran üslubu Abdülbaki Arif (ö.1125/1713), Durmuşzâde Ahmed (ö.1129/1716) ve Dedeza'de'den (ö.1174/1760) sonra Şeyhülislâm Veliyyüddîn Efendi (ö.1183/1768) ile tanınmış hekim Katipzade

¹¹ Bkz. Süleyman Berk, “**Hat Sanatının Diploması İcâzet Geleneği**”, Devlet-i Aliyeden Günümüze İcâzet Geleneği, İnkılâb Yayınları, İstanbul 2013, s.111.

¹² Alparslan, **a.g.e.**, s.155.

¹³ **a.g.e.**, s.160.

Mehmet Refî (ö.1183/1769) ve nihâyet Yesâri Mehmed Es'ad (ö.1213/1798) elinde kemale ulaştı. Yesâri'nin ilk yazıları tamamen İmad tarzında iken sonraki yazılarında bazı farklılıklar olmuştur. Harflerin ölçüleri ve satıra dizilişleri ile ilgili değişiklikler yaparak kendi görüşünü ve zevkini yazısına dahil etmiştir. Hayatının sonuna doğru yazılarında artık harfleri standart bir ölçü içinde yazmaya başlamıştır. Mahmud Esad Yesâri'nin oğlu Yesârizâde Mustafa İzzet ile birlikte, ta'lik yazısı yeni bir boyuta evrilmiştir¹⁴.

2.2. Veliyyüddîn Efendi (1182/1768)

İstanbul Silivrikapı'nın Yayla semtinde dünyaya gelen Veliyyüddîn Efendi'nin eğitimi hakkında kaynaklarda bir bilgi olmamakla birlikte, tahsilini tamamladıktan sonra babasının Silivrikapı Arabacı Bayezid mahallesindeki bir medrese de bir süre müderrislik yaptığı bilinmektedir¹⁵.

Nevşehir'li Damat İbrahim Paşa'nın Sadrazamlığı zamanında, evkaf-ı Haremeyn müfettişliği görevine getirilen Veliyyüddîn Efendi 1142/1729 senesinde bu sefer Halep kadılığına tayin edilmiş, ancak bir yıl sonra görevinden alınmıştır. Veliyyüddîn Efendi bu olaydan dört ay sonra Galata kadısı olmuştur. Akabinde Kahire ve Medine'de de kadılık görevinde bulunmuş, hac vazifesini yerine getirdikten sonra İstanbul'a dönmüş ve Anadolu kazaskerliği görevinin ardından 28 Nisan 1758'de Rumeli kazaskerliğine tayin edilmiştir. Kısa bir süre sonra III. Mustafa'ya sunulan, kendisinin rüşvet aldığına dair bir arzuhal sebebiyle azledilip Manisa'ya sürgüne gönderilmiştir. Veliyyüddîn Efendi'nin adaletperver bir karaktere sahip olduğunu ve doğruları söylemekten çekinmediğini söyleyen Şemdanizade; asılsız ithamlar nedeniyle aleyhinde yirmi sekiz ayrı dilekçenin bulunduğunu nakleder¹⁶. Veliyyüddîn Efendi, 1760'da Çelebizâde Asım Efendi'nin vefatından sonra şeyhülislâmlığa tayini esnasında hastalığından dolayı saraya gidememiş ve iyileşinceye kadar konağında ikamet etmiştir. Bir yıl altı ay on sekiz gün görevde kalmış, fakat hiddetli mizacı vazifesine uygun olmadığı gerekçesiyle görevden

¹⁴ a.g.e., ss.158, 167.

¹⁵ Tahsin Özcan, "Veliyyüddîn Efendi", TDV İslâm Ansiklopedisi, c.43, İstanbul 2013, s.40.

¹⁶ T. Özcan, a.g.e., ss.40-42.

alınarak Bursa'ya gönderilmiştir. Veliyyüddîn Efendi, 25 Ekim 1768'de, ikinci kez şeyhülislâmlık vazifesindeyken vefat etmiştir. Koca Mustafa Paşa Camii'nde kılınan cenaze namazının ardından Eyüp'te Otakçılar civarında bulunan Şeyh Murad Efendi Tekkesi'nin bahçesine defnedilmiştir (Resim 2.1).

Veliyyüddîn Efendi'nin çok sayıda hayrat yaptırdığı bilinmektedir¹⁷. Koca Mustafa Paşa Camii avlusuna bir muvakkithane ilâve ettirmiştir. En önemli hayratı ise İstanbul'da Zeytinburnu ile Bakırköy arasında kalan Çırpıcı çayırı civarındaki mesire ve çeşmesidir. Bu vakıf onun Galata kadısı olduğu sırada tesis edilmiştir. Veli Efendi çayırı ve çeşmesi zamanla İstanbul halkı tarafından çok sevilen bir mesire haline gelmiştir. Bu alan günümüzde Veli Efendi Hipodromu olarak bilinen yerdir. Veliyyüddîn Efendi'nin en önemli hizmeti ise inşa ettirdiği kütüphane ile vakfettiği kitaplarıdır. Beyazıt Camii bahçesinde yer alan bu kütüphanede Veliyyüddin Efendi'nin bir araya getirdiği nadir bulunan pek çok kitabın yer aldığı bilinmektedir. Bu eserler günümüzde Beyazıt Kütüphanesi bünyesinde yer almaktadır¹⁸.

Çiçek yetiştiriciliğine, özellikle de lâlelere büyük bir ilgi duyan Veliyyüddîn Efendi'nin otuz beş farklı tür lâle yetiştirdiği kaydedilir¹⁹. 1728'de saray için sipariş edilen lâle soğanları arasında Veliyyüddîn Efendi'nin yetiştirdiği “lem‘a-yı feyz” ve “nahl-i işve” isimdeki lâleler de yer alır.

2.2.1. Veliyyüddîn Efendi'nin Ta'lik Yazıdaki Yeri

Veliyyüddîn Efendi, Osmanlı ta'lik ekolünün önde gelen isimlerindedir. Ta'lik hattını Durmuşzâde Ahmed Efendi'den meşk etmiştir. Yazıda o kadar ilerlemiştir ki, bir müddet sonra hocası, onun kendisini geçtiğini söylemiştir²⁰. 1134/1721 senesinde Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın verdiği bir ziyafet esnasında İran'dan İstanbul'a gelen bir elçi Osmanlı hattatlarını tecrübe etmek maksadıyla, ortaya bir yazı çıkarır ve İmad'ın yazısı olduğunu söyler. Türk hattatlar bunun İmad'ın yazısı olmadığını hemen anlamakla kalmayıp her biri bu yazıya bir de

¹⁷ İsmail E. Erünsal, “Veliyyüddin Efendi Kütüphanesi”, TDV İslâm Ansiklopedisi, c.43, s.42.

¹⁸ Erünsal, a.g.e., s.42.

¹⁹ T. Özcan, a.g.e., s.42.

²⁰ Alparslan, a.g.e., s.164.

nazîre yazarlar. İnan elçisi Osmanlı hattatlarına hayranlığını “Hepsi İmad’ı geçmişler” diyerek ifade etmiştir. İbrahim Paşa’nın tertiplelediği bu toplantıda Veliyyüddin Efendi’ye İmâd-ı Rûm ünvanı ilk defa İnan elçisi Kuli Han tarafından verilmiştir²¹. Devhatü’l-Küttâb eserinin müellifi, Veliyyüddîn Efendi ile ilgili şöyle der: “Nes’talik’te o kadar terakki göstermiştir ki Mir Ali ve İmad sağ olsalardı ondan ders alırlardı”²².

Müstakimzâde, Tuhfe-i Hattâtın isimli eserinde Veliyyüddîn Efendi’nin yetiştirdiği hattatlar arasında Mustafa Tayyibî, Mustafa b. Hüseyin, Osman b. İbrahim, Seyyid Mehmed Said, İsmail b. Osman ve Mehmed Hüdâdat isimleri geçer²³. II. Mustafa ve III. Ahmet de ta’lik yazıyı Veliyyüddin Efendi’den meşk etmiştir²⁴.

Meşhur hattat Yesârî Mehmed Esad Efendi hat meşketmek için Veliyyüddin Efendi’ye başvurmuş fakat kabul edilmemiştir. Bunun üzerine Dedezâde’ den meşk ederek ta’lik yazıyı bitiren Yesari, yazıdaki kabiliyetiyle kısa zamanda meşhur bir hattat olmuştur. Veliyyüddîn Efendi, icâzet merasimine davet edildiği bu genç hattatın kabiliyetini ve yazdıklarını görünce duygulanmış ve “Cenab-ı Hak bu zatı bizim kibirli burnumuzu kırmak için göndermiştir.” diyerek onu talebeliğe kabul etmediğine pişman olduğunu ifade etmiştir²⁵. Bu hadise sebebiyle Veliyyüddin Efendi Yesari’yi talebeliğe kabul etmeyen hattat olarak anılmışsa da esasında bu kötü bir şöhret değildir. Çünkü Veliyyüddin Efendi hem sanatça hem de mevkiye üstün bir kimse olmasına karşın, Yesari’ye ders vermemekle hata ettiğini defaatle dile getirerek bu hadisenin gelecek nesillere de ibret olmasını sağlamıştır.

2.2.2. Eserleri

Veliyyüddîn Efendi’nin ta’lik kıta ve murakkalarının bir kısmı çeşitli müze ve kütüphaneler ve özel koleksiyonlardadır. Bunlardan bazıları;

²¹ Bu hadisenin tamamı için bkz, Şevket Rado, **Türk Hattatları**, Tifruk Matbaacılık, İstanbul, 1984, s.37.

²² **a.g.e.**, s.37.

²³ Serin, **a.g.e.**, s.362.

²⁴ Alparslan, **a.g.e.**, s.110.

²⁵ Rado, **a.g.e.**, s.183.

* Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'nde kayıtlı murakkâ (nr. 2444)

* Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde meşk murakkâ (Güzel Yazılar, nr. 220)

*Veliyyüddîn Efendi'nin mâil ta'lik kıt'ası (Ann Arbor, MI, II. Abdülhamid Koleksiyonu, nr.439)

*İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde kayıtlı murakkaları (FY, nr.1225, 1425, 1428)

Dönemine ait birçok mimari eserde Veliyyüddîn Efendi'ye ait celî ta'lik kitâbelerin olduğu görülmektedir. Onun imzasını taşıyan celî ta'lik kitâbelerden bazıları;

* Şehzâdebaşı'ndaki Nevşehirli Damat İbrahim Paşa sebili ile dârülhadis çeşmesi kitâbeleri

* Bayezid Camii içindeki Veliyyüddîn Efendi Kütüphanesinin "Barekallahu Teâla" yazısı²⁶

* Üsküdar'daki Ayazma Camii'nin tarih kitâbesi²⁷

*Hekimoğlu Ali Paşa Külliyesi'nin celi ta'lik kitâbeleri²⁸

*Aya İrini Kilisesi'nin Fatih döneminde ve III. Ahmet döneminde yazılan celî ta'lik tarih kitâbeleri (Resim 2.6,8) ²⁹

²⁶ Beyazıt Camii'nin içinde bir bölüm olarak bulunan Veliyyüddin Efendi Kütüphanesi'nin kitapları 1952 yılında Beyazıt Devlet Kütüphanesi'ne nakledildiğinden yapı ve kitâbesi de bugün yerinde değildir. (Muzaffer Gökman, *İstanbul Kütüphaneleri Rehberi*, İstanbul 1947, s.18.)

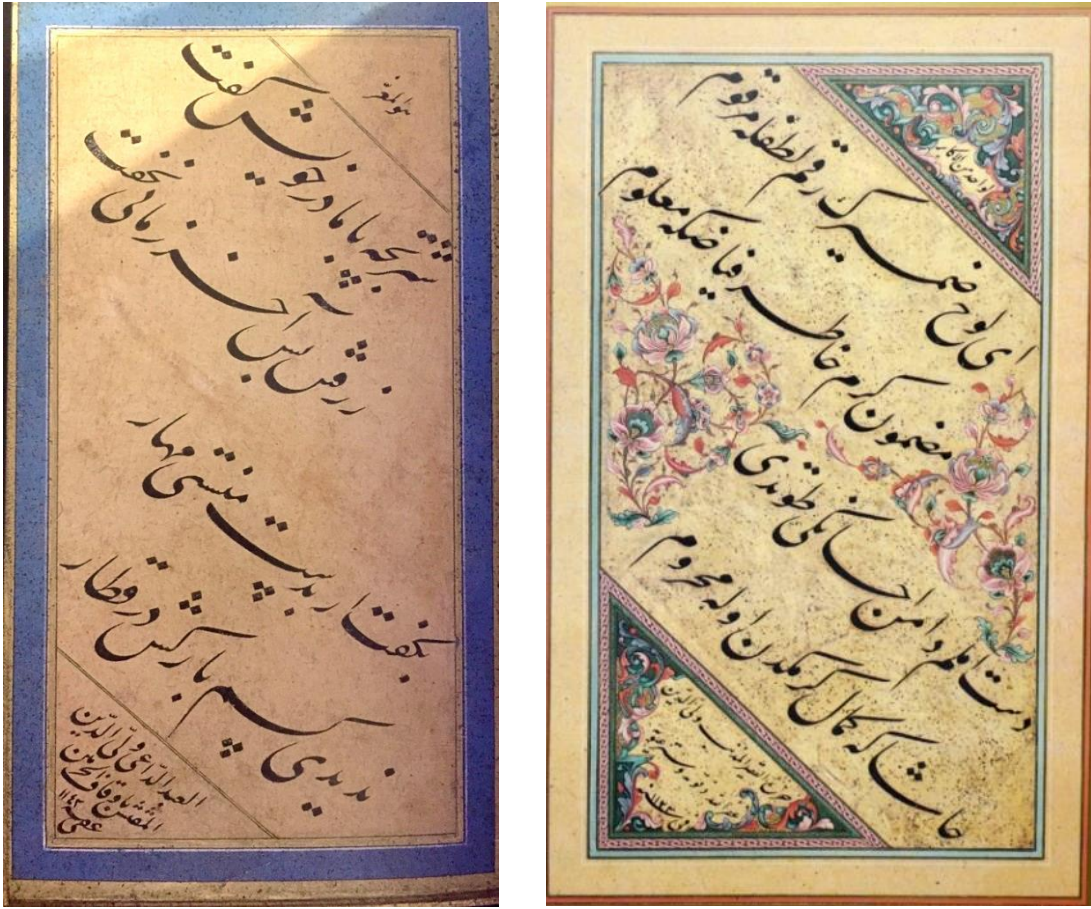
²⁷ Restorasyon nedeniyle kitâbe fotoğraflanamamıştır.

²⁸ Bu külliye'nin kitâbelerinde hattat imzasına rastlanmamasına rağmen, Meşhur Hattatlar kitabında Uğur Derman Veliyyüddin Efendi'nin eserleri arasında bu kitâbeleri de zikretmiştir. Yazılar incelendiğinde Veliyyüddin Efendi'nin imzalı yazılarına benzerlik göstermektedir.

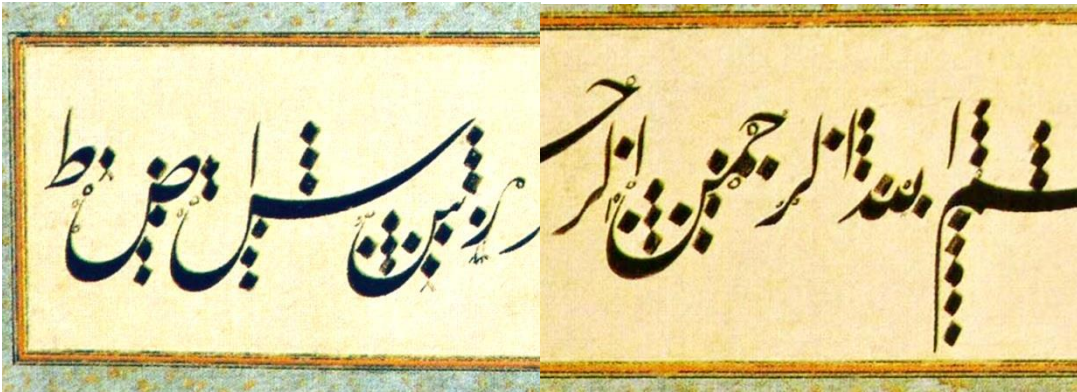
²⁹ Topkapı Sarayı'nın bulunduğu Sur-u Sultani içinde yer alan Aya İrini kilisesi; Osmanlı döneminde eski silah müzesi olarak kullanılan Türkiye'nin ilk müzesidir. Aya İrini kapısı üzerinde III. Ahmet ve II. Mahmut dönemine ait iki kitâbe bulunmaktadır (1139 ve 1157). Beş bölüm ve altışar satırdan oluşan kitâbeler arasında ayrı kitâbeler olduğunu belli eden bir boşluk vardır. İki farklı döneme ait kitâbenin bu şekilde birleştirilip tek kitâbe görünümünde olması dikkat çekicidir (A.Rıza Özcan, *İstanbul'un 100 Kitabesi*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul, s.68).

Resim 2.1. Veliyyüddin Efendi'nin Şeyh Murad Efendi dergâhının haziresinde yer alan kabri. Öndeki mezar taşı Veliyyüddin Efendi'nin kabrine, arkasında görünen ise Veliyyüddin Efendi'nin oğlunun kabrine aittir(2021).

Resim 2.4,5. Veliyyüddin Efendi'nin mâil ta'lik kıt'aları; An Arbour MI, Abdülhamit II Kollection, nr. 439 ve İÜK, FY, 1428.

Resim 2.6. Veliyyüddin Efendi'nin bir murakkasından detaylı harf çıkarımları

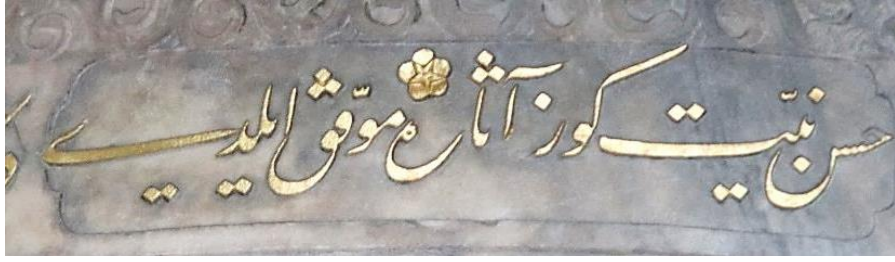
Resim 2.7. Veliyyüddin Efendi'ye ait bir karalama eser

Resim 2.8. Aya İrini'nin iki farklı tarihte yapılan onarımına dair celi ta'lik tarih kitâbeleri (Fotoğraf: Akif Sarier, "2021)

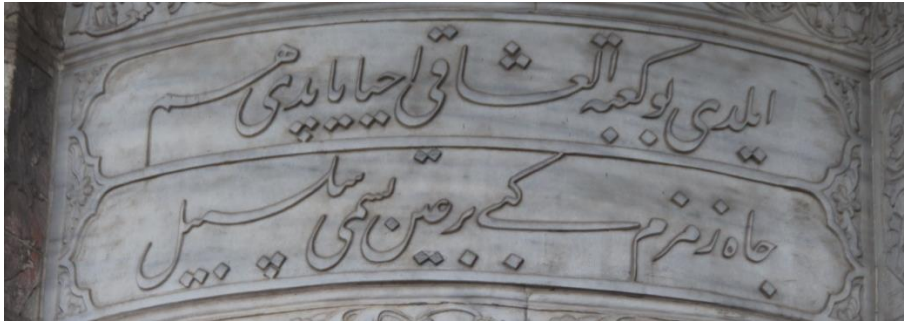
Resim 2.9. Aya İrini'nin 1139/1726 ve 1157/1745 tarihli iki kitâbesinin de detaylı görüldüğü bir bölüm (Fotograf: Akif Sarier, 2021)

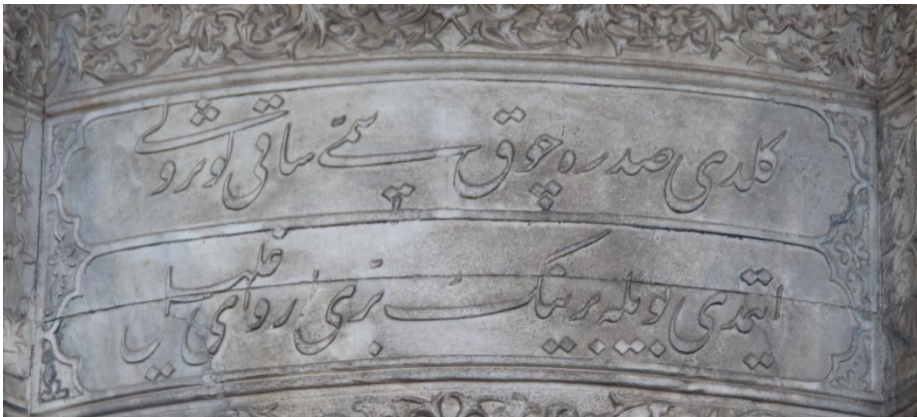
Resim 2.10. İstanbul Damat İbrahim Paşa sebil kitâbesinden bir bölüm

Resim 2.11. İstanbul Damat İbrahim Paşa sebil kitâbesinden bir bölüm

Resim 2.12. Hekimoğlu Ali Paşa Külliyesi sebil kitâbesiden bir detay (Fotograf: Akif Sarıer,2021)

Resim 2.13. Hekimoğlu Ali Paşa Külliyesi sebil kitâbesiden bir detay

Resim 2.14. İstanbul Damat İbrahim Paşa sebil kitâbesinden bir bölüm (Fotoğraf: Akif Sarier,2021)

Resim 2.15. İstanbul Damat İbrahim Paşa Çeşme Kitâbesinden bir detay

Resim 2.16. İstanbul Damat İbrahim Paşa Çeşme Kitâbesinden bir detay

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. DAMAT İBRAHİM PAŞA VE NEVŞEHİR DAMAT İBRAHİM PAŞA KÜLLİYESİ

Resim 3.1. Nevşehir Damat İbrahim Paşa Külliyesi'nin güney cephesinden bir görünüm

3.1. Nevşehirli Damat İbrahim Paşa

1073/1662 Muşkara'da dünyaya gelen İbrahim Paşa, 3.Ahmet'in şehzadeligi döneminde Edirne'de devlet işlerinde görevlendirilmiş, 2. Mustafa tahttan indirilip yerine 3. Ahmet getirildiğinde İstanbul'a gelmiş ve altı yıl sürecek olan darüssaade yazıcılığı görevine başlamıştır. Padişah ile Edirne'de başlayan dostluk ve güven ilişkisi devam eden İbrahim Paşa, devlet işlerinde padişahın fikirlerine değer verdiği saygıdeğer bir konuma sahip olmuştur³⁰.

İbrahim Paşa zeki, çalışkan bir devlet adamı olmasının yanında sanata ve edebiyata da ilgi duymuştur. Bu nedenle şair, sanatçı ve ilim adamlarını saray himayesinde tutmuş ve faaliyetlerine destek olmuştur. Kendisini de bu alanlarda yetiştirmiş, ressam Ömer Efendi'den resim dersleri almış ve Hâfız Osman'dan

³⁰ M. Münir Aktepe, "Nevşehirli İbrahim Paşa", İslâm Ansiklopedisi, cilt 9, İstanbul 1964, ss.234-239.

sülüs yazısını meşk ederek icâzet almıştır³¹. Paşa'nın himayesinde olan dönemin önemli şairleri, Ahmet Neyli, Nahifi, Seyyid Vehbi, Müverrih Raşid, Nedim, İbrahim Paşa'nın yaptırdığı mimari yapılar için manzum kitâbeler yazmışlardır.

İbrahim Paşa sadrazamlığı süresince Osmanlı Devletinin sosyal, ekonomik, sanat ve bilim alanlarında gelişmesi için üstün bir gayret sarfetmiş ve bu çalışmaları ile Lâle Devri'nin adından en çok söz edilen devlet adamı olarak tarihe geçmiştir³².

İbrahim Paşa, İstanbul'un imarına çok katkıda bulunmuştur. İstanbul'da yaptırdığı başlıca mimari eser ve faaliyetler; Şehzâdebaşı'nda, mescid, darülhadis, kütüphane, çeşme, sebil ve 82 dükkandan oluşan Damat İbrahim Paşa Külliyesi, Sâdâbat'da bir cami ve kasır, Beşiktaş'ta çırağan mevkiinde bir yalı, Hocapaşa'da darülhadis, hamam, sıbyan mektebi ve sebilden oluşan bir yapı grubu, Bâbıali'de eşi Fatma Sultan adına bir cami, Topkapı civarında bir köşk ve bahçeler, Nuruosmaniye'de Çuhacılar Hanı, Fatih, Ortaköy, Üsküdar ve Çubuklu'daki pek çok çeşme ve diğer su yapılarıdır³³. Ayrıca 1131/1719'da depremde zarar gören İstanbul surlarının da onarımını yaptırmıştır³⁴.

1142/1730 19yılında Osmanlı'da yaşanan bazı siyasi ve toplumsal olaylar neticesinde Damat İbrahim Paşa'ya muhalif olan bazı çevreler, paşaya ve padişaha karşı örgütlenmeye başlamışlar ve bu gelişmeler bir süre sonra Patrona Halil İsyanı olarak tarihe geçecek hadisenin zeminini hazırlamıştır³⁵. İsyancılara hareketi ve sonrasındaki süreçte pek çok kişi öldürülmüştür. İsyancıların 3. Ahmet'e İbrahim Paşa ve bazı önemli devlet adamlarının kellesini kendilerine vermesi şartını koşmaları neticesinde padişah İbrahim Paşa'yı isyancılara teslim etmiştir. 1 Ekim 1730 sabahı İbrahim Paşa elîm bir şekilde katledilmiş ve Şehit

³¹ Müstakimzade, “**İbrahim Paşa-yı Şehid**”, Tuhfe-i Hattâtîn, Bilim ve Sanat Vakfı, 2011 İstanbul, s.33.

³² İ.Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, Cilt 5, Bölüm 2, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988, s.311.

³³ M.Münir Aktepe, “**Nevşehirli Damad İbrahim Paşa**”, İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/damad-ibrahim-pasa-nevsehirli>, (E.T. 9.12.2021).

³⁴ Semavi Eyice, “**İstanbul'un ortadan kalkan bazı tarihi eserleri**”, Tarih Enstitüsü Dergisi, sayı 10-11, 1979-1980 İstanbul, s.239.

³⁵ Aktepe, **a.g.e.**, s.239.

Sadrazam İbrahim Paşa olarak tarihe geçmiştir³⁶. İbrahim Paşa'nın kabri Şehzadebaşı Camiinin yanında yer alan Damat İbrahim Paşa külliyesinin haziresindedir.

3.2. Nevşehir Damat İbrahim Paşa Külliyesi

3.2.1. Külliye'nin İnşa Süreci

Nevşehir Damat İbrahim Paşa Külliyesi, yeni kurulmakta olan bir şehrin sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde planlanmış kapsamlı bir yapılar bütünüdür. 1139/1727 yılında yapımı tamamlanan bu külliye, Lâle Devri (1129-1142/1718-1730) olarak adlandırılan, Klasik dönemden Batılılaşma dönemine geçiş sürecinde, Osmanlı mimarisinin durumuna ışık tutan bir yapıdır³⁷.

Damat İbrahim Paşa, III. Ahmet'in izniyle kendi köyü olan Muşkara ve civarını kalkındırmak amacıyla buraya bir külliye inşa etmeye karar verdi.

Damat İbrahim Paşa Külliyesi inşa edilirken, Muşkara³⁸ köyünün şehir merkezi olması için başka imar ve inşa faaliyetleri de yapılmış, külliye'nin inşası bittiğinde Nevşehir ili de kurulmuş ve 1137/1725'de Muşkara'nın adı yeni şehir anlamına gelen "Nevşehir" olarak değiştirilmiştir³⁹. Kaza merkezi olan Ürgüp'teki yönetim birimleri Nevşehir'e nakledilmiş, bölgenin ticari hareketliliğini sağlayan pazar yeri de buraya taşınmıştır. Bölgede nüfusu artırmak amacıyla yürütülen iskân faaliyetleri doğrultusunda, bir müddet İstanbul'a göç yasaklanmış, Nevşehir civarında yaşayan aşiretler ve Kayseri'ye sonradan yerleştirilmiş zengin aileler Nevşehir'e taşınmış ve kendilerine araziler, otlaklar ve bağlar verilerek burada oturmaları teşvik edilmiştir⁴⁰. (Resim 3. 2).

³⁶ Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s.158-160.

³⁷ Aptullah Kuran, **Orta Anadolu'da Klasik Osmanlı Mimarisi Çağının Sonlarında Yapılan İki Külliye**, Vakıflar Dergisi, 9 (2006): 239-249.

³⁸ Nevşehir, Karaman'ın Niğde sancağına bağlı Ürgüp kazasının Muşkara adında bir köyü idi.

³⁹ Ahmet Refik, "**Damat İbrahim Paşa Zamanında Ürgüp ve Nevşehir**", Türk Tarih Encümeni Mecmuası;14. Sene, No:3, İstanbul, 1924, ss.157-178.

⁴⁰ Kuran, **a.g.e.**, s.240.

Resim 3.2. Solunda Kurşunlu Camii, hamam ve kervansarayın bulunduğu, sağında medrese, imaret ve sıbyan mektebinin sıralandığı, karşıdaki istinad duvarına kitâbeli bir çeşmenin yerleştirildiği Camikebir caddesinden bir görünüm.

Damat İbrahim Paşa Külliyesi bu yeni kurulan şehrin bir nevi sembol eseri olduğu için her bir aşamasına çok ihtimam gösterilmiştir. İbrahim Paşa bu yapının taşrada yer alması nedeniyle İstanbul'daki benzerlerinden daha az itina

gösterilmemesini⁴¹ emretmiştir. Sadrazam İbrahim Paşa, bu dönemde İstanbul'da pek çok yeni yapı inşa edilmesine öncülük ederken, bir yandan da kendi adını taşıyacak olan bu külliye'nin her aşamasıyla bizzat ilgilenmiş, hassa mimar başı ve ustalarını külliye'nin inşası için Nevşehir'e göndermiştir⁴².

Damat İbrahim Paşa Külliyesi Osmanlı'da klasik dönemden sonra gelişen Batılılaşma dönemine geçiş sürecinde önemli bir yeri olan, Anadolu'da yapılmış geniş kapsamlı külliyelerden biridir. Külliye'nin bazı kısımlarında İstanbul'daki çağdaş yapılarda görülmeyen bir takım yenilikler görülmektedir⁴³.

Lâle Devrinde külliye ve camilerde mimari açıdan büyük bir değişiklik olmasa da tezyinatta dönemin ayırt edici özellikleri daha çok izlenebilmektedir. Panolar halinde düzenlenmiş natüralist üslupta vazo içinde çiçek buketleri ve tabak içinde meyve motifleri, bu döneme ait bir yeniliktir. Bunlar Avrupa'da yaygınlaşan Barok sanatın Osmanlı sanatına da hâkim olduğunu ileri sürecektir düzeyde değilse de ilerleyen yıllarda bazı Barok Dönem özelliklerinin benimsenmesi için gerekli zemini oluşturmuştur⁴⁴.

III. Ahmet döneminde İstanbul'da örneğine henüz rastlanmayan, yalnızca sivil mimari tezyinatında denemeleri bulunan yenilikçi uygulamalar yeni kurulan bir şehir olan Nevşehir'de denenmiştir. Bu yönüyle Nevşehir Damat İbrahim Paşa Külliyesi; Lâle Devri sanatının özelliklerini taşıdığı kadar Türk barokunun da habercisi sayılabilecek bir mahiyettedir.

⁴¹ İlknur Aktuğ, **Nevşehir Damat İbrahim Paşa Külliyesi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992, s.32.

⁴² **a.g.e.**, s.32.

⁴³ İ. Aktuğ, A. Arel, **On Sekizinci Yüzyıl İstanbul Mimari'sinde Batılılaşma Süreci**, İstanbul 1975, ss.47-48.

⁴⁴ Erkan Atak, **Anadolu'da Lâle Devri Mimarisi (İstanbul Dışı Örnekler Üzerine Bir Araştırma)**, Doktora Tezi, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale 2014, ss.74-77.

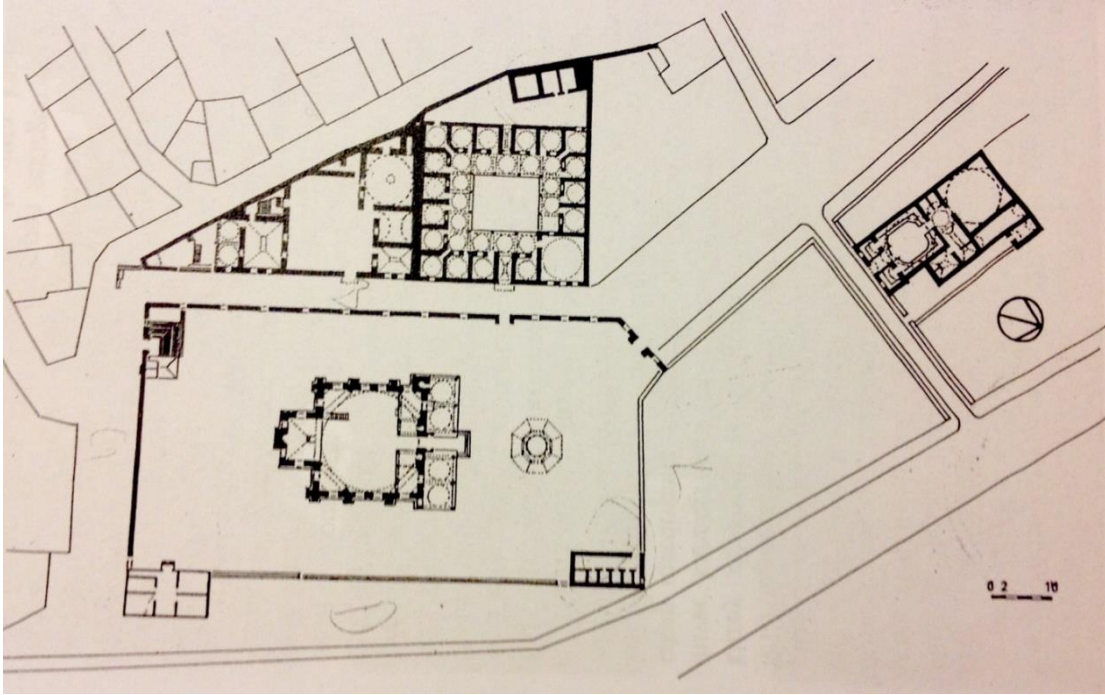
3.3. Külliye'nin Mimari Özellikleri

Resim 3.3. Caminin altında bir kısmı kayadan oyma şeklinde yapılan kervansaray ile birlikte cami ve medresenin Belediye caddesinden görünümü

Nevşehir kalesinin bulunduğu tepenin eteğinde, şehrin merkezi denilebilecek bir konuma inşa edilen Nevşehir Damat İbrahim Paşa Külliyesi; Cami Kebir caddesinin iki yanına sıralanmış cami, imaret, hamam, iki çeşme, medrese, kervansaray ve sıbyan mektebinden oluşmaktadır (Resim 3.3). Külliye'nin yapı programı İstanbul'da XVII. yüzyıl boyunca kullanılan; medrese, türbe, sebil, çeşme ve sıbyan mektebinden oluşan, bir kompozisyon bütünlüğüne sahip küçük ölçekteki külliye programlarından farklı, daha çok klasik dönem anlayışına yakındır(Çizim 3.1)⁴⁵.

⁴⁵ Kuran, a.g.e., s. 241.

Çizim 3.1. Damat İbrahim Paşa Külliyesi Planı⁴⁶

3.3.1. Kurşunlu Camii

Nevşehir Kurşunlu Cami, külliyeinin diğer yapıları gibi yöreye özgü sarı Nevşehir taşından inşa edilmiştir⁴⁷. Cami geniş bir avlu düzenlemesinin ortasında yer almaktadır. Üç girişi bulunan avlunun girişlerinden batı yönündeki son cemaat yerinin önüne açılır. Diğer iki kapının biri güney duvarının batı köşesine, diğeri de avlunun kuzeybatı köşesine yerleştirilmiştir. Kare planlı caminin harim kısmı tek kubbelidir. Mihrap kısmı beden duvarından dışarıya taşırılmıştır. Caminin son cemaat yeri beş gözlü olup, batıda yer alan minare tek şerefelidir. Yapının kubbesi tromplarla taşınmakta olup çokgen bir kasağa sahiptir (Resim 3.3-8).

⁴⁶ Plan şeması Nevşehir İl Kültür Envanterinden alınmıştır.

⁴⁷ Nevşehir merkez ve ilçelerinde geç dönem yapılarında inşa malzemesi olarak tamamına yakınında düzgün kesme taş malzeme kullanılmış ve yığma tekniği uygulanmıştır. Volkanik tüflerin bölgede zaman içinde oluşturduğu kayaları yontarak taş elde edilmesi Nevşehir yöresinde oldukça yaygındır. Damat İbrahim Paşa Külliyesinin inşasında da bu yöresel sarı taş kullanılmıştır.

Resim 3.4.Cami içinden bir görüntü

Resim 3.5,6,7. Cami içinden sıva üstü kalem işi örnekleri

Resim 3.8,9. Cami içinden ahşap üstü kalem işi bezeme örnekleri

3.3.2. Kervansaray

Kervansarayın girişi diğer yapıların bulunduğu kottan ayrı olarak aşağıda, bugünkü belediye caddesinden verilmiştir. Cami avlusunun altında yer alan kervansaray iki kısımdan müteşekkil olup, büyük bir kısmı cami avlusunun oturduğu kayanın içine oyulmuş vaziyette konumlandırılmıştır. Günümüzde önünde oldukça geniş boş bir alan bulunan kervansarayın bu kısmında iki katlı ve bir avlu etrafında; İbrahim Paşa'nın külliyesinin inşası esnasında yapılmasını söylediği "İstanbul hanlarına benzer yirmi otuz odalı" hanın inşa edildiği düşünülmektedir ⁴⁸. (Resim 3.10).

Resim 3.10. Caminin altında, iç kısmı kayadan oyularak inşa edilen kervansarayın bugünkü hali.

3.3.3. Medrese ve Kütüphane (Başoda)

Külliyesinin camisinin batısında yer alan medrese caminin batısında yer alır. Medrese kareye yakın dikdörtgen plan şemasında açık avlulu bir yapıdır. Yapı, 1997'ye kadar Damat İbrahim Paşa Halk Kütüphanesi olarak da faaliyet göstermiştir. Yapı revaklı avlu etrafında yer alan bir başoda, bunlara ilave on yedi medrese

⁴⁸ Aktuğ, a.g.e., s.48.

odasından müteşekkildir. İç kısmında XVIII. yüzyıl karakteristiğini yansıtan kalemşerine sahip olan başodanın duvarları onarım sürecindedir.⁴⁹(Resim 3.11).

Resim 3.11. Medresenin tepeden görünümü

⁴⁹ İlknur Aktuğ Kolay, “Damat İbrahim Paşa Külliyesi”, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://İslâmansiklopedisi.org.tr/damad-ibrahim-pasa-kulliyesi--nevsehir> (18.06.2021).

3.3.4.Çeşmeler

Külliyedeki iki çeşme de klasik dönem anlayışına uygun olarak duvar çeşmesi halinde inşa edilmiştir. Çeşmelerden biri külliye duvarının üzerinde güney cephededir. Bu çeşme yapısı, silmeler ve bezeme bantlarıyla süslenmiş, dikdörtgen çerçeveli, derinliği az bir niş içindedir (Resim 3.13).

Diğer çeşme sıbyan mektebinin avlu istinad duvarının köşesindedir. Çeşmenin kitâbesi kemer üzerinde yer alır (Resim 3.12).

Resim 3.12. İstinad duvarı üzerindeki kitâbeli çeşme

3.3.5. Sıbyan Mektebi

Sıbyan mektebi külliye yapısının güneyinde, cami, medrese ve imarethaneden daha yüksek bir kotta inşa edilmiştir. Sıbyan mektebi dikdörtgen bir dersane ve güneyinde iki üniteli revaktan oluşan bir plan şemasına sahiptir. Biri revaka, ikisi sokağa ve ikisi imaret avlusuna açılan beş penceresi olan dershanenin içinde bir ocak ve bir dolap nişi de mevcuttur (Resim 3.15).

Resim 3.13. Cami duvarı güney cephesinde bulunan çeşme

Resim 3.14. İmarethâneye ait aydınlık feneri ve caminin tepeden görünümü

Resim 3.15. Sıbyan mektebinin Camikebir caddesinden görünümü

3.3.6. İmarethâne

2014'e kadar aşevi olarak kullanılmaya devam edilen imarethâne yapısı, Caminin batısında medrese ile sıbyan mektebi arasında Cami-i kebîr caddesine paralel bir konumda yer alır. Avlunun kuzeyine yerleştirilmiş bir mutfak ve iki oda ve avlunun batısındaki tuvaletler ile sıbyan mektebinin altındaki kayaya oyulmuş depo mekânından meydana gelmiştir (Resim 3.14).

3.3.7. Hamam

Hamam külliyesinin kuzeyinde, Câmikebir caddesiyle Belediye caddesini birleştiren yokuş üzerinde, kervansarayın karşısındadır. Günümüzde erkeklere hizmet vermeye devam eden hamamın soğukluk kısmı, iki yanında basık beşik tonozla

örtülü birer oda bulunan giriş eyvanı ve bunların açıldığı kubbe örtülü kare bir mekândan oluşur. İçerinin aydınlığı kubbenin tepesindeki sekizgen planlı bir aydınlatma feneriyle sağlanır. Dıştan sekizgen bir kasnakla desteklenmiş kubbe ile örtülü sıcaklık kısmında geçiş ögesi dilimli tromplar ve aralarındaki pendentiflerle sağlanmıştır⁵⁰(Resim 3.16).

Resim 3.16. Hamam

3.3.7. Kuş Evleri

Nevşehir Damat İbrahim Paşa Külliyesi'nin duvarlarında yapıya zenginlik ve zarafet katan çok sayıda kuş evi vardır. Bunlardan bazıları taş işçiliği ile tezyin edilmiş, bir kısmı da sadece duvarlara oyuklar şeklinde yerleştirilmiştir. Medresenin Camikebîr caddesine bakan cephesinde tezyinatlı on adet, medrese iç avlusunda da iki adet kuş evi bulunmaktadır. Kurşunlu Camii duvarlarında ise tezyinatsız çok sayıda kuş evi vardır.

⁵⁰ Kuran, a.g.e., s.246.

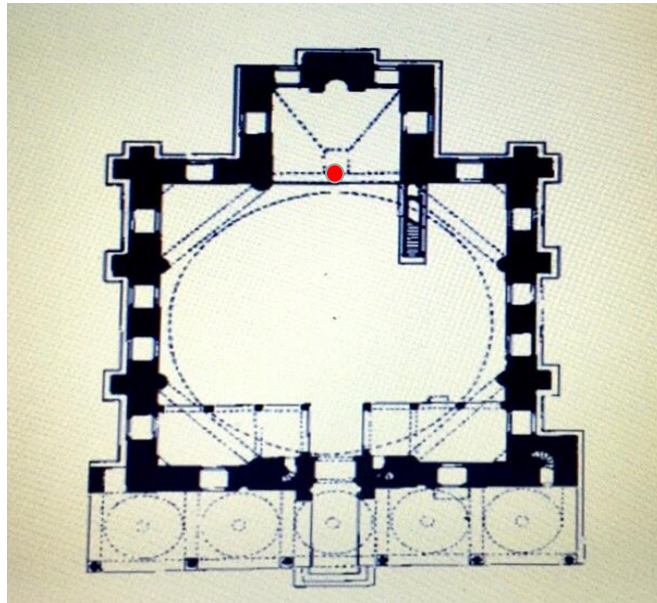
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. NEVŞEHİR DAMAT İBRAHİM PAŞA KÜLLİYESİNİN KİTÂBELERİ

4.1. Cami Kitâbesi

Resim 4.1. Kurşunlu Camii kitâbesi

Çizim 4.1. Kurşunlu Camii planı üzerinde cami kitâbesinin yeri “●” ile gösterilmiştir.

Hattatı: Veliyyüddîn Efendi

Şairi: Vehbî (ö.1149/1736)

Yazı Çeşidi: Celi ta'lik

Malzeme ve Tekniği: Yazı mermer üzerine hakkedilmiştir. Yazının zemini yeşil boya ile renklendirilmiş, yazılar ve kenarsularına altın varak uygulanmıştır. 27 paftadan oluşan yazı kompozisyonuyla üç sütun oluşturulmuştur.

Kitâbe Metni:

- 1) جناب حضرت سلطان احمد خان غازى كيم
بنای شوکتن معمار صنع لم یزل یا پدی
امام مسلمین کیم جامع اخلاق حسنادر
- 2) وجودین فیض مولا مقتدای هر دول یاپدی
نه کلدی نه کاور اورنک ملکه مثلی زیرا کیم
آنک یاپدیغی خیری نه او اخر نه اوول یاپدی
- 3) او شاهنشاه دهرک صهر خاصی صدر ممتازی
که مولا خاک در کاهندن اکسیر آمل یاپدی
جناب آصف ابراهیم پاشا کیم خلیل آسا
- 4) بیقلمش دللری چوق کعبه بی مزد عمل یاپدی
مزاج دولتی شور عدو افساد ایتمشکن
ایدوب اصلاح ذات البین بی جنک وجد یا پدی
- 5) ایدوب عطف عنان وادی خیره توسن طبعی
نه خاک اوزره قدم بصدیسه بر ر عنا محل یاپدی
خصوصا مطلع خورشید ذاتی اولدیغی بلده
- 6) که احیا ایدوب آنی نوشهر قیلدی کوزل یاپدی
بجای سنک زیره سیم وزر دو کدی اساسنده
بودلجو جامعی نیتدیسه ایتدی ما حصل یاپدی

(7) هله باللهي اول صدر معلا قدر جود آيين

إلى يوم القيامة فخره لايق بر محل ياپدى

زيان خامه و هبي بيلوب توصيفده عجزين

(8) نه سوز ياپدى ايسه مصداق ماقل و دل ياپدى

هميشه خانمان دولتين معمور ايده مولا

كه بويله بر عبادتكاه رب لم يزل ياپدى

(9) دعا اينمك كر كدر بش و قنده او قونوب تاريخ

بوبيت اللهى ابراهيم پاشا بى بدى ياپدى

حرره العبد المذنب الفقير و لفقير ولي الدين غفرله

۱۱۳۹⁵¹

Okunuşu:

1) Cenâb-ı Hazret-i Sultan Ahmet Han Gazi kim

Binây-ı şevketin mimarı sun'ı lemyezel yapıdı

İmam-ı müslimîn kim câmî ahlâkı hüsnâdır

2) Vücudun feyz-i Mevlâ muktedâ-ı her düvel yapıdı

Ne geldi ne gelür evreng-i mülke misli zîra kim

Ânın yapıdığı hayrı ne evâhir ne evvel yapıdı

3) O şahinşâh-ı dehrin sihr-i hâssı sadr-ı mümtâzı

Ki Mevlâ hâk-i dergâhından iksir-i emel yapıdı

Cenâb-ı âsaf İbrahim Paşa kim halil âsâ

4) Yıkılmış dilleri çün Kâ'be bî müzd-i amel yapıdı

Mizâc-ı devleti şûr-ı adüv ifsad itmişken

⁵¹ Kitâbe metinleri İnci Aktuğ'un **Nevşehir Damat İbrahim Paşa Külliyesi** kitabından okunmakla birlikte; kitâbelerin orjinalleri üzerinde yeniden çalışılarak okumaları yapılmıştır.

İdüp ıslah-ı zâtü-l beyn bîceng-ü cedel yaptı

5) İdüp atf-ı inan vâdi-i hayra tûsen-i tab'ı

Ne hak üzre kadem basdıysa bir ra'nâ mahal yaptı

Husûsa matlâ' hurşîd-i zâtî olduğu belde

6) Ki ihyâ idüp ânı Nevşehir kıldı güzel yaptı

Becâ-yı senk-i zîre sim-ü zer dökdü esasında

Bu dilcû câmi' nittiyse itdi mâhasal yaptı

7) Hele billahi ol sadr-ı muallâ kadr-i cûd âyin

İlâ yevmi'l kıyâme fahre lâyük bir mahal yaptı

Zebân hâme-i Vehbi bilüb tavsifde aczin

8) Ne söz yaptı ise musaddak makallûdel yaptı

Hemişe hân mân-ı devletin ma'mûr ide Mevlâ

Ki böyle bir ibadetgâh-ı Rabb-i Lemyezel yaptı

9) Dua itmek gerektir beş vakitte okunup tarih

Bu beytullahı İbrahim Paşa bîbedel yaptı

Harrarahû el-'abdu'l-müznib el-fakîr Veliyyüddin gafire lehû

1139⁵²

Anlamı:

1)Şerefli Ulu Sultan Ahmet Gazi Han ki

Heybetli binayı kalıcı olan mimar (Allah) yaptı

Müslümanların lideri ki iyi huyları kendinde toplamıştır

2)Uyulan Mevlâ biliminde bulunanı her devlet yaptı

⁵² Metinlerin Osmanlı Türkçesinden günümüz Türkçesine çevirileri Ahmet Refik'in Türk Tarih Encümeni Mecmuasında yer alan "Damat İbrahim Paşa Zamanında Ürgüp ve Nevşehir" makalesinden alıntılanmakla birlikte; kitâbelerin orjinalleri üzerinde yeniden çalışılarak okumaları yapılmış, Ahmet Refik'in çevirisindeki kelime ve imlâ hataları düzeltilerek transkribe edilmiştir.

Taht ülkesine benzeri ne geldi ne de gelecek zira ki
 Onun yaptığı hayrı ne sonrakiler ne de öncekiler yaptı

3)Zamanın o şahlar şahı soyluların özdeşi seçkinlerin en önü
 Ki Allah dergâhının toprağından ümit iksiri yaptı
 Yüce vezir İbrahim Paşa ki Halil (İbrahim) gibi

4)Kâbe misali mükâfat olarak yıkılmış pek çok gönül yaptı
 Devletin düzenini düşmanın gürültüsü bozmuşken
 Aradaki düşmanlığı savaşız kaldırdı

5)Sert yaradılışını hayır vadisine yönlendirerek
 Hangi toprağa ayak bastıysa orayı güzel bir yer yaptı
 Özellikle güneş gibi doğmuş olduğu yeri

6)Canlandırarak onu yeni şehir (Nevşehir) haline getirdi ve güzel yaptı
 Geniş taşın altına gümüş ve altın döktü temelinde
 Ne yaptıysa yaptı bu gönül çeken camiye meydana getirdi.

7)Hele Allah için o yüce vezir cömertlik derecesine uygun
 Tören ile kıyamet gününe kadar övünülecek bir yer yaptı
 Vehbî' nin kaleminin ifadesi bunun vafında aciz kaldığını bilip

8)Ne dediyse doğrulanmış İlâhi söz oldu
 Allah daima devletin evini bayındır kıla
 Ki ebedî olan Rabb için böyle bir ibadethane yaptı

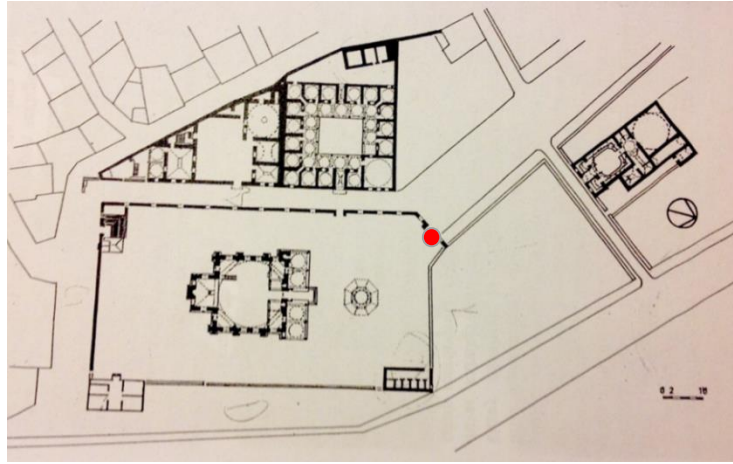
9)Tarihi okunup beş vakitte dua etmek gerekir
 Bu Allah'ın evini İbrahim Paşa karşılıksız yaptı
 Bunu günahkâr fakir kul Veliyyüddin yazdı Allah onu bağışlasın

1139/1725 .

4.2. Cami Avlusu Kuzeybatı Kapısındaki Kitâbe

Resim 4.2. Cami avlusunun kuzeybatı kapısında bulunan kitâbe

Çizim 4.2. Külliye planı üzerinde cami kuzeybatısında bulunan kitâbenin yeri “●” ile gösterilmiştir.

Hattatı: Bilinmiyor

Yazı Çeşidi: Celi Sülüs

Şairi: Nedim (ö.1143/1730)

Malzeme ve Teknik: Üç parça mermer levha üzerine işlenmiş olan yazı yirmi paftadan oluşmaktadır. Yazının zemini ve yazı üzerine boya veya altın uygulanıp uygulanmadığı bugünkü durumundan anlaşılamamaktadır.

Kitâbe Metni:

- (1) عالمك خقانى سلطان احمد عالي هم
 كيم جهانده ذات عالی شانيدر ظل خدا
 جمله شاهان اجره قيلمش ذات پاكن سرفراز
- (2) حضرت فياض مطلق ايليوب لطف و عطا
 اول شهنشاه همايون پايه كيم شايسته در
 اولسا جاروب در والاسى شاهپر هما
- (3) اولمعظم شهريار هفت كشور كيم آنك
 منتظمر دولتى بر آصف ايله حاليا
 صدر اعظم آصف عاليجناب محترم
- (4) يعنى ابراهيم پاشا معدن جود و عطا
 گوشه گوشه ايليوب آفاق هپ معموره زار
 بر اثرله ايلدى هر سمتى پر عز و علا
- (5) بو اشته خصوص يادخمعلا آنك نوشهر
 ايتدى هر بر چانين آتارى خوب دلکشا
 بو منور جامع عالی كى بنياد ايليوب
- (6) بولدى بو شهر لطيفك قدرى حقا اعتلا
 بو معلا جامع اولدقجه مكان قدسيان
 ايليه محفوظ بانيسن جناب كبريا
- (7) ديدى بو مصراعله تاريخه اتمامن ندیم
- (8) قيلدى ابراهيم پاشا جامع انور بنا

Okunuşu:

- 1)Âlemin hâkanı Sultan Ahmet âl-i himem
Kim cihanda zât-ı âli şânıdır zıll-i Hüdâ
Cümle şâhân içre kılmış zât-ı pâkin serfirâz
- 2) Hazret-i Feyyaz-ı Mutlak eyleyüp lütf-u atâ
Ol şâhinşâh-ı hümâyun pâyeye kim şayestedir
Olsa cârub-ı der-i vâlâsı şahper-i hümâ
- 3) Ol muazzam şehriyâr-ı heft-kışver kim ânın
Muntazamdır devleti bir âsaf ile hâliyâ
Sadr-ı azam âsaf-ı âlicenab muhterem
- 4)Yani İbrahim Paşa maden-i cûd-ü atâ
Kûşe kûşe eyleyüp âfakı hep mâmure-zâr
Bir eser eyledi her semti pür izz-ü a'lâ
- 5)Bahusus işte bu Nevşehir-i muallânın dahî
İtdi her cânibin âsâr-ı hûbu dilküşâ
Bu münevver câmi-i âlîyi bünyâd eyleyüb
- 6) Buldu bu şehir-i lâtifin kadri Hakka i'tilâ
Bu muallâ câmi oldukça mekân-ı kudsiyân
Eyleye mahfuz bânîsin Cenâb-ı Kibriyâ
- 7) Dedi bu mısra'la târih itmâmın Nedim
- 8) Kıldı İbrahim Paşa câmî-i enver binâ

1140/1727⁵³

Anlamı:

- 1)Cihanın hakani, yüksek iradeli Sultan Ahmet ki o

⁵³ a.g.e., s.84.

Cihanda Allah'ın gölgesi şanına sahiptir.

Allah bütün padişahlar içinde, o temiz zatı üstün kılmıştır.

2) Hazreti Allah ona iyilik lutfedip vermiştir,

O kutlu padişahlar padişahı ki bu rütbeye yaraşır.

Olsa yüce hümâ kanadı süpürücüsü

3) O dünyanın yedi bölgesinin hükümdarıdır ki onun

bir vezir ile devletinde halihazırda düzen vardır.

O saygıdeğer, şerefli vezir olan Sadrazamdır(İbrahim Paşa)

4) Yani cevheri cömertlik ve bağışlama olan İbrahim Paşa

Köşe bucak ufukları hep bayındır hale getirdi

Bir eserle her semte kıymet ve şeref kazandırdı.

5) Özellikle, bu yüce Nevşehir'i dahi

Eserleri her tarafı güzel ve iç açıcı hale getirdi

Bu nurlu, ulu camiyi yaptırarak

6) Bu güzel şehrin değeri doğrusu yükseldi

Bu yüce cami meleklerle mekân oldukça

Yüce Allah bânîsini korusun.

7) Bu mısra ile Nedîm bitiş tarihini söyledi

8) İbrahim Paşa bol ışıklı camii inşa etti.

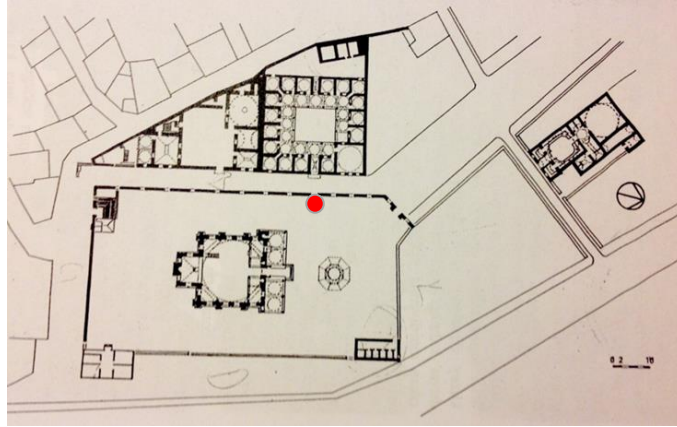
1140⁵⁴.

⁵⁴ a.g.e., ss.84, 85.

4.3. Cami Avlusu Güney Kapısındaki Kitâbe

Resim 4.3. Cami avlusunun güney kapısındaki âyet kitâbesi

Çizim 4.3. Külliye planı üzerinde avlunun güneyinde bulunan kitâbenin yeri “●” ile gösterilmiştir.

Hattatı: Bilinmiyor

Yazı Çeşidi: Celî sülüs

Kitâbe Metni:

سَلَامٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ فَادْخُلُوهَا خَالِدِينَ*

Okunuşu: “Selâmun aleykum tıbtum fedhuluhâ hâlidîn.”

Meâli: “Allah’ın selâmı üzerinize olsun, siz temiz çıktınız ve öyleyse ebedi olarak ona girin”⁵⁵.

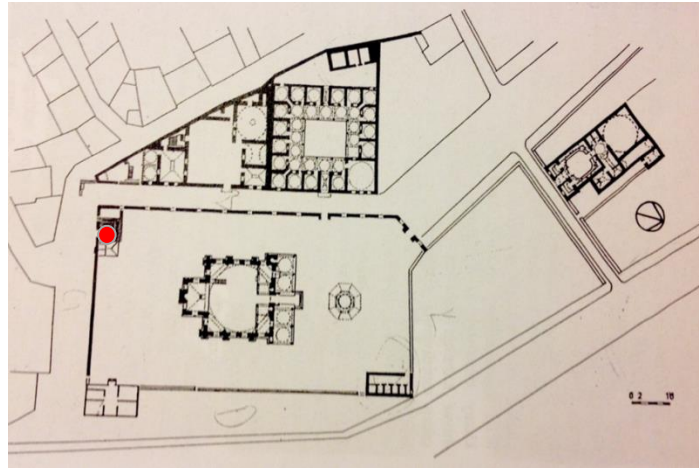
Malzeme ve Teknik: Bu âyet kitâbesi mermer bir levha üzerine tek satır şeklinde yerleştirilmiştir.

⁵⁵ Zümer Suresi, 39/73. Âyet.

4.4. Cami Avlusu Batı Kapısındaki Kitâbe

Resim 4.4. Cami avlusu batı kapısındaki âyet kitâbesi

Çizim 4.4. Külliye planı üzerinde cami batı kapısında bulunan kitâbenin yeri “●” ile gösterilmiştir.

Hattatı: Bilinmiyor

Yazı Çeşidi: Celî sülüs

Kitâbe Metni:

سَلَامٌ عَلَيْكُمْ بِمَا صَبَرْتُمْ فَنِعْمَ عُقْبَى الدَّارِ

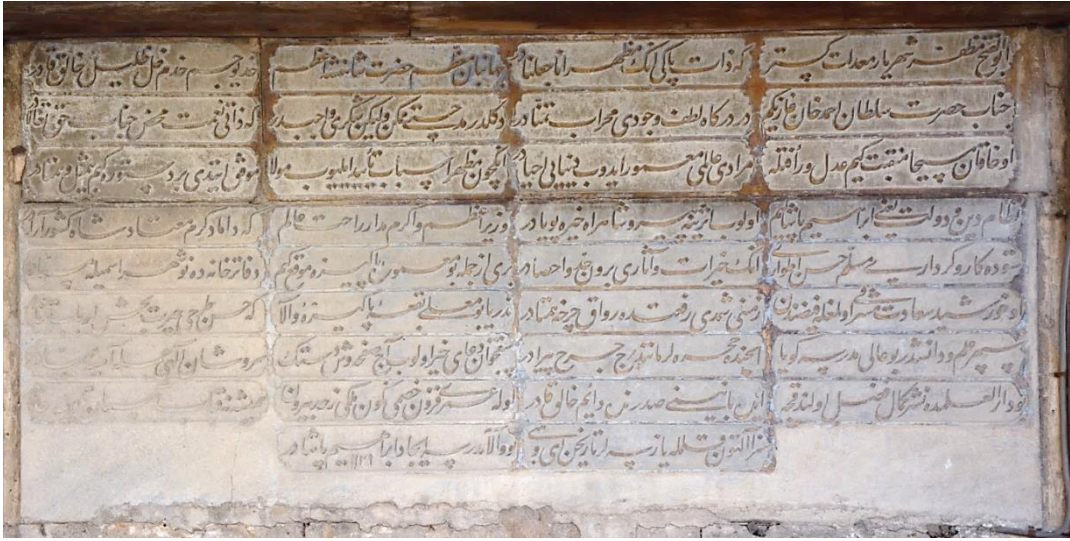
Okunuşu: Selamun aleyküm bima sabertüm feni’me ukbeddar

Meâli: Sabretmenizden dolayı size selam olsun. Dar-ı dünyanın akıbeti ne güzel.⁵⁶

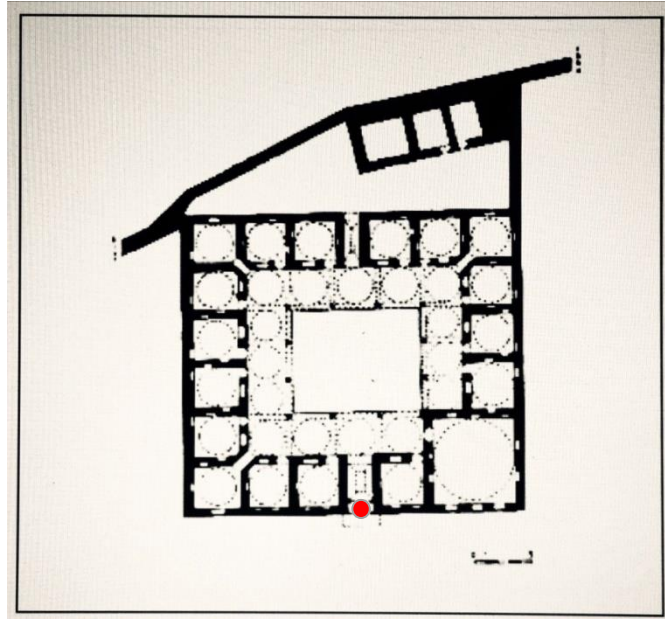
Malzeme ve Teknik: Mermer bir levha üzerine yazı tek satır halinde yerleştirilmiştir.

⁵⁶ Râd Suresi, 24/13. Âyet.

4.5. Medrese Kitâbesi

Resim 4.5. Medrese avlu kapısında yer alan kitâbe

Çizim 4.5. Medrese planı üzerinde kitâbesinin yeri “●” ile gösterilmiştir.

Hattatı: Bilinmiyor

Şairi: Vehbî

Yazı Çeşidi: Celi Ta'lik

Malzeme ve Teknik: Yazı iki parçadan oluşan mermer levha üzerine hakkedilmiştir. Şiirin her bir mısraı bir paftaya yerleştirilerek toplam 29 pafta ile dört yazı sütunu oluşturulmuştur.

Kitâbe Metni:

- (1) ابو الفتح مظفر شهریار معدلت کستر
 که ذات پاکى انک مظهر اناجلنادر
 جهانبان معظم حضرت شاهنشاه اعظم
- (2) جناب حضرت سلطان احمد خان غاز یکم
 در درگاه لطف وجودی محراب تمنادر
 دکلدر مدحنی ممکن ولیکن شکری واجبدر
 که ذاتی نعمت محض جناب حق تعالی در
- (3) او خاقان سیما منقبت کیم عدل ورافتله
 مرادی عالمی معمور ایدوب دنیایی احیادر
 انیکچون مظهر اسباب تأیید ایلوب مولی
 موفق ایندی بر دستوره کیم بی مثل وهمتادر
- (4) نظام دین و دولت یعنی ابراهیم پاشاکیم
 اولوب اثرینه پیرو شاهراه خیره بویادر
 وزیر اعظم واکرم مدار راحت عالم
 که داماد کرم معتاد شاه کشور ارادر
- (5) ستوده کار و کرداری مسلم حسن اطواری
 انک خیرات و آثاری بیرون حد و احصا
 بری از جمله بو معموره پاکیزه موقع کیم
 دفاتر خاتمه ده نوشهر اسمیله مسما
- (6) او خورشید سعادت ترقی اولمغله منیفندن
 زمینی شمیدی رفعتده رواق چرخ همتادر

نهدر بویامعلی بقمه پاکیزه والا
 که حسن طرح حیرت بخش ارباب تمنادر
 (7) سپهر علم ودانشدر بو عالی مدرسه کویا
 ایچنده جره لر مانند برج چرخ پیرادر
 سببخوان دعای خیر اولوب اچ صفحه وش دستک
 سر و شان اهی جمله آمینه مهیادر
 (8) بودار العلمده نشر کمال فضل اولندقجه
 ایده بانى سنى صدر نده دائم خالق قادر
 اوله عمرى فزون خصمي نگون ملك زحد بیرون
 همیشه نه قباب آسمان تابویله برجادر
 (9) سزا آلتون قلمله یازسه لر تاریخن ای وهی
 بو والا مدرسه ایجاد ابراهیم پاشادر

۱۱۳۹

Okunuşu:

1)Ebu-l feth muzaffer şehriyar-ı ma'dâlet küster
 Ki zat-i pak-i ânın mazharı innâ ce'alnâdır.
 Cihanbân-ı mu'azzam hazret-i şahinşâh-ı a'zam
 Hıdiv-i cem hâdim-i zıll-i zelil-i âlik-i kadir
 1)Cenab-ı Hazreti Sultan Ahmet Han Gâzi kim
 Der dergâh-ı lütf-u cûdi mihrab-ı temennâdır.
 Değildir methin mümkün ve lâkin şükri vâciptir
 Ki zâtı nimet-i mahz-ı Cenab-ı Hak Teâla'dır.
 2)O hakan mesîhâ menkabet kim adl ve re'fetle
 Murad-ı âlemi ma'mûr idüp dünyayı ihyâdır.
 Ânınçün mazhar-ı esbabı te'yid eyleyüp Mevlâ

Muvaffak itdi bir düstura kim bîmisl-ü hemtâdır.

3)Nizâm-ı din-ü devlet ya'ni İbrahim Paşa kim

Olub eserine peyrev-i şahrâh-ı hayra puyadır

Vezir-i azam-ı ekrem medar rahat-ı âlem

Ki dâmad-ı kerem mu'tad şâh-ı kişver ârâdır

4)Sitûdekar u kirdâr-ı müsellemlü hüsn-i etvârı

Ânın hayrât u âsarı birûn-u hadd-ü ihsâdır

Biri ezcümle bu mâmure-i pâkize mevki 'kim

Defatirhânede Nevşehir ismiyle müsemmâdır.

5)O hurşid-i seadet maşrıkî olmakla feyzinden

Zemini şimdi rif'atte revâk-ı çarha hemtâdır

Nedir ya bu mualla bek'a-i pâkize-i va'lâ

Ki hüsn-i tarh-ı hayret-bahş-ı erbâb-ı temennâdır.

6)Sipihr-i ilm-ü danişdir bu ali medrese güya

İçinde hücreler mânend-i burc-ı çarh-ı pirâdır

Sırr-u şân-ı ilahi cümle amine müheyyâdır.

7)Bu darülilimde neşr-i kemal fazl olundukça

İde banisini sadrında dâim Hâlık-ı Kadir

Ola ömrü füzûn hasmı nikûn mülk-i zehad birûn

Hemişe nuh kubâb-ı âsımân ta böyle ber-cadır

8) Seza altun kalemle yazsalar tarihin ey Vehbi

Bu vâlâ medrese icâd-ı İbrahim Paşadır.

1139.

Anlamı:

1)Fetihlerin babası, adaletli, muzaffer hükümdar

Ki onun temiz kişiliği Allah katında itibar görür

Ulu hükümdar, saygıdeğer ve büyük şahların şahı,

Padişahın yüksek rütbeli veziri, kudretli Yaratıcı'nın

Koyu gölgesinin hizmetçisidir

2) Saygıdeğer Ulu Sultan Ahmet Han Gazi ki

İyilik ve cömertlik kapısının incisi, ümit bağlanan yerdir

Methi mümkün değildir, ancak (O'na) teşekkür etmek

Gereklidir ki kendisi Yüce Allah'ın tam bir lütfudur.

3) O hakan, tarihi şahsiyet ki, adalet ve merhametle

İsteği dünyayı imar ederek canlandırmaktır

Onun için Allah şereflenme nedenlerini destekleyerek

Benzeri ve örneği olmayan bir vezire uygun gördü

4)Dinin ve devletin düzeni, yani İbrahim Paşa ki

Eseriyle hayır yapılmasına yol açan ve öncü olandır

Dünyanın rahat etmesini sağlayan ulu ve şerefli Vezir

Ki soylu Damat âdet olduğu gibi memleketi süsleyen hükümdardır.

5) İşi ve tarzı övülmüş, güzel tavırları doğru ve herkesçe kabul edilmiş

Onun hayatı ve eserleri cimrimsizdir, hesaba gelmez

Bunlardan biri bu temiz bayındır yerdir ki

Resmî defterlerde Nevşehir olarak adlandırılmıştır.

6)O saadet güneşi ululuğuyla yükseldi

Yeri şimdi yücelikte Revak katında aynıdır

Nedir bu ey yüce temiz büyük yapı

Ki güzelliği ve düzeni dilek sahiplerini hayret içinde bırakır

7)Sanki bu ulu medrese ilim ve bilgi göğüsüdür;

İçindeki odalar süslü çark burcunun benzeridir

Hayır dua okumak için elini safha gibi aç,

Allah'ın hikmeti ve sırrı ile herkes âmin demeğe hazırdır

8)Bu ilim yuvasında fazilet ve olgunluk yayıldıkça

Kudretli yaratan yaptırının makamında sürekli etsin(kılsın)

Ömrü uzun, düşmanı altüst mülkü dışarıda sınırsız olsun

Gökyüzünün dokuz katı bunun gibi uygun bir yerdir

9)Ey Vehbî altın kalemle yazsalar tarihini uygundur

Bu yüce medrese İbrahim Paşanın icadıdır.

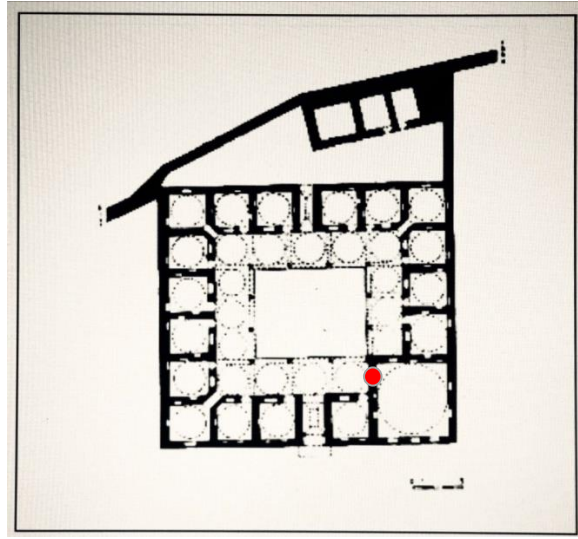
1139/1725⁵⁷.

⁵⁷ Aktuğ, a.g.e., ss.90-92.

4.6. Medrese Başoda Kitâbesi

Resim 4.6. Medrese başoda kitâbesi

Çizim 4.6. Medrese planı üzerinde başoda kitâbesinin yeri “●” ile gösterilmiştir.

Hattatı: Bilinmiyor

Şairi: Nedim

Yazı Çeşidi: Celi ta'lik

Malzeme ve Teknik: Mermer bir levha üzerine yerleştirilen bu kitâbe 7'şer satırın oluşturduğu dört sütun şeklinde düzenlenmiş, yazının kalan iki satırı ise en alta bir pafta ile yerleştirilmiştir.

Kitâbe Metni:

- 1) شریعت سالیکی سلطان احمد خان غازیکم همیشه کاری تمهید اساس شرع غرادر جهانک مالکی خاقان امجد کیم جلالنله وجودی روی ارض اوستنده ظل حق تعالی در
- 2) شه و صاحب ظفر صاحب قران هفت کشور غبار پاینه شاهان عالم چهره فرسادر نکینندن مثال مهر وفر سلطنت ظاهر رکابندن جو عزة پرتو شو کت هویدادر
- 3) وزیر اعظم و دامادی اول خاقان ذیشانک که فن همت وجود و سخاده حیرت افزادر کلدن دولت و اقبال ایله اول صدر و الایه شب و روز اهتمامی نظم احوال رعایادر
- 4) جهانده آرزوسی دلخراب او لمشتری تعمیر میشه پیشه سی خیرات ایله دنیایی احیادر نمایاندر باننده هر کک اسرار پنهانی ضمیر انوری کویاکه مرأت مجلادر
- 5) ستانبول ایچره و اطرافده بی حددر آثاری خصوصاً کیم بوبیت الکتب عالی عالم آرادر درنی و کونه کونه نسخه دلجو ایله مملو برونی زیب و آراش ایله بی مثل و همتادر
- 6) ایجنده وار یجه جز کتاب بی معاد لکم انک هر بریسی حیرت فزای ابن سینادر هله احیای علم و فضل ایچون بویله اثر جناب صدر عالی همته توفیق مولادر

(7) بوتکله حق بوکیم آثار خیرین ایلدی تکمیل

که نشر علمه باحث خیروالا شان زییادر (*)

خدا همواره توفیق ایلسون خیراته بانینسن

نیچه آثار اوله لطفندن آنک نوبنو صادر

(8) ندیما حرف منقوطله تحریر ایتدی تاریخن

(9) بوبیت الکتب عالی طرح ابراهیم پاشادر

۱۱۴۰

Okunuşu:

1)Şeri'at sâliki Sultan Ahmet Han Gâzi kim

Hemişe kârı temhid-i esâs-ı şer-i garrâdır

Cihanın mâliki hâkân-i emced kim celâletle

2)Şeh-i sâib zafer sâhib kıran-ı heft kişver kim

Gubar-i pâyına şâhân-ı 'âlem çehre fersâdır

Nikîninden misâl mihr û fer saltanat zâhir

Rikâbından çû izzet-i pertev şevket hüveydâdır

3)Vezir-i âzam û damadı ol hâkân-ı zîşânın

Ki fenn-i himmet û cûd û sehâda hayret efzâdır

Geleliden devlet û ikbâl ile ol sadr-i vâlâyâ

Şeb û rûz ihtimamı azm-i ahvâl-i re'âyâdır

4)Cihânda arzusu dilharab olmuşlar ta'mir

Hemişe pişesi hayrât ile dünyayı ihyâdır

Nümâyândır yanında herkesin esrâr-ı pinhânı

Zamir-i enveri güyâki mirât-ı mücellâdır

5)Sitanbul içre ve etrafda bîhaddır asân

Hususa kim bu beytu'l-kütub-i 'âli 'âlem âradır

Derûnu gûne gûne nüsha-i dilcu ile memlû

Birûni zıb û arâyış ile bîmisl û hemtâdır

6)İçinde var nice cüz kitab bîmuâdil kim

Ânın her birisi hayret fezây-i İbni Sinâ'dır

Hele ihyâ-yi ilm û fazl için böyle eser yapmak

Cenab-ı sadr-ı âli himmete tevfik-i Mevlâdır

7)Bununla hak bu kim âsâr-ı hayrın eyledi tekmiil

Ki neşr-i 'ilme bâ'is hayr-i vâlâ şân zibâdır

Hûda hem vara tevfik eylesûn hayrata bânisin

Nice asâr ola lutfundan ânın nev-be-nev sâdır

8)Nedima harf - menkûtiyle tahrir etti tarihin

9)Bu beytu'l-kütub-i 'ali tarh-ı İbrahim Paşadır.

1140⁵⁸

Anlamı:

1) Şeriat yoluna bağlı Sultan Ahmet Han Gazi ki

İşi her zaman temiz doğru yolun prensiplerini yaymaktır

Dünyanın sahibi şerefli Hakan ki ululukla

Varlığı yer yüzünde yüce Allah'ın gölgesidir

2) Zafer sahibi şah, her zaman başarı kazanan hükümdar ve yedi iklimin

Sahibi ki, ayaklarının tozunda dünya şahları yüzlerini aşındırırlar

Yüzüğünden güneş ve aydınlık misâli saltanat,

Üzengisinden sanki değer, aydınlık ve heybet görülmektedir

3) Büyük vezir ve o şanlı hakanın damadı

Ki himmet, cömertlik ve el açıklığında hayret verendir

⁵⁸ a.g.e., ss.93-96.

Yorgunluktan devlet ve ikbâl ile o yüce makama geleli

Gece gündüz halkın durumunu düzenlemek için özen gösterdi

4) Arzusu dünyada gönlü kırılanları memnun ve

Her zaman isteği hayrat ile dünyayı ihya etmektir

Yanında herkesin gizli sırları bellidir

Aydınlık vicdanı sanki bir parlak aynadır

5) İstanbul'un içinde ve çevresinde eserleri sayısızdır

Özellikle ki dünya süsleyen bu yüce kitâbevidir

İçi türlü türlü rengârenk, gönü çeken nüshalarla doludur

Dışı (veya selâmlık odası) da süs ve bezeklerle eşsiz ve benzersizdir

6) İçinde dengi olmayan nice cilt kitap var

On(ların) un her biri İbn-i Sinâ'yı bile hayret ettirir

Hele bilim ve fazileti canlandırmak için böyle eser yapmakta

Yüce makamın himmetini Allah başarılı kılsın

7) Bununla Hak bu ki hayır eserlerini tamamladı

Ki bilimin yayılmasına sebep, yüce hayır ve güzel şandır

Allah her zaman yaptıranını hayır yapmağa muvaffak etsin

Onun iyiliğinden daha nice eser yeniden yeniye ortaya çıksın

8) Nedim noktalı harflerle yazdı bu tarihi

9) Bu yüce kitapevi İbrahim Paşa'nın eseridir.

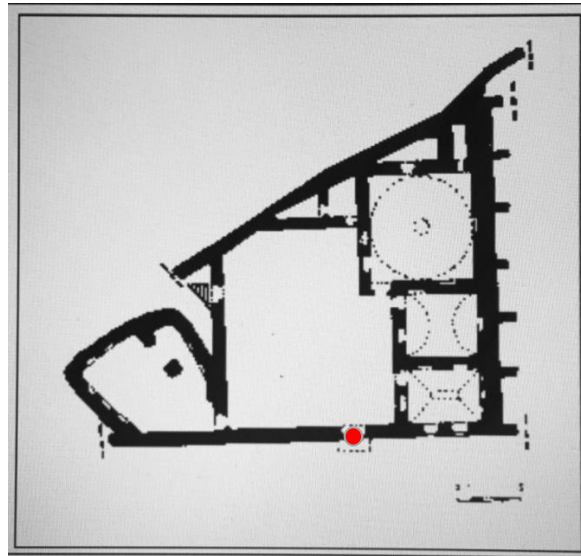
1140/1727⁵⁹.

⁵⁹ a.g.e., ss.94-95.

4.7. İmarethâne Kitâbesi

Resim 4.7. İmarethâne kitâbesi

Çizim 4.7. İmarethane planı üzerinde kitâbenin yeri “●” ile gösterilmiştir.

Hattatı: Bilinmiyor

Şairi: Vehbî

Yazı Çeşidi: Celi ta'lik

Malzeme ve Teknik: Mermer bir levha üzerine yerleştirilen bu kitâbe 8'şer paftadan oluşan 3 sütun şeklinde düzenlenmiş her paftaya bir satır yazı yerleştirilmiştir. Yazının zemini yeşil boya ile renklendirilmiş, yazılar ve kenarsularına yaldız boya uygulanmıştır.

Kitâbe metni:

- (1) باسط خوان کرم مائده سالار همم
خسرو مهر علم پادشه هفت اقلیم
یعنی سلطان سلاطین جهان احمد خان
- (2) که ولی نعمت عالی در او خاقان عظیم
او خطاپوش و عطابخش کریم الشانک
که او در سایه خورشید جهانتاب قدیم
- (3) غرس دست کرمی غصن درخت هممی
محرم محترمی آصف منعام کریم
شرف صدر کزین فص نکین تمکین
- (4) صهر شاهنشاه دین مظهر اسرار رحیم
یعنی همزاد کرم توأم احسان همم
نامداهش شرف احراز خلیل ابراهیم
- (5) قیلدی اول صدر کزین بوليله عمارت بنیاد
که صلادر اوضیا فتکده ده خوان عمیم
قیلدی بذل نعم الله پرکاتن ویرسون
- (6) بویله اولسون اکر اولورسه عطا بخش کریم
وهیبا محضر خیر دعا بسطی ایچون
فرش خاک ایلیه یم چهره بی چون خوان ادیم
- (7) حضرت خالق بیچون توالی نعمه
آنیده دولت دارین ایله ایتسون تنعم

حرف منقوط ايله بومطلعی تاریخ ایتم

(8) اولجق یمن وسعادتله بناسی تتم

بو عمارتده چیقار نعمت الوان عمیم

اولدی هرسفره سی بر مائدء ابراهیم

۱۱۳۹

Okunuşu:

1)Bâsit-1 hûn-1 kerem mâide sâlâr-1 himem

Hüsrev-i mihr-i âlem padişah-1 heft iklim

Ya'ni Sultan-1 Selâtin-i cihân Ahmet Han

2)Ki velini'met-i âlemdir o hâkân-1 azîm

O hata pûş-ü atâbahş-1 kerimü'ş-şânın

Ki odur sâye-i hurşîd-i cihântâb-1 kadîm

3)Gars-i dest-i keremi gusn-i direht-i himemi

Mahrem-i muhteremi âsaf-1 mûn'am kerîm

Şeref-i sadr-i güzîn fass-i nikîn-i temkin

4)Sıhr-i şâhinşeh-i din mazhar-i esrar-i rahîm

Ya'ni hemzâd-1 kerem tev'em ihsan-1 himem

Namdâş-1 şeref ihraz-1 Halil İbrahim

5)Kıldı ol sadr-i güzîn böyle imâret bünyâd

Ki salâ'dır o ziyafetinde de hân-1 amîm

Kıldı bezl-i ni'âm Allah berekâtın virsün

6)Böyle olsun eğer olursa atâbahş-i kerîm

Vehbi'ya ma-hazar hayr-i dua bastı için

Ferş-i hâk eyleyelim çehreyi çun hân-i edîm

7)Hazret-i Hâlık bî-çün tevâlî ni'me

Âtide devlet-i dâreyn ile itsün ten'im
 Harf-i menkut ile bu matla'ı tarih itdim
 8)Olacak yümn ve seâdetle binâsı tamîm
 Bu imâretde çıkar nimet-i elvan-ı amîm
 Oldu her sofrası bir mâide-i İbrahim 1139.

Anlamı:

1)Ziyafet kereminin sofrasını yayan, gayretlerin başbuğu,

Bilim güneşinin hükümdarı, yedi iklimin padişahı,

Yani dünya sultanlarının Sultanı Ahmet Han

2)Ki yüce nimet sahibidir o ulu hakan

O yanlışları örtbas eden, bahşiş veren, keremi ünlü,

Ki eski dünyayı aydınlatan güneşin gölgesi 0 dur.

3)İkramlı elinin dikimi, çaba ağacının budağı,

Muhterem eşleri, cömert Vezirim özenle büyütülmüştür.

Seçkin makamın şerefi, ağırbaşlılığın gözbebeği

4)Kız almak suretiyle İslâm Padişahının akrabası,

Allah'ın sırlarına mazhar, yani keremin yaşıtı, iyilik himmetinin ikiz kardeşi

Onur kazanmış Halil İbrahim'in adaşı

5)O seçkin makam sahibi böyle bir imaret yaptırdı.

Ki o ziyafetinde de herkesi çağırır yerdir.

Nimetler harcadı, Allah bereketini versin.

6)Böyle olsun eğer olursa, Allah'ın hediye bahşedişi gibi

Ey Vehbi binlerce hayır dua yaymak için

Yüzümüzü yere serelim, ziyafet sofrası için

7)Hazreti Hâlık'ın nimetleri devam etsin

Gelecekte iki cihan saadeti ile nimetlendirsin

Noktalı harflerle bu giriş beyitini tarih ettim

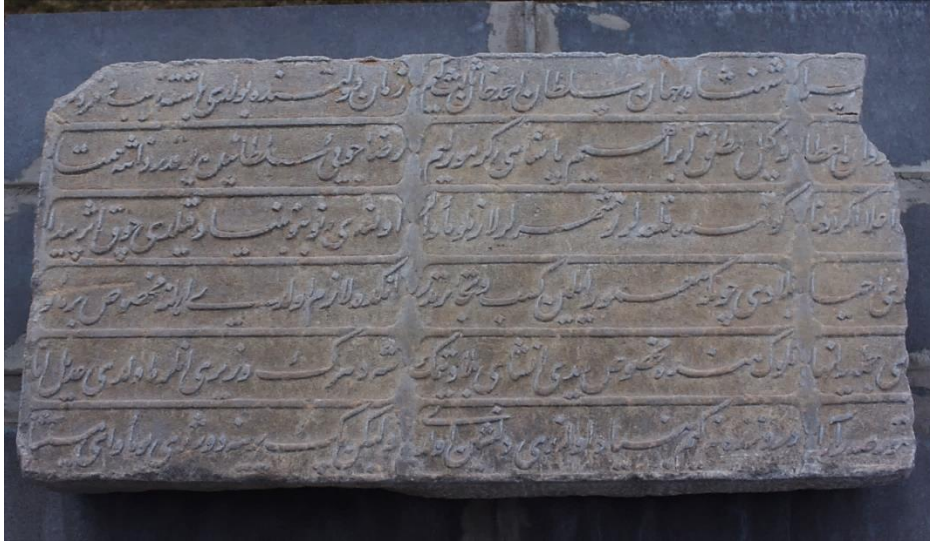
8)Binası uğur ve saadetle tamamlanır

Bu imarette türlü renklerde nimet çıkar

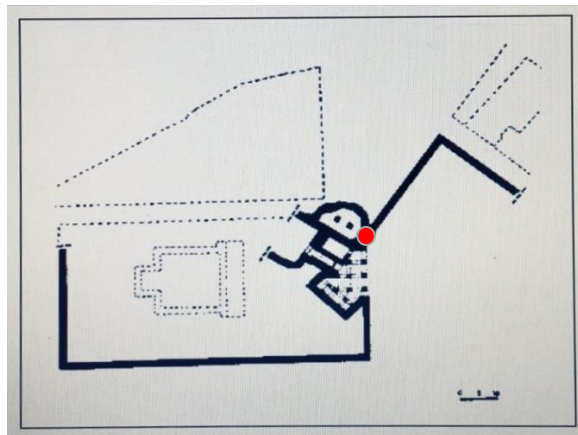
Her sofrası bir Halil İbrahim sofrası oldu

1139/1725 ⁶⁰.

4.8. Kervansaray Kitâbesi

Resim 4.8. Kervansaray kitâbesi

Çizim 4.8. Kervansaray planı üzerinde kitâbenin yeri “●” ile gösterilmiştir.

⁶⁰a.g.e., ss.96, 97.

Hattatı: Bilinmiyor

Şairi: Bilinmiyor

Yazı Çeşidi: Celi ta'lik

Malzeme ve Teknik: 27 paftadan oluşan yazı metni, 6'şar paftanın alt alta sıralandığı dört sütun şeklinde düzenlenmiştir. Fakat bugün mevcut olan kısmında sadece 12 pafta yer almaktadır. Yekpare mermer bir levha üzerine yazılan bu kitâbe restorasyon geçirmediği ve zaman içinde aşındığı için zemin ve yazılar tamamıyla taş rengine dönmüş, mermer doğal görünümünü kaybetmiştir.

Kitâbe Metni:

جهانگدیر و جهانداور شهنشاه ظفر یاور
 خداوند مظفر پادشاه سلطنت پیرا
 شهنشاه جهان سلطان احمد خان ثالث کیم
 زمان دولتتده بولدی باشقه زیب وفر دنیا
 موفق ایلمشدر ذاتتی حق هز امورنده
 خصوصاً اکه قیلدی بروز بر کاردان اعطا
 وکیلی مطلق ابراهیم پاشای کرمور کیم
 وضای جود سلطانیده یوقدر ذاتته همتا
 عموم اوزره جهانی حصه دار لطف وجود ایتدی
 مطیب اولدی عهدنده اکر اعلا اکر ادنا
 گزیده قلعه لر شهر لر لازملو مأوالر
 که اولدی نو بنو بنیاد قیلدی چوق اثر نوپیدا
 اولوب حب وطن بوشهری آپاد ایتمکه داعی
 معلم خانه جامع مدرسه ایله ایلدی احیا
 بلادی چونکه معمور ایلین کسب و تجارتدر
 انکده لازم اولدی اهلنه مخصوص برمأوا
 پرنده یاپدیر وب بوخان ایله بونجه دکا کینی

كلوب شنلك تمدن سيرين ايتدى جمليه انها
 ملوك هنده مخصوص پر انشای بلاد ایتمك
 شه دهرک وزیرى آنلری عدیل اما
 بوکونه مختصر بر قریبى شهر عظیم ایتدى
 موفقدر همیشه خیره اول دستور سدر آرا
 در وننده نه کیم بنیاد اولدی دنشین اولدی
 مستننا مأواى بو دوشدی یرینه پک ولاکین
 کورنلر دیدیلر منقود ایله تاریخنى راشد
 بوخان بو چار شو نوشهرى آباد ایلدی حقا
 ۱۵ ذى الحجه سنه

۱۱۴۲

Okunuşu:

- 1) Cihangir-i cihandâver şehinşah-ı zaferyâver
 Hüdâverd-i muzaffer Padişah-ı saltanat pîra
 Şehinşâh-ı cihan Sultan Ahmet Han-ı sâlis kim
 Zaman-ı devletinde buldu başka zib u fer dünya
- 2) Muvaffak eylemiştir zâtını hak her umurunda
 Hususâ âna kıldı bir vezir-i kârdân i'tâ
 Vekil-i mutlak İbrahim Paşayı keremver kim
 Rızây-ı cûd-ı sultanîde yoktur zâtına hemtâ
- 3) Umum üzre cihan-ı hissedâr-ı lütuf cûd itdi
 Mutayyeb oldu ahdinde eğer a'lâ eğer ednâ
 Güzide kal'alar şehirler lâzım-u me'vâlar
 Oldu nev-be-nev bünyâd kıldı çok eser nev-peydâ
- 4) Olüb hubb-ı vatan bu şehri âbâd etmeğe dâî

Muallimhâne câmi' medrese ile eyledi ihyâ

Bilâdı çünkü ma'mûr eyleyen kesb-ü ticarettir

Anında lazım oldu ehline mahsus bir me'vâ

5)Yerinde yapıdırup bu han ile bunca dekâikını

Gelüb şenlik temeddün seyrin itdi cümleye inhâ

Mülûk-u Hind'e mahsus yer inşâ-yı bilâd itmek

Şehr-i dehrin veziri ânlarla oldu adil ammâ

6)Bugüne muhtasar bir karyeyi şehr-i âm itdi

Muvaffaktır hemişe hayre ol düstur-u sadr-ı âra

Derûnunda ne kim bünyâd oldu dilnişin oldu

Ve lâkin pek yerine düşdü bu me'vây-ı müstesna

7)Görenler didiler menkut ile tarihini Raşid

Bu han bu çarşı Nevşehir'i âbâd eyledi Hakka

15 zilhicce sene 1142⁶¹.

Anlamı:

1)Cihanı fetheden ve cihan padişahı zafer kazanan şahlar şahı

Muzaffer mülk sahibi saltanatı süsleyen padişah

Cihan şahlarının şahı Sultan III. Ahmed ki

Zamanında dünya başka bir süs ve aydınlık kazandı

2)Hak her işinde kendisini muvaffak etmiştir

Özellikle ona bir işbilir vezir verdi

Mutlak vekili kerem sahibi İbrahim Paşa ki

Sultanlıkta cömertlik konusunda

3)Zatına benzer yoktur

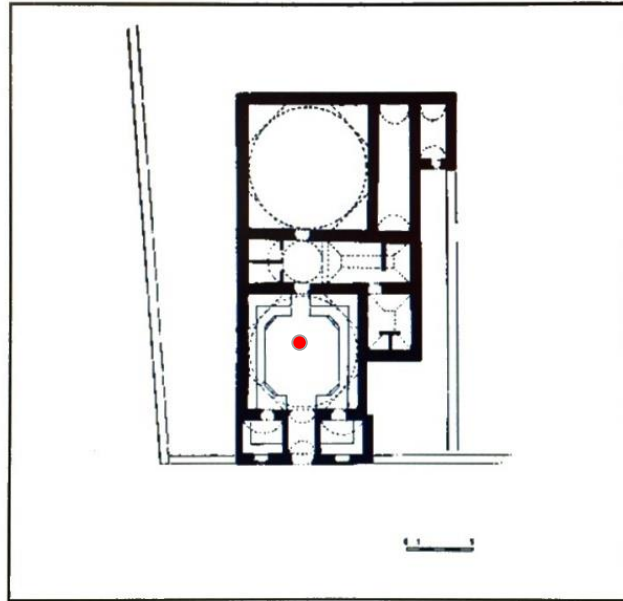
⁶¹ a.g.e., ss.103-105.

Herkesi dünyayı iyilik ve cömertlikte hissedar etti
 İster soylu ister halk, herkes döneminde memnun oldu
 4)Seçkin kaleler, şehirler gerekli sığınaklar
 Ki yeniden yeniye yaptırdı, çok eser yeni inşa edildi
 Vatan sevgisiyle bu şehri bayındır kılmaya istekli oldu
 Öğretmen okulu, camii, medrese ile hayatlandırdı
 Ülkeyi nitekim bayındır kılan ticaretle uğraşmaktır
 Onun için halkına özel bir yer gerekli idi
 5)Yerinde bu hanı bunca incelikleriyle yaptırdı
 Şenlik ile herkese uygarlığın seyrini sağladı
 6)Hindistan krallarına benzer yer yaptırarak
 Dönemin padişahının veziri onlara pek adaletli davrandı
 Bu çeşit basit bir köyü büyük bir şehir yaptı
 O süsleyen vezirin düsturu her zaman hayra uygun davranmaktır.
 İçinde ne yaptıysa pek hoş giden bir bina oldu
 Ancak bu yapı eşsiz bir şekilde yerine yaraştı.
 Görenler tarihini şöyle noktalandı dediler, Raşid
 Bu han, bu çarşı Nevşehir'i doğrusu bayındır kıldı Hak için
 8)15 zilhicce sene 1142/1729.

4.9. Hamam Kitâbesi

Resim 4.9. Hamam kitâbesi

Çizim 4.9. Hamam planı üzerinde kitâbenin yeri “●” ile gösterilmiştir.

Hattatı: Bilinmiyor

Şairi: Nedim

Yazının Çeşidi: Celî sülüs

Malzeme ve Teknik: Kitâbeyi taşıyan mermer levha zaman içinde aşındığı için doğal rengini kaybetmiştir. Yazı 5'er paftadan oluşan üç sütun şeklinde istif edilmiş, bir pafta da kitâbenin en üst kısmına ilave edilmiştir.

Kitâbe Metni:

- (1) شهریار بحر و بر صاحبقران شرق و غرب
 (2) خسرو جم پایه سلطان احمد کردون جناب
 اول شهنشاه همایون قدر والا رتبه کیم
 فخر ایدر در کاهنه اسکندر ایتسه نتساب
 (3) اول شهک داماد والاشانی صدر اعظمی
 یعنی ابراهیم پاشا اول وزیر کامیاب
 عالمی لبریز قیلدی جودینک آوازه سی
 (4) بلکه چیقدی چرخه مانند دعای مستجاب
 اول احیاسی بوحمم منور کیم کیم انک
 روشنا هر مرمر صافی مثال ماهتاب
 (5) صاحب حق ایلوب صدر سعادتده مکین
 بویله نیچه آثار خیره مستعاب
 ایلدم چون وقت اتمام ندیمدان سؤال
 (6) بویله ایکی مصرع تاریخ ایله ویردی جواب
 جود ابراهیم پاشا کرم ایدوب بازارینی
 بولدی بو حمم ایلعبو شهر زیبا آب و تاب

۱۱۴۰

Okunuşu:

- 1)Şehriyar-u bahr-ü berr sahipkırân-ı şark-ü garb
 2)Hüsrev-i çem paye Sultan Ahmet gerdun cenâb
 Ol şehinşâh-ı hümayun kadr-ı vâlâ rütbe kim

Fahreder dergâhına İskender itse intisab

3)Ol şehin dâmad-ı vâlâşini sadrazamı

Ya'ni İbrahim Paşa ol vezir-i kâmyâb

Âlem lebriz kıldı cudunun âvâzesi

4)Belki çıktı çarha mânend-i duay-ı müstecab

Ol ihyası bu hamam-ı münevver kim ânın

Ruşenâ her mermer-i sâfi misal-i mâhitab

5)Sahibin hak eyleyub sadr-ı saadette mekîn

Eylesun böyle nice âsar-ı hayre müstetâb

Eyledim çün vakti itmamın Nedimâ dan sual

6)Böyle iki mısra-i tarih ile verdi cevap

Cûd-ı İbrahim Paşa kerem idüb bazarını

Buldı bu hamam ile bu şehri zîbâ âb ü tâb

1140

Anlamı:

1) Deniz ve karanın hükümdarı, doğu ve batının mutlu şahı

2) Padişah rütbeli Sultan Ahmed hazretleri

O mutlu şahlar şahı yüksek ve değerli rütbe sahibi

Ki, İskender dahi dergâhına mensup olsa övünürdü

3) O şahın yüce şanlı damadı, başbakanı

Yani İbrahim Paşa, o muradına eren vezir

Alemi aydınlattı cömertliğinin yankıları

4) Kabul olan dua gibi, belki göğe çıktı

Bu aydınlık hamamı ihya etmesi ki onun

Her mermeri saf ay ışığı gibi parlaktır

5) Hak sahibini saadet makamına yerleştirsin

Daha nice böyle hayırlı eserleri güzel eylesin

Nedîm'den tamamlanma vaktini sorduğumda

6) Böyle iki dize tarih ile cevap verdi :

İbrahim Paşa cömertliği ile ikramını serdi

Bu süslü şehir bu hamam ile tazelik buldu

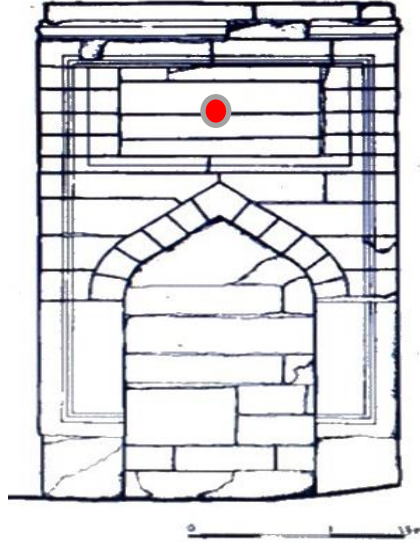
1140/1727⁶²

4.10. Çeşme Kitâbesi

Resim 4.10. İstinad duvarında yer alan çeşmenin kitâbesi

⁶² Aktuğ, a.g.e., ss.101,102.

Çizim 4.10. İstinad duvarı üzerindeki çeşme çizimi üzerinde kitâbenin yeri “●” ile gösterilmiştir.

Hattatı: Bilinmiyor

Şairi: Vehbî

Yazı Çeşidi: Celi ta’lik

Malzeme ve Teknik: Yazı beyaz mermer üzerine hakkedilmiştir. Üç parça mermer levhadan oluşmaktadır. Yazı 24 pafta şeklinde istif edilmiş, her bir paftaya bir mısra sığdırılmıştır. Paftalar üç sütun şeklinde sıralanmıştır.

Kitâbe Metni:

- (1) آب روی پادشاهان تخبۀ عثمانیان
چشمه سار جود و احسان منبع خلق جمیل
نامداش فخر عالم خسرو دارا خدم
- (2) فاتح ملک عجم کشور کشای اردبیل
یعنی سلطان احمد غازی که عالمده او کا
سایه و تمثیلدر واریسه بر عدل و مشیل
- (3) اول شهنشاه جهانبانک وکیل مطلق
صهر خاصی خاصی صدر ممتازی وزیر بی عدیل
یعنی ابراهیم پاشای کریم الطینه کم

(4) جودينه نسبت اولور محصول كان شي قليل

دهرى خوان نعمت واحساننه سير ايلدى

ايتدى اجرا اولديغن شرطنجه همنام خليل

(5) موطن اصلى اولان بو بلده بي آباد ايدوب

ايلدى پاكيزه بر نوشهر اما بيعديل

في سبيل الله هم بو چشمه بي بنياد ايدوب

(6) ايلدى صرف خزينه قيلدى ارواى غليل

چشمه اما و بردى وضوان ايچمه آپ صافنى

ماصدقدر حفته عين نسمى سلسبيل

(7) باق رخامنده اولان التون صويندن جدوله

چوق طوتسم شربت دينار ايله ابن عديل

واقفك ترجيح اتسم همتن اسكندره

(8) وهيبا بسدر بو دلجو چشمه دعوامه دليل

آبي كده ايچنلر ديديلر تاريخنى

دهره ابراهيم پاشا زمزمى قيلدى سبيل

۱۱۳۹

Okunuşu:

1) Âb-1 rûy-i padişâhân-1 nuhbe-i Osmaniyân

Çeşme-sâr-1 cûd ü ihsan menbâ-1 halk-1 cemîl

Namdâş-1 fahr-1 âlem Hüsrevdâra hadem

2) Fâtih-i mülk-i Acem kişver-güşây-1 erdebil

Yani Sultan Ahmet Gazi ki âlemde ona

Sâ'ye ü timsaldir var ise bir adl ü mesil

3) O şehinşâh-1 cihanbânın vekil-i mutlakı

Sahr-1 hassı sadr-1 mümtazı vezir-i bi'muadil

Yani İbrahim Paşa-yı kerîmuttîn kim

4) Cûduna nisbet olur mahsul-i kâne şey'un kalil

Dehr-i hûn-ı ni'met-ü ihsanına seyr eyledi

İtdi icra olduğun şartınca hem nâm-ı Halil

5) Mavtın-ı aslı olan bu beldeyi âbâd idüb

Eyledi pakize bir Nevşehir ammâ bi-muadil

Fisebilillah hem bu çeşmeyi bünyâd idüb

6) Eyledi sarf-ı hazine kıldı irvây-ı galil

Çeşme ammâ verdi rıdvan içse âb-ı sâfını

Mâsadaktır hakkına aynen tûzemmu selsebil

7)Bak ruhamında olan altun suyundan cedvele

Çok mu tutsam şerbet-i dinar ile âbın a'dil

Vâkıfın tercih itsem himmetin İskender'e

8)Vehbiyâ besdir bu dilcû çeşme devâma delil

Âbı geldikde içenler didiler tarihini

Dehre İbrahim Paşa zemzemi kıldı sebîl

1139

Anlamı:

1) Osmanlıların seçilmiş padişahının yüzünün suyu

Güzel huyun kaynağı, cömertliğin ve iyiliğin akan çeşmesi

Âlemin övüncü, Hüsrev Dâraile aynı üne sahip onun hizmetçisi

2) Acem topraklarının fatihi, Erdebil'i açan

Yani Sultan Ahmed Gazi ki âlemde ona

Varsa bir muadil ve benzeri onun gölgesi ve sembolüdür

3)Cihan hükümdarı o şahlar şahının mutlak vekili

Seçkin mevkîinin hususi akrabası, eşsiz vezir

Yani iyi huylu İbrahim Paşa ki

4)Cömertliğine nisbet olabilecek çok az şey vardır.

Zamanı nimet ve iyilik sofrasına seyirci etti

Halil (İbrahim) ünvanının gereğini yaptı.

5)Asıl toprağı olan bu beldeyi şen kıldı

Çok temiz ve benzersiz bir Nevşehir yaptı

Allah yoluna ayrıca bu çeşmeyi yaptırdı

6)Hazineden para akıttı, çok susuzu suya kandırdı

İçenler saf suyunu, çeşmesini pek beğendi

“Selsebîl denilen gözdür” hakkında söylenen doğrudur

7)Bak mermerinde olan altın suyundan olan oluğa

Suyunu altın şerbet ile eş tutsam çok mu (abartılı) olur

Vâkfedenin çabasını İskender'e tercih etsem

8)Ey Vehbî yeter, bu gönül çeken çeşme iddiama kanıttır

Suyu aktığında içenler tarihini dediler:

İbrahim Paşa zenzemi zamana parasız akıttı

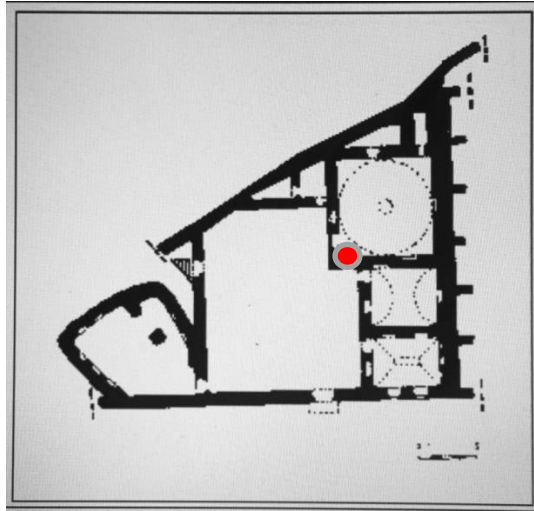
1139/1725⁶³

⁶³ Aktuğ, a.g.e., ss.106-108.

4.11. Sıbyan Mektebi Kitâbesi

Resim 4.11. Sıbyan mektebi kitâbesi

Çizim 4.11. Sıbyan mektebi planı üzerinde kitâbenin yeri “●” ile gösterilmiştir.

Hattatı: Bilinmiyor

Şairi: Bilinmiyor

Malzeme ve Teknik: Sekizer paftadan oluşan üç sütun şeklinde tasarlanan ta’lik kitâbe mermer bir levhaya yerleştirilmiştir. Kitâbenin geçirdiği bir onarım esnasında tamamı parlak bir boya ile boyanmıştır.

Yazı Çeşidi: Celi ta'lik

Kitâbe Metni:

نامداش خواجه عالم سبقخوان حکم
 مالک سیف و قلم احیاکن شرع نبی
 حضرت سلطان احمد خان غاز یکم آنک
 عقل کل تدبیرینه نسبتله طفل مکتبی
 اول شهنشاہ جهان بانک وکیل مطلق
 صهر خاص صدر و الأقدر عالی کوکبی
 یعنی ابراهیم پاشای نواب ایدنسه کیم
 پیر و بر نادن دعا جلب ایلمکدر مطلبی
 هادی تو فیکدن تعلیم ایله ارشاد ایله
 هر أمورک أکا روشنر طریق أصوبی
 حسب الله یا پدی بر معلم خانه کیم
 ایلدی اطفای حیران حسن طرح اعجبی
 رحمت او قوتدی ایدوب ایچنده احیای علوم
 کوییا قبرنده زنده اولدی اجداد والی
 اولماسه توفیق حق بولمزدی مکتب یایمغه
 خواجه عصر اولسه دخی بومقام أنسی
 پر اینوب اطفال انی اولدی کلاه انداز سوق
 بر برینه ایندیلمر اسماع أمر فار غبی
 رحله و دست دعا اچوب صسر ایله طور دیلمر
 چیقدی اصطفالٹ سپهره بانک یارب یاری
 عمر بنی مرد ایت الهی پادشاہ عالمک
 رب پسر مایرید الصادر هذا مطلبی
 وهي بنده دها ایدوب دیدی تاریخی

Okunuşu:

“Nâmdâş-ı hâce-i âlem sabakhvân-ı hükm
 Mâlik-iseyf û kalem ihyâ kün-i şer’-i nebî
 Hazret-i Sultan Ahmed Han Gâzi kim onun
 “Akl-i küll terbirine nisbetle tırf mektebi
 Ol şehinşâh-ı cihân-bânın vekîl-i mutlakı
 Sihr-i hâs sadr-i vâlâ kadr-i ‘âli kevkebi
 Ya’ni İbrahim Paşa-yı nüvvâb idinse kim
 Pîr û bemâdan du’a celb eylemekdir matlabı
 Hâdi-i tevfikden ta’lîm ile irşâd ile
 Her umûrun ana rûşendir tarîk-i asvebi
 Hasbeten lillâh yaptı bir mu’allim-hâne kim
 Eyledi etfâlî hayran hüsn-i tarh- a’çebi
 Rahmet okutdu idüb içinde ihyây-ı ‘ulûm
 Gûyâ kabrinde zinde oldu ecdâd û ebi
 Olmasa tevfik-i hakk bulmazdı mekteb yapmağa
 Hâce-i ‘asr olsa dahi bu makam-i ensebi
 Per idüb etfâl anı oldu külâh-endâz-ı sevk
 Birbirine itdiler ismâ’emr-i “fe-irğebi”
 Rahle-veş dest-i du’â açub sırayla durdular
 Çıkdı etfâlın sipihre bâng yâ Rabb yâ Rabbi
 “Ömrünü müzd it İlâhî padişâh-ı ‘âlemin
 Rabbi yessir mâ yürîdü’s-sadr hâzâ matlabı

Vehbi-i bende du 'â idüb didi tarihini
Cûd-ı İbrahim Paşa yaptı ve nev mektebi”

1139

Anlamı:

"Âlemin hocasının adaşı ders okuyanların hükmü
Kılıç ve kalem sahibi, peygamber şeriatını ihya eden
Sultan Ahmet Han Gazi hazretleri ki O'nun
Tam akıllı tedbirine nisbetle çocuk okulu
O cihanın bekçisi padişahın mutlak vekili
Makamın özel akrabası, yüksek kadirli, yüce yıldızı
Yani nâiblerin paşası İbrahim ki,
İhtiyar ve gençten isteği dua kazanmaktır.
Doğru, başarılı kılından eğitim ile yetiştirmekle
Her işin doğru yolu ona aydınlık gibi görünür
Allah için bir öğretmen okulu yaptı ki;
Çocukları hayran bıraktı. Bu güzel ve ilginç yapısı
İçinde bilimleri canlandırmakla rahmet okuttu
Sanki mezarlarında babası ve ataları dirildiler
Allah'ın yardımını olmasaydı, asrın hocası olsa dahi, bu
Münasip makamı, okul yapamazdı
Pek çok çocuk ansızın külahlarını havaya atarak ileri koştular
Birbirlerine "isteyiniz..." emrini duyurdular
Rahle okuma masası gibi dua eli açıp sıra ile durdular
Çıktı çocukların gökyüzüne "Ya Rab, Ya Rabbi" sedaları
İlahi, dünya padişahının ömrünü arttır.

"İsteğim budur: Allah'ım gönlün dileğini kolaylaştır"

Kul Vehbi dua ederek, tarihini dedi:

İbrahim Paşa'nın cömertliği bu yeni okulu yaptı.

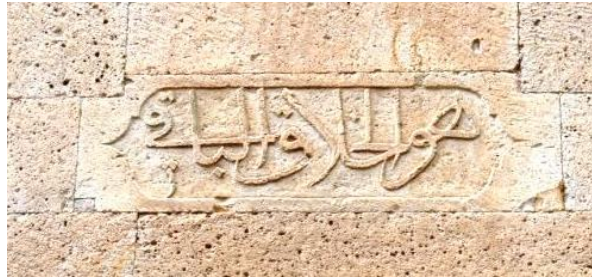
1139/1725⁶⁴

4.12. Cami Duvarına Hakkedilmiş Yazılar

Külliyenin kitâbeleri ve cami içindeki yazıların haricinde Kurşunlu Camii'nin dış cephesinde kesme taşlara oyma tekniğiyle yazılmış üç adet yazı istifi bulunmaktadır. Bu yazılar celi sülüs yazı çeşidi ile yazılmış, yazım kaidelerine tam riayet edilmemekle beraber yapıya zarif bir görünüm katmıştır (Resim 4.12-14).

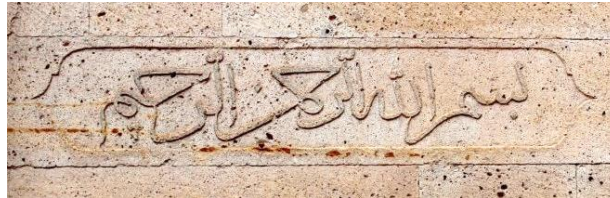

Resim 4.12. "Ve bihi nestein", "Allah'ın yardımıyla" meâlinde bir dua

Resim 4.13. "Hüvel hallakul baki", "O, ebedi yaratıcı olandır" anlamında

Arapça bir ibare"

Resim 4.14. "Bismillahirrahmanirrahim", "Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla"

Meâlinde Fâtiha Suresi 1.âyeti.

⁶⁴ Aktuğ, a.g.e., ss.98,99.

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. NEVŞEHİR DAMAT İBRAHİM PAŞA KÜLLİYESİNİN KİTÂBELERİNİN ESTETİK AÇIDAN İNCELENMESİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ

5.1.Kitâbelerin Hattatları Hakkında Bir Değerlendirme ve Karşılaştırma

İbrahim Paşa, kitâbeler hazırlanıp İstanbul'dan yola çıktığında yol kenarında bulunan yerleşim yerlerinin kadılarına birer hüküm yazarak Nevşehir'e kadar sağlam gelmesini sağlamış ve Nevşehir'e gönderdiği bir mektupta bu külliyenin inşasına İstanbul'daki eserlerden daha az ihtimam gösterilmemesini⁶⁵ bildirmiştir. İstanbul'da yazılıp gönderilen kitâbelerden bazıları zaman içerisinde aşınmış olsalar da, yazılar hala okunabilir ve büyük ölçüde estetik değerleri anlaşılabilir durumdadır. Yazı karakterleri yakından incelendiğinde döneminin maharetli hattat veya hattatları tarafından yazıldığı açıkça görülmektedir.

Onbir adet kitâbeden yalnızca külliyenin en büyük yapısı olan caminin ana kapısındaki kitâbede Veliyyüddin Efendi'nin imzasının bulunması, diğerlerinin imzasız olması ile birlikte; Damat İbrahim Paşa'nın külliyenin her bir aşamasında gösterdiği ihtimam düşünüldüğünde, bu kitâbelerin de dönemin en önemli hattatlarından olan Veliyyüddin Efendi'ye ait olabileceği ihtimali akla gelmektedir.

Külliyede bulunan on bir adet kitâbeden dördü celî sülüs yazıyla yazılmış olup hattat imzası bulunmamaktadır. Bunlardan en büyüğü cami avlusu kuzeybatı giriş kapısının üzerindedir. Külliye ziyaret edildiğinde ilk göze çarpan hat eseri bu kitâbedir. Veliyyüddin Efendi'nin bilinen bir celi sülüs kitâbesi kaynaklarda yer almadığından, onun yazmış olma ihtimali düşünülmemiştir. Kitâbelerin hattatlarına dair ulaşılabilen başka bir tarihi bilgi de yoktur. Fakat külliyenin bütün yazıları üzerinde yaptığımız detaylı tetkiklerimize göre, celî sülüs kitâbelerin, kim olduğu bilinmeyen aynı hattatın elinden çıkmış olması muhtemeldir. Dönemin Hafız Osman ekolünde yetişen meşhur sülüs hattatlarından; Eğrikapılı Mehmet Rasim Efendi (1099-1169/1687-1755), Haffafzade Hüseyin Efendi (1095-1154/1683-1741),

⁶⁵ İ. Aktuğ, a.g.e., s.16.

Yedikuleli Seyyid Abdullah Efendi (1081-1144/1670-1731) bu kitâbeleri yazmış olma ihtimali olan hattatlardır.

Damat İbrahim Paşa Külliyesinin kitâbelerinin herbiri detaylı incelenirken caminin içinde bulunan yazılar bu tezin kapsamına alınmamıştır. Bunun sebebi, cami yazılarından sıra üzerine uygulananlarının orijinal halinin muhafaza edilememiş olmasıdır. Mevcut olan yazıların camiin farklı zamanlarda geçirdiği restorasyonlarda sanatsal değerlerini kaybettikleri tez kapsamında yapılan incelemeler neticesinde tespit edilmiştir. Yalnızca mermer minber üzerinde yer alan “la ilahe illallah muhammeden rasulullah” yazısının imzası bulunmaktadır. Cami içindeki diğer yazılarda bir hattat imzasına rastlanmamıştır (Resim 5.1-2)⁶⁶.

Resim 5.1-2. Kurşunlu Camii minberinde yer alan “la ilahe illallah” yazısı ve imzası (fotoğraf tarihi: 12.01.2022)⁶⁷

Değerlendirmeler esnasında bazı kitâbelerin diğerlerinden daha fazla deforme olduğu görülmüştür. Kitâbelerin zaman içerisinde tahrip olması, külliyenin bütün yazıları arasında bir mukayese yapılmasını zorlaştırmıştır.

Nevşehir Damat İbrahim Paşa külliyesinin yedi adet kitâbesinden ve Şehzâdebaşı Damat İbrahim Paşa Külliyesi çeşme kitâbesinden alıntılanan “İbrahim Paşa” yazılışlarının arasında bir üslup benzerliği olduğu görülmektedir. Fakat bu

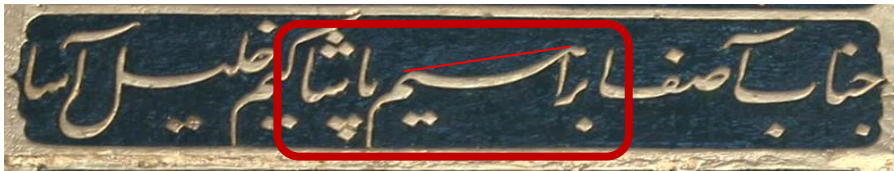
⁶⁶ İmzanın okunuşu: Nevşehirî Seyyid Mustafa Feyzi (Resim 5.2)

⁶⁷ Bu yazının 2016 tarihli restorasyon öncesi fotoğraflarında yazının oldukça kötü bir hat ile yazıldığı veya onarıldığı için, son yapılan restorasyon kapsamında ta’lik yazı kaidelerine uygun hale getirildiği bilgisine ulaşılmıştır. Minber’in il kültür müdürlüğü arşivinden alınan en eski döneme ait resimlerinde ise bir yazı satırı olduğu belli belirsiz görünse de net değildir. Yani buradaki imza satırının, caminin inşa zamanında mı, daha sonra mı yazıldığı bilinemediği için kitâbelerin hattatları ile ilişkili olup olmadığı tespit edilememiştir.

benzerliği anlamak için harflerin birbirinin birebir aynısı olmasını beklemek doğru değildir. Çünkü Osmanlı'da henüz İran etkisinde yazılmakta olan ta'lik yazıda aynı harfler bir istifin veya kitâbenin içinde bile birebir aynı ölçülerde değildir.

Bütün kitâbe metinlerinde Damat İbrahim Paşa ismi en az bir kere geçtiğinden; bu kelimelerin her bir yazının kağıt üzerinde kendi kalem kalınlığına göre nokta ölçüleri alınarak "İbrahim Paşa" yazılışları arasında bir mukayese yapılmıştır (Resim 5.3-10) ⁶⁸. Bu ölçülerde tespit edilen farklılıklar kitâbenin yer aldığı yapının durumuna göre de değişebilmektedir. Veliyyüddin Efendi'nin murakkalarında harf ölçüleri kitâbelere kıyasla daha uzun ve geniş iken, satır dışına çıkan mim kuyrukları kısaltılmıştır ve bazı satır sonları daha girift yazılmıştır.

Kitâbelerde en bariz benzerlik şın harflerinin dişlerinin küçüklüğü ve belirgin olmayışıdır. Keşidenin sonundaki mim harflerinin başından kuyruğuna doğru dönüşlerin kısa oluşu ve belirgin bir yuvarlaklık bütün kitâbelerde benzer niteliktedir. (Tablo 5.2)'de yer alan Sami Efendi'nin mim harfiyle kıyaslandığında bu benzerlik daha açık görülmektedir. Kervansaray, çeşme ve imarethane kitâbelerinde deformasyon fazla olduğu için harflerin keskin hatları kaybolmuştur. Buna rağmen bütün kitâbelerde belirgin olarak görülen bir özellik de dikey harflerin kısalığıdır. Medrese, cami, imaret, başoda, kervansaray ve çeşme kitâbelerinde elifler 1,5 veya 2 nokta, mim kuyrukları 2 nokta uzunluğundadır. Şehzadebaşı'nda yer alan sebil kitâbesinde ise elifler üç nokta, mim kuyruğu dört nokta uzunluğundadır. He-mim birleşimlerinde kullanılan keşidenin uzunluğu bütün kitâbelerde 7,5 ve 8 nokta iken; yalnızca imarethane kitâbesinin satır sonunda bulunan İbrahim kelimesinin keşideli harfi 5,5 nokta uzunluğundadır. Keşideli harflerin derinlikleri de bütün kitâbelerde 1 noktayı geçmemiştir. Keşidenin satarıdan yüksekliği her kitâbede 2 noktadır.

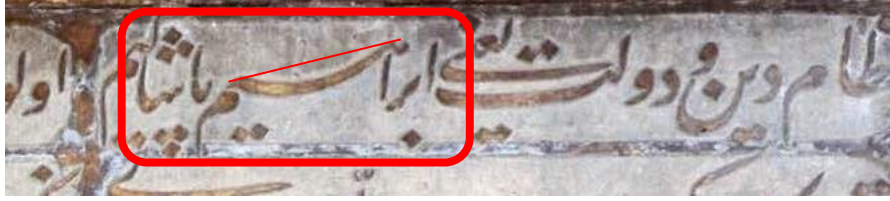

Resim 5.3. Cami ana giriş kitâbesinden bir detay

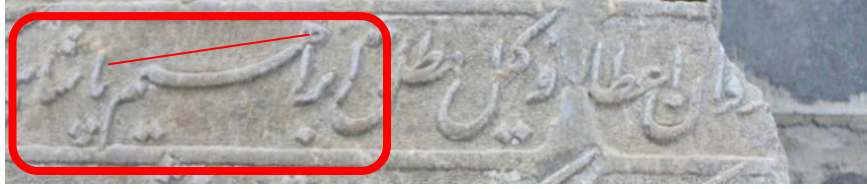
⁶⁸ Bu çalışma kapsamındaki bütün ölçülendirmeler, hat sanatının geleneksel metodu olan yazının kalem kalınlığı ile noktalandırma yapılarak belirlenmiştir. Kağıt üzerinde nokta ile ölçülendirilerek elde edilen sonuçlara her bir kitâbe ile ilgili bölümde yer verilmiştir.

Resim 5.4. İmarethâne kitâbesinden bir detay

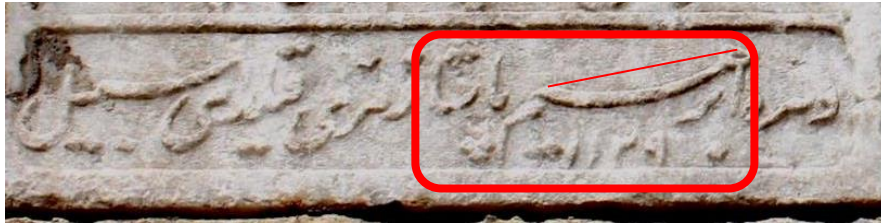
Resim 5.5. Medrese kitâbesinden bir detay

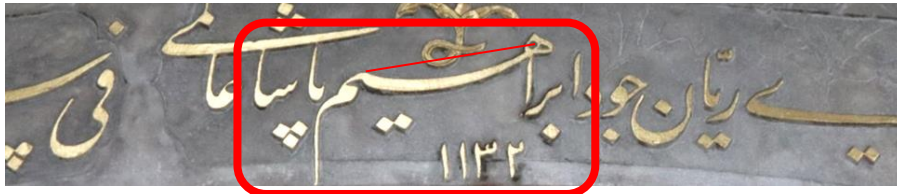
Resim 5.6. Kervansaray kitâbesinden bir detay

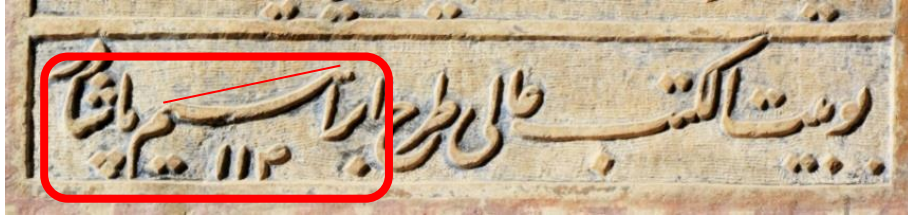
Resim 5.7. Sıbyan mektebi kitâbesinden bir detay

Resim 5.8. Çeşme kitâbesinden bir detay

Resim 5.9. Şehzadebaşı Damat İbrahim Paşa sebilinin kitâbesinden bir detay

Resim 5.10. Başoda kitâbesinden bir detay

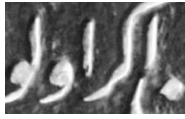

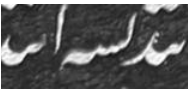

5.2. Veliyyüddin Efendi'nin Yazısındaki Bazı Karakteristik Özellikler

Veliyyüddin Efendi; gerek şeyhülislâmlık vazifesi ve siyasi kimliği, gerekse insani hizmetleri ve orijinal karakteri ile adından uzunca bir dönem bahsettirmiş bir tarihi şahsiyettir. Bununla beraber sanatındaki başarısıyla da her zaman saygın bir yere sahip olmuş, pek çok talebe yetiştirmiş ve ta'lik yazının gelişimine katkı sağlamıştır. Veliyyüddin Efendi'ye ait yazıları değerlendirirken öncelikle hattatın yaşadığı dönemde ta'lik yazının İstanbul'da hâlâ İran etkisiyle yazılmakta olduğu ve yazının henüz en gelişmiş haline kavuşmadığı bilgisi dikkate alınmalıdır. Veliyyüddin Efendi kendi zamanında “İmâd-ı Rûm” unvanını almış maharetli bir hattattır. Fakat zaman içerisinde hattatların çabaları ve kabiliyetleriyle yazı sanatı sürekli daha mükemmel olana doğru ilerleme kaydetmiştir. Bu yüzden her eseri ve eser sahibini kendi devrinin koşulları çerçevesinde değerlendirmek doğru olacaktır.

Ta'lik yazının gelişim sürecinde Veliyyüddin Efendi yaşadığı dönem itibarıyla İran ekolü ile Türk ta'lik ekolü ortasında bir konumdadır. Yazıları her ne kadar İmad üslubunun dışına çıkmasa da bu yeni arayışın ayak izleri onun yazılarında da görülmektedir. İran ta'liki ile kıyaslandığında Veliyyüddin Efendi'nin harflerin ölçülerinde bazı genişletme ve uzatmalar ile yeni denemeler yaptığı ve bu arayışlarla kendi içinde tutarlı bir ta'lik üslubuna sahip olduğu söylenilebilir.

Mahmut Esad Yesâri, sağ eli çolak olduğu ve sol eliyle yazdığı halde ta'lik yazıda öyle özel bir kabiliyete sahiptir ki kendisine "Allah'ın yazı yazmak için yarattığı bir kul idi" sözleriyle iltifat edilmiştir. Yesâri, bu kabiliyetiyle birlikte ta'lik yazıda geçmişe bağımlı kalmayarak daha iyisini yapma gayretinde bir hattattır. Bu gayret ile onun elinde harfler artık mükemmel formlarına ulaşmaya başlamışlardır. Mesela, İran usulü nesta'likte harfler henüz ideal bir ölçüye sahip değildir ve hattatın elinden nasıl çıkarsa o şekilde kalır. Türk nesta'likinde ise bu ölçüler Yesâri ve onu

takip eden talebesi ve oğlu Yesârizâde'nin çalışmaları ile sabit ölçülere kavuşmuş, mesela bütün çanaklar aynı büyüklükte yazılmış, keşîdelerde bir oran orantı yakalanmıştır. İran taliklerinde var olan sıkışma, daralma meyli, Türk hattatların elinde yavaş yavaş ortadan kalkmış yazı bütünüyle nefesli ve ferah bir görüntüye kavuşmuştur. Satır nizamı geliştirilerek harflerin sağlamlığı artırılmıştır⁶⁹. Sâmi Efendi ise kendisine bırakılan bu güzel yazı mirasının üzerinde titizlikle çalışarak onu günümüzde de yazılmakta olan en mükemmel haline getirmiştir.

Dikey harfler				
Keşideli harfler				
Be-fe				
Kef				
Dişli harfler				
Küplü-çanaklı harfler				

Tablo 5.1. Veliyyüddin Efendi'nin bazı harflerinin detaylar

⁶⁹ Özcan, a.g.e., s.65.

Veliyyüddin Efendi'nin harfleri Türk nes'talik ekolündeki gibi her satırda aynı ölçülerde değilse de, yazısının kendi içinde bir istikrarı vardır ve ölçüler birbirine yakındır. Yazılarının genel olarak pürüzsüz ve temiz bir görünümü vardır. Harflerin kalınlık ve inceliklerinde bir belirsizliğe yer vermeksizin, kalem hakkının izin verdiği son inceliği ve son kalınlığı görmek mümkündür⁷⁰. Taşa geçirilmiş yazılarda hattat kadar hakkakın ustalığı da yazının durumunu etkilediği için; Veliyyüddin Efendi'nin kağıt üzerindeki eserleri ile kitâbeleri birlikte incelenmiştir(Veliyyüddin Efendi'nin murakkaları için bkz.Resim 2.2-7).

Kitâbeler hakkındaki değerlendirmelerin daha isabetli olması için, Veliyyüddin Efendi'nin yazısına ait bazı karakteristik özellikleri belirtilerek harf detayları bir tabloda gösterilmiştir (Tablo 5.1).

* Ayın, ha gibi küplü harflerin baş kısımları küçüktür ve küpler Sami Efendi'nin yazısına göre arkaya çok fazla yaslanmaz, daha dik durur. (bkz. Tablo 5.2. kaf, ha, nun mukayeseleri)

* Keşîdeli sin ve şın harfleri satırdan üç nokta yüksektir ve 8,5 nokta uzunluğundadır. Keşîdelerin derinliği de Sami Efendi'ye kıyasla daha fazladır (Tablo 5.2. sin, şın).

* Sad başları küçüktür (Tablo 5.1. küplü ve çanaklı harfler)

* Dişli harflerin diş aralıkları kısa ve dişler daha az belirgindir, Sami Efendi'nin dişli harfleri kadar büyük ve keskin değildir (Tablo 5.1. dişli harfler).

* Mim harfinin baş kısmından aşağıya doğru dönüşü yuvarlaktır, Sami Efendi'ye kıyasla kuyruğu daha kısadır. Elif harfi 2,5-3 nokta uzunluğundadır. Bazı kitâbelerde 2 noktaya kadar kısaldığı da görülür. (Tablo 5.2. mim), (Tablo 5.1. dikey harfler)

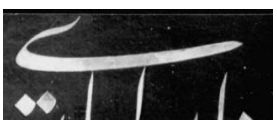
* Be fe ve kef harflerinin bitişlerini yuvarlak ve kalın bırakmaz, keskin ve ince bitirir. (Tablo 5.1. be-fe ve kef).

Veliyyüddin Efendi'nin yazısında Türk talik ekolüne kıyasladığımızda görülen en bariz farklılık; harf ölçülerinin yarım veya bir nokta daha küçük olması ve

⁷⁰ Sayıoğulları, a.g.e., s.10.

harflerin eğiminin daha az olup satırda dik durmasıdır. (bkz. Tablo 5.2. kaf ve ha harfleri)

	İmâd el Hasenî	Veliyyüddin Efendi	Sâmi Efendi
Elif			
Te, Be			
Cim, Ha			
Sin, Şin			
Kaf			
Kef			

Lam			
Mim			
Nun			
He-Mim			
Ye			

Tablo 5.2. İmâd el-Hasenî, Veliyyüddin Efendi ve Sâmi Efendi'nin bazı harflerinin karşılaştırmaları

5.3. Veliyyüddin Efendi'nin Nevşehir ve İstanbul'daki Eserleri Arasında Bir Karşılaştırma

Anadolu'da bir külliye kitâbelerinin devrin önemli bir hattatı tarafından padişah fermanıyla özel olarak hazırlanıp kervanlarla İstanbul'dan Nevşehir'e ulaştırılması dikkat çekicidir.

İstanbul'da mimari eserlerde Veliyyüddin Efendi'nin imzasını taşıyan celif ta'lik kitâbelerden en eski tarihli olanlar Şehzâdebaşı'nda yer alan hicri 1132 tarihli Damat İbrahim Paşa külliyesi çeşme ve sebil kitâbeleridir (Resim 5.14).

Türk Hattatları kitabında Şevket Rado'nun naklettiği bir hadiseye göre, Veliyyüddin Efendi'nin İbrahim Paşanın verdiği bir ziyafet esnasında, İmad'ı taklid ederek yazdığı yazının güzelliği karşısında iltifata mazhar olup, İmad-ı Rum ünvanını aldığı tarih 1134 senesidir. Yani h.1132-1157 tarihleri arasında yazmış olduğu bütün kitâbeler hattatın yazıda olgunluk dönemlerinde meydana getirdiği kıymetli eserlerdir.

Osmanlı döneminde silah müzesi olarak kullanılan Aya İrini Kilisesi'nde Veliyyüddin Efendi'nin yazdığı iki farklı kitâbe vardır. Bunlardan eski olan h.1139 tarihli, diğeri ise h.1157 tarihli (Resim 5.15). Tek bir levha görünümünde olan bu kitâbelerden 1139 tarihli olanın yazılarında daha fazla deformasyon vardır. 1157 tarihli kitâbe incelediğimiz eserler içinde günümüze en yakın tarihli kitâbe olmakla birlikte, yazı bakımından diğerleriyle benzer niteliğe sahiptir. Nevşehir Damat İbrahim Paşa külliyesinin imzalı kitâbesi de 1139 tarihli dir.

Resim 5.11. Aya İrini, 1157 tarihli imzası

Resim 5.12. Şehzadebaşı, 1132 tarihli imzası⁷¹

Resim 5.13. Nevşehir Damat İbrahim Paşa Külliyesinin cami kitâbesinde yer alan 1139 tarihli imzası⁷²

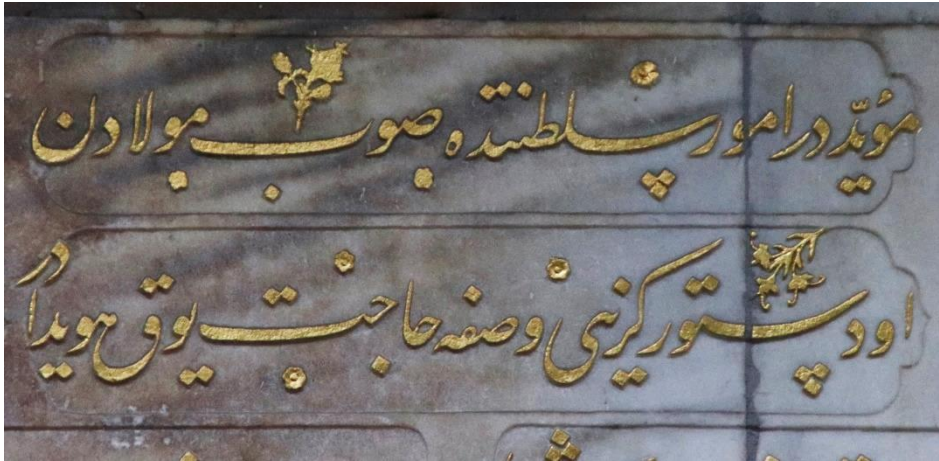
⁷¹ İmza metni: “ketebe Veliyyüddin gafera leh”, anlamı; “Veliyyüddin tarafından yazıldı, Allah onu bağışlasın.”

⁷² İmza metni: “harrarahül abdül müznibül fakir Veliyyüddin gaferaleh”, anlamı: “Bunu günahkâr fakir kul Veliyyüddin yazdı Allah onu bağışlasın”

Şehzâdebaşı'nda yer alan Damat İbrahim Paşa külliyesinin çeşme kitâbesinde; üç satırdan oluşan üç sütun şeklinde bir tasarım yapılmıştır. satırların ortasında ve sonlarında oluşan boşlukların içine dengeli bir şekilde yerleştirilen yarı üsluplaştırılmış çiçek motifleri ve madalyonlar tasarıma zenginlik katmıştır. Yazının tamamında ahenkli bir bütünlük vardır (Resim 5.14).

Resim 5.14. İstanbul Şehzadebaşı'nda yer alan çeşmenin Veliyyüddin Efendi'ye ait kitâbesi

Resim 5.16a. Şehzadebaşı'nda yer alan Veliyyüddin imzalı çeşme kitâbesinden bir detay

Aya İrini'nin h.1139 ve h.1157 tarihli Veliyyüddin Efendi imzalı iki kitâbesinin bir arada yer alması hattatın iki farklı dönemine ait yazılarını kıyaslama imkanı sağlamıştır. Şehzadebaşı'nda yer alan çeşme ve sebil kitâbeleri daha eski tarihli olmasına rağmen (h.1132) Aya İrini kitâbelerine nazaran daha iyi durumdadır. Özellikle hattatın imzasının da yer aldığı 1139 tarihli Aya İrini kitâbesinde yazılar aşınmış ve net görünümelerini kaybetmişlerdir. 1157 tarihli kitâbe nisbeten daha iyi durumdadır. Harfler yakından incelendiğinde başlangıç ve bitişlerdeki en ince çizgilerin kaybolduğu görülmektedir. Buna rağmen kompozisyon ve yazı kalitesi bakımından döneminin özelliklerini taşıyan kitâbelerdir.

Resim 5.15. Aya İrini kitâbesinde; her iki kitâbenin tarihinin ve eski kitâbede hattat imzasının görüldüğü son kısmı

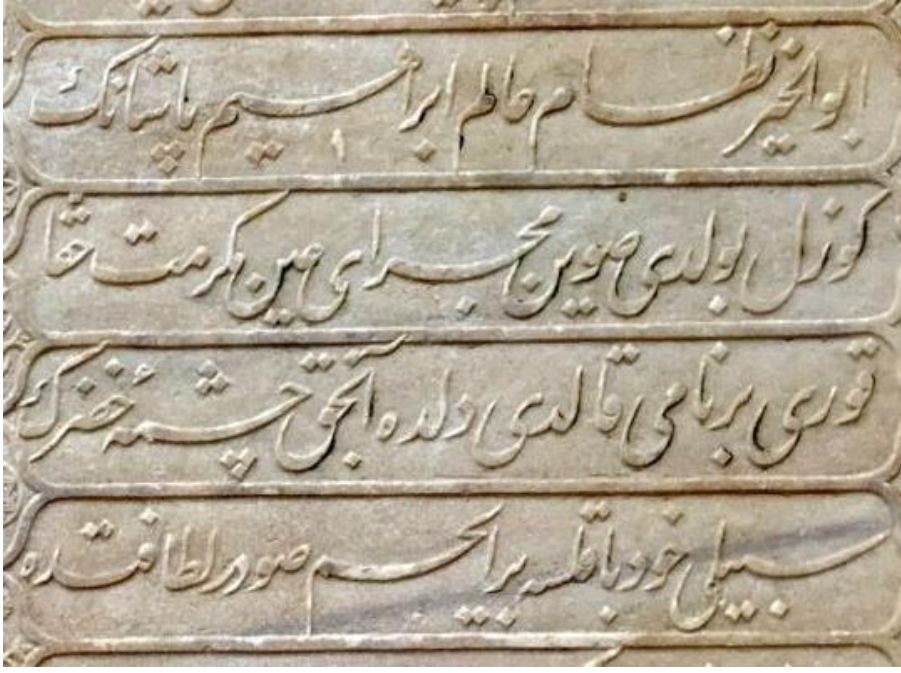
Hattatın Nevşehir ve İstanbul'da yer alan ulaşabildiğimiz bütün kitâbeleri içerisinde yazı bakımından en düzgün ve en iyi korunmuş olanlar Şehzadebaşı'nda yer alan çeşme ve sebil kitâbeleridir. Bu eserlerin yazıları Aya İrini kitâbelerinde olduğu gibi birbiri içine geçen girift bir görünüme değil, ferah bir satır nizamına sahiptir. Yazının içine serpiştirilen serbest çiçek motifleri tasarımdaki boşlukları doldurarak hoş bir görüntü oluşturmuştur. Beyaz mermer zemin üzerine hakkedilen bu yazılar varak ile renklendirilmiştir.

Nevşehir Damat İbrahim Paşa Külliye'sinin Veliyyüddîn Efendi imzalı cami kitâbesi külliyenin diğer kitâbelerine nazaran daha iyi muhafaza edilmiş ve tez çalışması süresi içinde aslına uygun olarak restore edilmiştir. Bu kitâbenin genel görünümü, dönemin ta'lik yazı estetiğine uygun ölçülerde ve güzelliğindedir. İstanbul'da Şehzadebaşı çeşme ve sebil kitâbeleri ile sanatsal değer ve estetik bakımından benzer niteliktedir (Resim 5.16-17).

En eski tarihten en yeniye doğru bir sıralama yaptığımızda, Veliyyüddin Efendi'nin en eski kitâbesi 1132 tarihli Şehzadebaşı çeşme ve sebil kitâbeleridir.

Aya İrini'nin 1139 tarihli inşa kitâbesi ve Nevşehir Kurşunlu Camii kitâbesi de 1139 tarihlidir. Günümüze en yakın tarihli eser ise Aya İrini'nin 1157'de yazılan ikinci kitâbesidir.

Harf ölçüleri ve tasarım anlayışı bakımından Veliyyüddin Efendi'nin imzalı kitâbeleri arasında spesifik farklılıklar görülmemektedir. Yazıların bütününde görülen belirgin özellikler; İran etkisinde gelişen ta'lik ölçülerine uygun olarak satırların sıkışık, çanaklar ve küplerin dar ve dikey harflerin kısa olmasıdır.

Resim 5.16 b. İstanbul Damat İbrahim Paşa külliyesi çeşme kitâbesinden bir detay

Resim 5.17. Nevşehir Damat İbrahim Paşa külliyesi ketebe camii kitâbesinden bir detay(f.t. 2018)

5.4. Külliye Yapılarının Celi Sülüs Kitâbeleri Arasında Bir Kıyaslama

Külliye yapılarında yer alan dört farklı celi sülüs kitâbenin de hattat imzası bulunmamaktadır. Her ikisi de 1140/1727 tarihli olan celi sülüs tarih kitâbelerinin ve ayet kitâbelerinin yazı karakterleri üzerinde yapılan incelemeler neticesinde aynı kişi tarafından yazıldığı tahmin edilmektedir.

Hamam kitâbesi ve caminin üç farklı avlu kapısında bulunan üç adet celi sülüs kitâbenin harflerinden alınan detaylarda aynı hataların tekrar etmiş olması hepsinin bir elden çıktığını anlamamıza yardımcı olmaktadır. Özellikle dal, ayın, elif ve vav harflerinde bu benzerlik daha belirgindir.

Mesela cami kuzeybatı avlu kapısında yer alan kitâbedeki mürsel vav ile hamam kitâbesindeki mürsel vav harfleri aynı ölçülerdedir. Her ikisinin de başı basık ve gözü oldukça küçük bırakılmış ve başı kuyruğa bağlayan kısımdaki incelik göz ardı edilerek yuvarlak ve kalın bir geçiş yapılmıştır (Resim 5.20-21) .

Hamam ve kuzeybatı avlu kapısı kitâbelerinden alınan harf örneklerinde, dal harfi ve ardı sıra gelen ayın harfinin dalın içine yerleştirilmesi ve ayının ağız kısmındaki daralma iki kitâbede benzer şekildedir (Resim 5.24-25). Lamelif ve mim harflerinde de benzerlik görülmektedir (Resim 5.13-14).

Lam ve dal birleşimleri, ye harflerinin her ikisinde de çanaklarının muhakkak yazı y'sine benzer şekilde uzatılması ve boyun kısmındaki kavissiz keskin dönüş aynıdır (Resim 5.22-23).

Resim 5.18

Resim 5.19

Resim 5.20

Resim 5.21

Resim 5.22

Resim 5.23

Resim 5.24

Resim 5.25

5.5. Kitâbelerin Hat Sanatı Bakımından Değerlendirilmeleri

5.5.1. Cami Kitâbesi

Resim 5.26. Nevşehir Kurşunlu Camii kitâbesi

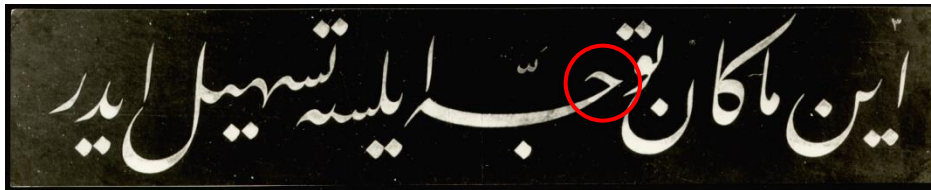
Nevşehir Damat İbrahim Paşa Külliye'sinin Veliyyüddîn Efendi imzalı cami kitâbesi, dokuzar satırdan oluşan üç yazı sütunu şeklinde tasarlanmış, toplamda yirmi yedi satırdan oluşmaktadır. Mermer malzeme, yeşil zemin üzerine altın varak ile renklendirilmiştir (Resim 5.26).

Ta'lik yazı ve estetik bakımından döneminin özelliklerini yansıtan bir hat eseridir. Külliye'nin diğer kitâbelerine nazaran daha iyi korunmuş olan bu kitâbe genel olarak yazı estetiğine uygun görünmektedir. Satırlar yer yer sıkışık bir görünümde olsa da keşîdeli harflerle yazı ferahlatılmıştır. Dört, beş ve altıncı satırlarda ard arda gelen dal, vav, ra gibi harfler monoton bir düzen içindedir. Hemen altında yedinci satırdan itibaren sona kadar yeniden bir canlılık yakalanmıştır. Ta'lik yazının kendine mahsus estetik niteliğini bu kitâbenin genelinde görebilmek mümkündür. Boşluk-doluluk dengesini sağlamak amacıyla kullanılan üç noktalar, bazı satırlarda ard arda kullanılması satırda sıkışık bir görünüme neden olmuştur. Hemen hemen her satırın sonunda, bazen de satır ortalarında yer alan keşîdeli ye harfleri, kitâbenin tamamında ritmik bir bütünlük oluşmasını sağlamıştır.

Kitâbenin bazı satırlarını tek tek satır nizamı içinde ele alarak Sâmi Efendi'ye ait celi ta'lik yazılar ve yazı kalıplarıyla karşılaştırmalı bir değerlendirme ile daha detaylı incelenmiştir (Resim 5.27, 28).

Resim 5.27. Veliyyüddin Efendi'nin imzalı kitâbesinden bir satır

Resim 5.28. Sami Efendi'nin yazı kalıplarından bir satır

Veliyyüddin Efendi'nin aynı satırda bulunan kaf ve nun çanakları genellikle 2 nokta genişliğinde, Sami Efendi'nin çanakları ise 3 nokta genişliğindedir. Bu iki satırda görülen bir başka detay da ha harflerinin baş kısımları Veliyyüddin Efendi'nin yazısında daha cılız ve keskin, Sami Efendi'nin ha harfi başının daha kalın ve yuvarlak hatlara sahip olmasıdır. Sami Efendi'nin çanak ve aynı büyüklük ve eğime sahipken; Veliyyüddin Efendi'nin aynı satırda yer alan küp ve çanaklı harfleri aynı büyüklükte değildir (Resim 5.27-28).

Resim 5.29. Sami Efendinin yazı kalıplarından bir satır

Resim 5.30. Veliyyüddin Efendi'nin imzalı kitâbesinden bir satır

Veliyyüddin Efendi'nin satırında, harfler birbirine çok yakındır, aralarında yarım nokta ya da daha az boşluk bulunur. Sami Efendi'nin harfleri arasında yaklaşık bir noktalık boşluklar vardır. Sâmi Efendi dişli harfleri belirgin ve iri yazarken, Veliyyüddin Efendi'nin dişli harfleri daha küçüktür ve keskin değildir (Resim 5.29-30).

Türk ta'lik ekolünün bir belirgin özelliği de noktanın üç köşesi keskin, sağdaki köşenin yuvarlaklaştırılmasıyla harflerin uygun olarak yumuşak bir görünüm sağlanmasıdır. Veliyyüddin Efendi'nin yazılarında noktalar bu görünüme henüz evrilmemiştir. Yesarizade'ye kadar gelen hattatlarda ta'lik nokta kalemden çıktığı haliyle bırakılmış nizami olmayan bir kare şeklindedir.

Resim 5.31. Sami Efendi'nin yazı kalıplarından bir satır

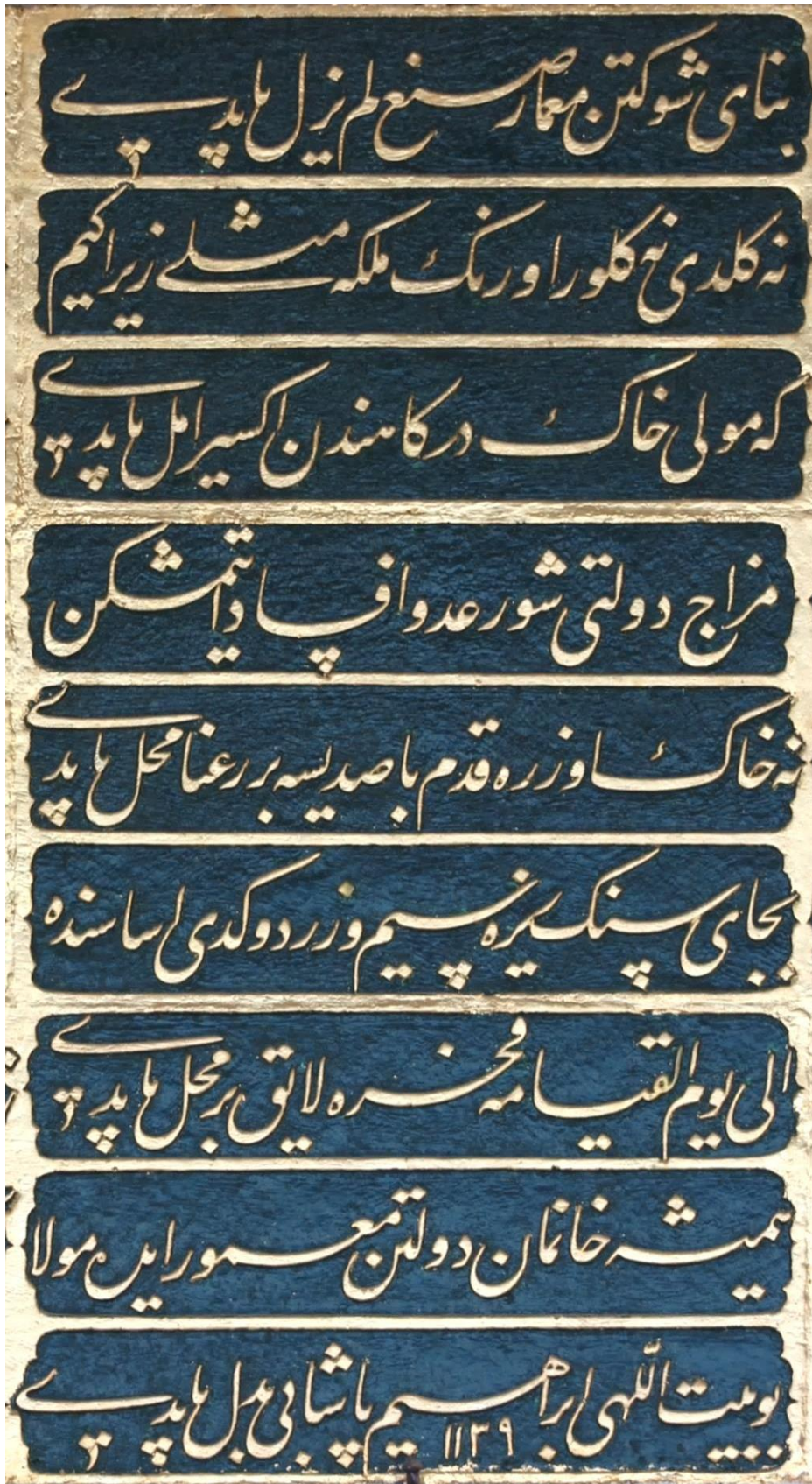

Resim 5.32. Veliyyüddin Efendi'nin imzalı kitâbesinden bir satır

Sâmi Efendi'nin kef serkeşleri hepsi aynı eğimde, aynı büyüklüktedir ve hareketin kendi içinde kavisli ve akıcı bir görünümü vardır. Veliyyüddin Efendi'nin kefleri her biri farklı uzunlukta olmakla birlikte birbirlerine paralel değildir. Sâmi Efendi'nin serkeşlerindeki kavisli hareketin aksine, daha düz ve serttir. Veliyyüddin Efendi'ye ait imzalı kitâbelerde bilhassa ye çanakları bir nokta kadar küçük ve ağız kısmı daha dardır (Resim 5.31-32).

Resim 5.33. Kurşunlu Camii kitâbesinin bir kısmı

Resim 5.34. Kurşunlu Camii kitâbesinin bir kısmı

Resim 5.35. Kurşunlu Camii kitâbesinin bir kısmı

5.5.2. Cami Avlusu Kuzeybatı Kapısındaki Kitâbe

Resim 5.36. Cami Avlusu Kuzeybatı Kapısındaki Kitâbe

Düzcün bir satır istifine sahip olan bu yazıda satır nizamı yerinde ve harfler sola doğru eğimlidir. Yazı detaylı incelendiğinde ise sülüs yazının bazı kâidelerine uygun olmadığı anlaşılmaktadır. Yazının kalem kalınlığına göre daralmalar ve bazı yuvarlak hareketlerin olmadığı görülür. Dikey harfler kalın ve eğimi azdır.

Ayın harfinin ağız kısmı oldukça daraltılmıştır. Vav, he ve mim harflerinin gözleri de normalden çok küçüktür. Dal harfinin iç ve dış çizgilerinin kavisleri bu yazıda görülmemektedir. Sülüs yazının estetiğine göre bazı detayların bu satırda olmaması hattatın elinden çıkmış olabileceği gibi; yazı taşa geçirilirken de oluşmuş olabilir. Bu kitabenin detaylı harf incelemesi celi sülüs kitâbeler kısmında karşılaştırılmalı olarak yapılmıştır(Resim 5.36).

5.5.3. Cami Avlusu Güney Kapısındaki Kitâbe

Resim 5.37. Cami Avlusu Güney Kapısındaki Kitâbe

İlk bakışta harfleri yerli yerinde görünen bu âyet kitâbesinin de cami avlusunun güney kapısındaki kitâbeyle benzerliklerinden dolayı aynı elden çıktığı düşünülmektedir. Mesela ayın harflerinin ağız kısımları yazı kalem kalınlığına göre bir nokta genişliğinde olması gerekirken, neredeyse ağız kapalı gibidir. Fe, mim ve sad gözleri de sülüs estetiğine göre fazla daraltılmıştı.

Dikey harflerin kendi içinde olması gereken nüans ve eğimler de göz ardı edilmiş zülfeler gereğinden fazla kalın bırakılmıştır. Bununla beraber yazının satırda duruşu ve harekelerin dağılımı yerli yerindedir. Celi Sülüs Kitâbeler Hakkında Değerlendirme başlığı altında bu kitabenin harf incelemeleri detaylı olarak ele alınmıştır. (Resim 5.37).

5.5.4. Cami Avlusu Batı Kapısındaki Kitâbe

Resim 5.38. Cami Avlusu Batı Kapısındaki Kitâbe

Üç parça beyaz mermer levha üzerine yerleştirilmiş celi sülüs kitâbe üç sütundan oluşur. Birinci ve üçüncü sütunlarında altı, ortadaki sütunda sekiz satır yer almaktadır. Her satırda şiirin bir mısraı istiflenmiştir (Resim 5.38-41).

Yazının geneline baktığımızda eliflerin Selçuklu sülüsüne benzer bir şekilde uzatılarak yazılması dikkat çeker. Yazı istiflerinde dikey ve yatay hareketler dengeli görünse de bu kitâbe külliye'nin celi ta'lik kitâbelerine nispet edildiğinde hat sanatı bakımından daha geridedir. Harflere tek tek bakıldığında ise celi sülüs yazının estetik ölçülerine tam manasıyla uymadığı görülmektedir.

Resim 5.39

Resim 5.40

Resim 5.41

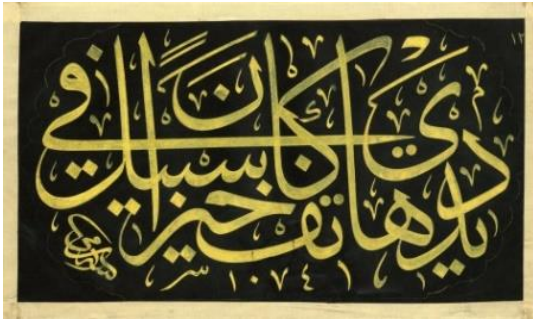
Yazılar her ne kadar hattatların kendilerine mahsus tarz ve üsluplarına göre değişiklik arz etseler de, sülüs yazının gelişim süreci içinde harflerin genel ölçüleri netleşmiş ve belirginleşmiştir. Celî sülüs ölçülerinde bir mihenk olarak kabul edilen

Sâmi Efendi'nin Yeni Cami sebîli kitâbesindeki ölçülerle karşılaştırıldığında yazıda bulunması gereken akışkanlık ve bazı estetik değerler daha net görülmektedir (Resim 5.42-43, Resim 5.44-45).

Harflerin istifin içine sığdırmak kaygısıyla fazlaca sıkıştırıldığı, bazen de çanaklarının küçültüldüğü görülür. Elifler gereğinden fazla uzun ve dik, baş kısımları fazla kalındır.

Bütün harfler sola doğru aynı açıyla hafif bir eğime sahip olması gerekirken, birbirinden farklı yönlere veya sağa doğru eğilmiştir. Aynı satırda bulunan dikey harflerin bazıları eğimsiz, bazıları da sağa doğru meyillidir. Hareke ve tezyini işaretlerle bütün boşluklar doldurulmamıştır. Bazı harfler harekelendirilmemiştir.

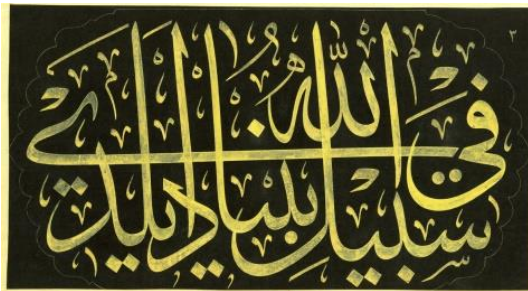
Dikey harflerin çok uzun yazılması, harfler arasındaki orantıyı bozduğundan, yatay harflerin daha küçük algılanmasına sebep olmuştur. Celî sülüs istiflerde, insan boyundan yüksekte ve uzakta bulunan bir kitâbede cılız hareketler estetik algıyı bozmaması için sülüs ölçülerine nispetle harfler yarım veya bir nokta daraltılır. Bu kitâbede de incelikler ve küçük yazılan harf başları, celî sülüs yazının akıcı ve dolgun görüntüsüne çok uygun düşmemiştir.

Resim 5.42

Resim 5.43

Resim 5.44

Resim 5.45

5.5.5. Medrese Kitâbesi

Resim 5.46

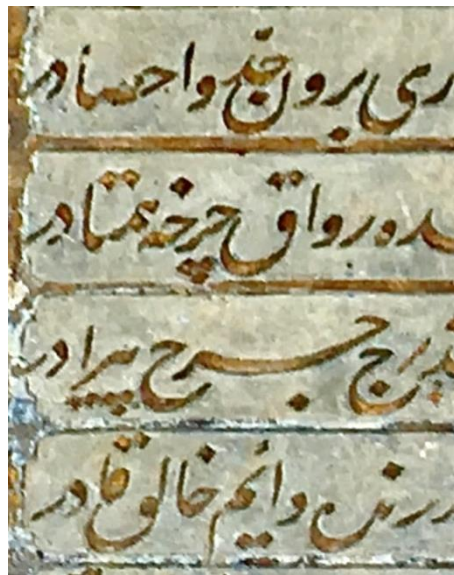
Resim 5.47

Medrese yapısının Cami-i kebîr caddesinde bulunan giriş kapısının üstünde yer alan bu kitâbe kapı üzerine tutturulan ahşap bir tente ile korunmakta olsa da onarım geçirmediği ve mermerle birlikte yazıların da aşındığı görülmektedir. Yazılar ve bordürler zeminden ayrılan koyu kahverengindedir (Resim 5.46, 47, 49).

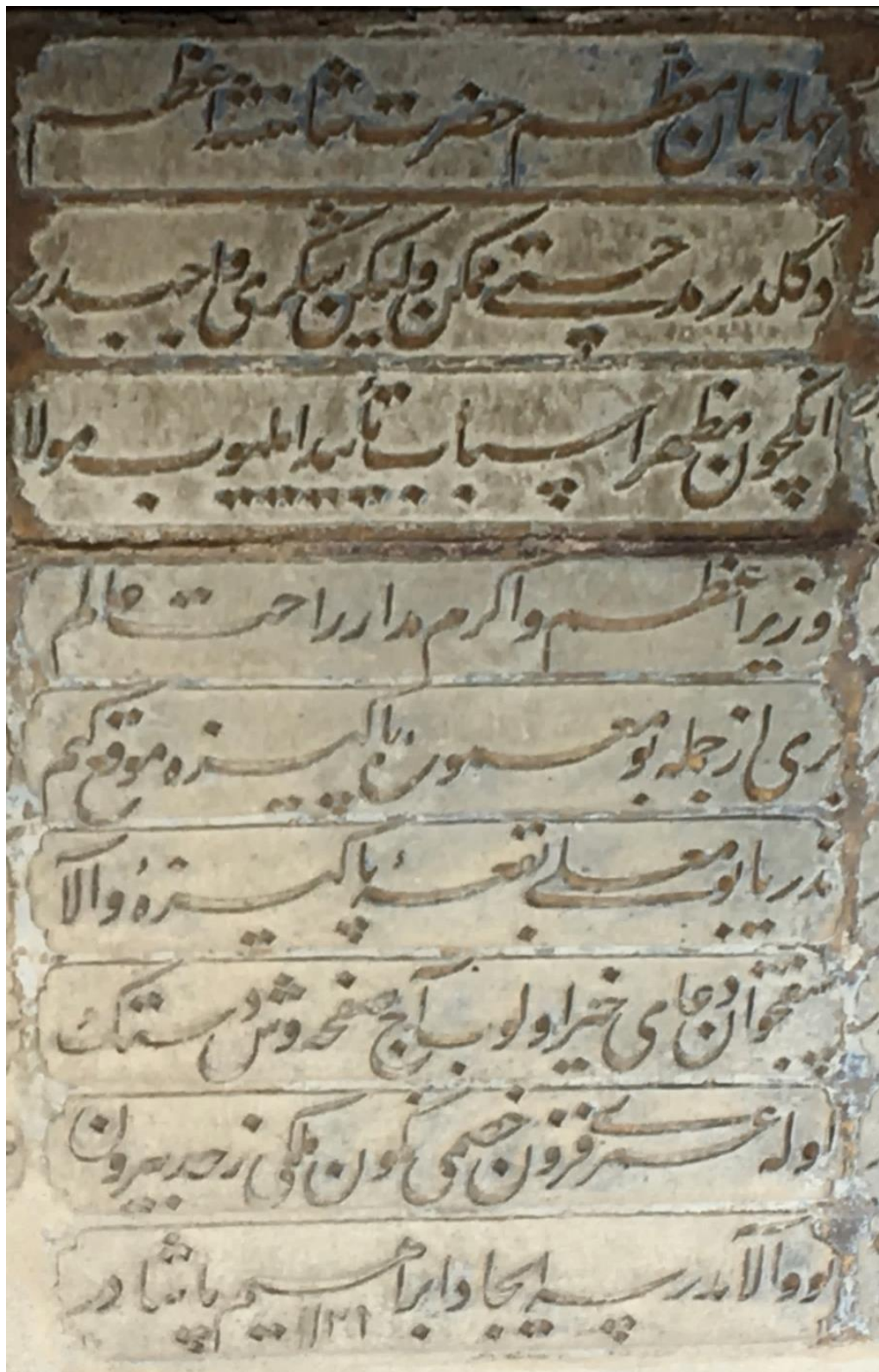
Dört yazı sütunundan oluşan kitâbenin birinci ve dördüncü sütunlarında sekizer, ikinci ve üçüncü sütunlarında dokuzar satır yer almaktadır. Kompozisyon

genel itibarıyla bakıldığında kendi içinde dengeli bir görünüme sahiptir. Harfler detaylı incelendiğinde her ne kadar kaleminden çıkan incelikler aşınmalarla kaybolmuş olsa da, harf ölçüleri ve satıra dizilişleri dikkate alınarak bir değerlendirme yapmak mümkündür. Kitâbe bütünüyle ne sıkışık ne de çok seyrek olmayan düzgün bir kompozisyona sahiptir. Harflerin eğimleri yazının bütününde istikrarlı görünmektedir.

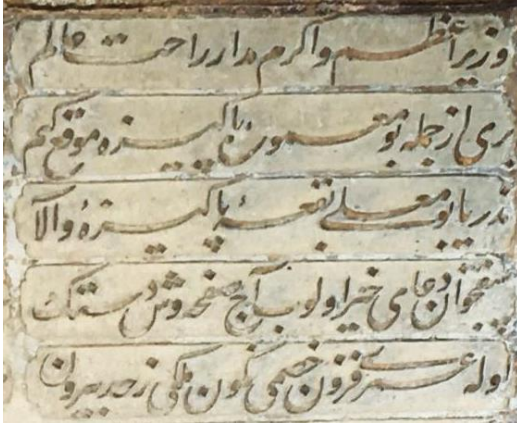
Cami kapısında yer alan imzalı kiâbe ile kıyasladığımızda bu kitâbenin de eliflerinin eğimi az ve 2 nokta uzunluğundadır. Nun çanakları çoğunlukla iki nokta genişliğinde ve ağız kısmına doğru hafif daralmıştır. Bazı kaf ve nunların çanakları ise 2,5-3 nokta genişliğindedir. Veliyyüddin imzalı kitâbede de kaf çanakları nun çanaklarından yarım nokta kadar büyüktür. Ye çanaklarının çoğu 1,5 nokta genişliğindedir. Kelime sonlarında yer alan mimler yuvarlak, kısa dönüşlü ve kuyrukları iki nokta uzunluğundadır. Yazının bütününde yer alan keşideli harflerin uzunlukları 6 ile 6,5 nokta uzunluğundadır. Keşidelerin satırdan yüksekliği ise 1 noktayı geçmemiştir. Küplü ha ve ayn harflerinin küpleri şekil itibarıyla düzgündür ve 3 nokta genişliğindedir. Elifler gibi lam harfleri de genellikle iki nokta uzunluğundadır. Fakat bazı satırlarda başka bir harfin üzerinde yazılan elif ve lam harflerinin 1 noktaya kadar küçüldüğü görülmektedir. Kaf çanakları yazıdaki diğer çanaklı harflerden 1 nokta daha geniş ve daha eğimli görünmektedir.

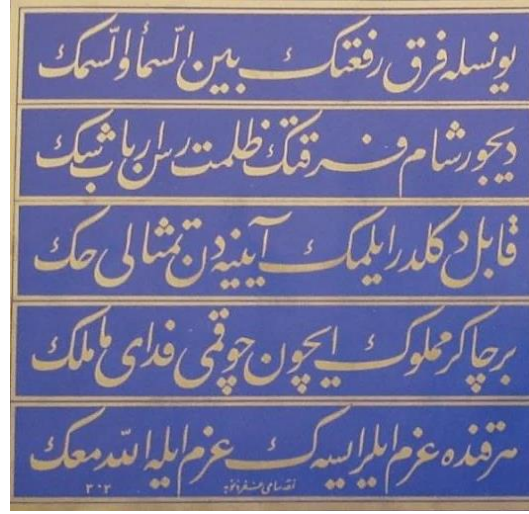
Resim 5.48

Resim 5.49

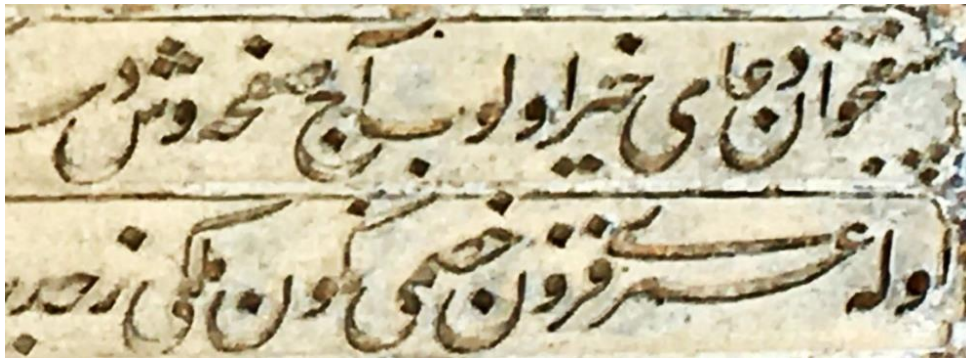
Resim 5.50

Resim 5.51

Medrese kitâbesinden beş satırlık bir bölüm ile Sâmi Efendi'nin bir yazısından alıntılanan kısım karşılaştırıldığında; Sâmi Efendi'nin satırlarının belli bir düzen içerisinde ve ne sıkışık ne de çok seyrek olmadığı görülür. Her satırın sonundaki kef birleşimleri yazıda bir bütünlük oluşturmuştur. Bütün çanaklar aynı büyüklükte ve bir uyum içinde olmakla birlikte harflerin eğimleri de aynı yöndedir (Resim 5.50).

Medrese kitâbesinde kef serenleri kavissiz, düz ve her biri farklı uzunluklardadır. Çanaklı harfler ise kimi dar kimi geniş bırakılmıştır. Alt iki satırda ise harfler üst üste ve daha sıkışık yazılmıştır (Resim 5.51). Kitâbedeki deformasyonlar nedeniyle vav, he, ayn gibi harflerin inceliklerine vâkıf olunamadığı için detaylı incelenememiştir. Fakat genel görünüm itibarıyla Veliyyüddin Efendi'nin imzalı kitâbelerindeki bazı karakteristik özelliklerle benzerlikler görünmektedir.

Resim 5.52

5.5.6. Medrese Başoda(Kütüphane) Kitâbesi

Resim 5.53

Medrese iç avlusunda başoda denilen kütüphane kısmının kapısında yer alan bu kitâbe bakımsızlık ve inşaat atıkları yüzünden zarar görmüş bir haldedir (Resim 5. 53). Kitâbenin yüksek bir kotta bulunması ve fotoğraflamak için çok kısa bir süre izin alınması sebebiyle kitâbe bütününe net bir fotoğrafı alınamamıştır.

Dört sütun şeklinde tasarlanan bu kitâbenin her sütununda yedişer satır yer alırken, kalan iki satır da alt kısma yerleştirilmiştir. Zaman içerisinde boyları silinip aşınsa da yazıları hâlâ okunabilmektedir.

Külliyenin diğer bölümlerine ait kitâbelere kıyas edildiğinde, be, fe ve keşideli harfler gibi yatay hareketlerin derinliğinin bir noktadan az olup daha düz ve çizgisel bir görünümde olmaları dikkat çeker. Çanaklı harfler küçük ve dar görünmektedir. Dördüncü sütunun son satırında dal-ra birleşimleri ile ritmik ve canlı bir bitiş sağlanmıştır. Ta'lik yazının en güzel şeklini alması için gerekli olan, harfe en ince noktadan başlayıp kalınlaşarak, sonunda yine incelikle bitmesi gereken yerlerde; bu kitâbede eliflerin, ayların, keflerin, keşideli harflerin en ince halleri görülememektedir. Bu detaylar yazı taşa geçirilirken kaybedilmiş de olabilir. Keşideli harflerin uzunca ve kavissiz bir şekilde yazılmış olması, bu kitâbeyi külliye diğer celi ta'lik kitâbelerinden ayıran bir özelliğidir. (Resim 5.53-58).

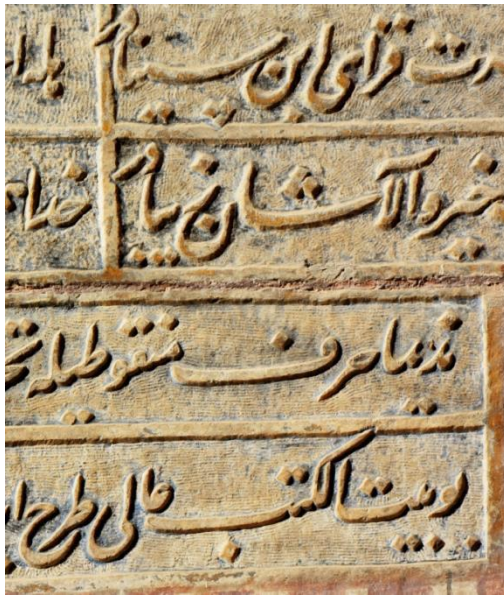

Resim 5.54

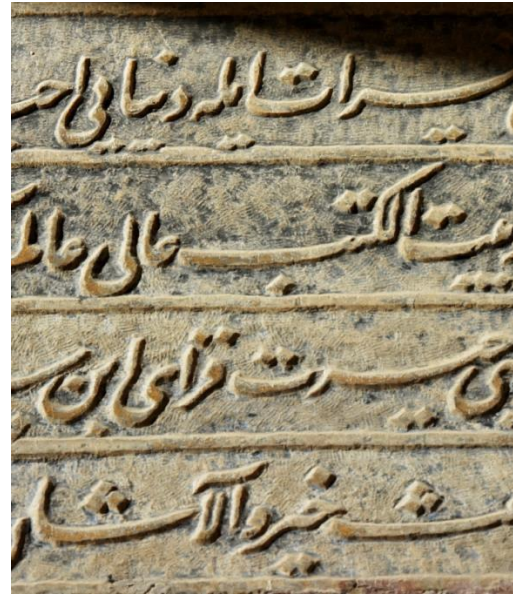
Keşide uzunlukları 5, 6 veya 7 nokta olarak her satırda farklıdır. Elif ve lam uzunlukları genellikle 2,5-3 noktadır. Kef serenleri de keşideli harfler gibi dik ve uzundur. Sad, ayn, ha başları küçüktür. Çanaklı harfler arasında da bir ölçü bütünlüğü bulunmamasıyla birlikte 1 noktaya kadar küçülen nun ve ye çanakları vardır. Küplü ha ve kaf çanakları ise iki nokta genişliğindedir. Kitâbenin bütününde Veliyyüddin Efendi'ye kıyasla harf ölçüleri küçüktür. Buna rağmen satırlar düzgün ve yazı kendi içinde bir uyum içinde görünmektedir.

Resim 5.55. Başoda kitâbesinden detaylar

Resim 5. 56

Resim 5. 57

Resim 5.58

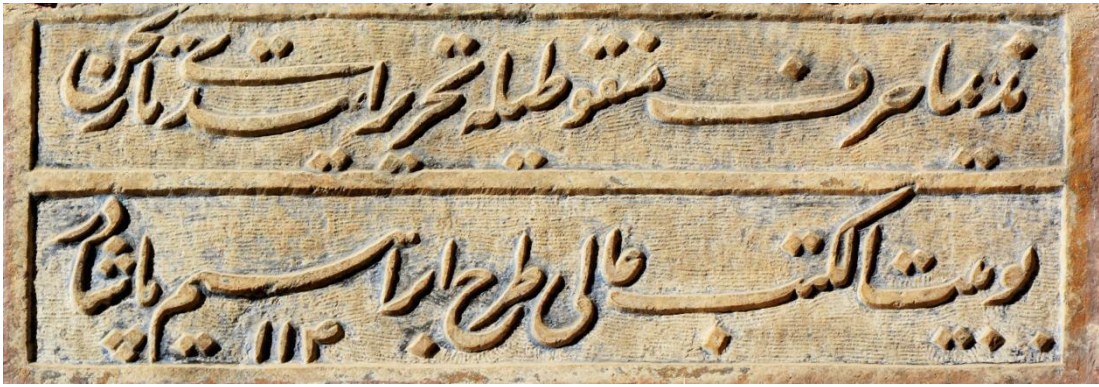

Resim 5.59

Sami Efendi yazıları ile kıyaslandığında, başoda kitâbesinde yer alan yatay harflerin derinliğinin daha az ve uzun olduğu görülmektedir.

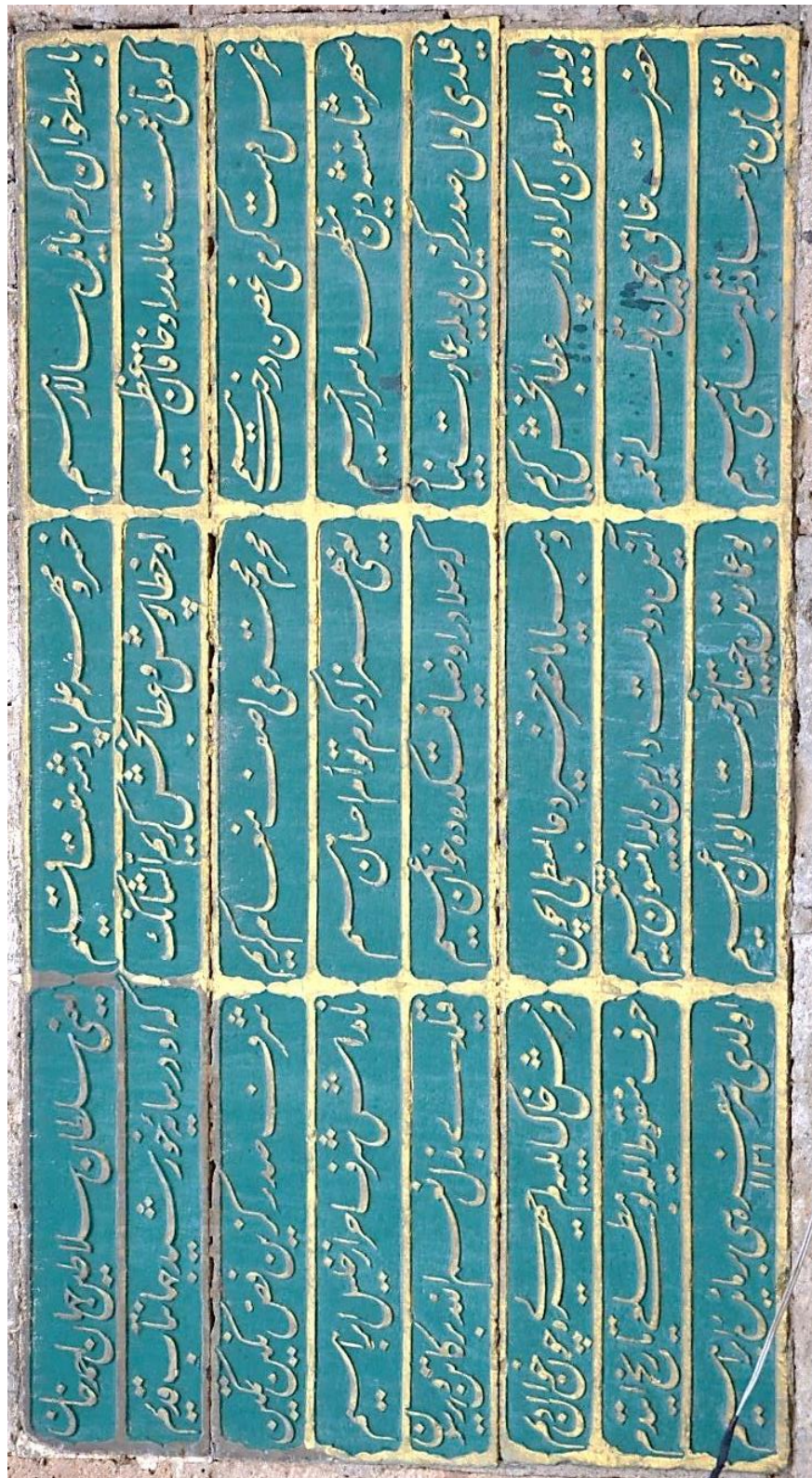
Resim 5.60

Resim 5.61

Sâmi Efendi'ye ait bir satıra nisbetle (Resim5.60) başoda kitâbesinde yazının daha sıkışık ve harf ölçülerinin küçük olduğu görülür. Çanaklı harflerin çok dar ve eliflerin kısa olmasına karşın, yatay hareketlerin uzunluğu bütün satıra hakim olmuştur (Resim 5.61).

5.5.7. İmarethane Kitâbesi

Resim 5.62

Resim 5.63

Resim 5.64

Sekizer adet satırdan oluşan, üç sütun şeklinde tasarlanan bu kitâbe yeşil zemin üzerine plastik yıldız boya ile renklendirilmiştir (Resim 5.62).

Genel olarak; boşluk ve doluluğun dengeli olduğu akıcı ve dingin bir görünüme sahiptir. Dikey harflerin, keşîdelerin ve çanaklı harflerin, kendi benzerleri

olan harflerle birlik içinde olduğu anlaşılır. Her satırın sonuna keşîdeli bir harf ile mim birleşimi yerleştirilmesi yazıdaki ritmi vurgulayarak akıcı bir görünüm sağlamıştır. Keşîdelerin büyüklükleri ve eğimleri birebir aynı olmasa da bu genel ahengi bozan bir görüntü oluşturmamıştır. Harfler satıra düzgün yerleştirilmiştir. Nun ve ye çanakları, satır sonlarındaki birkaç tanesi hariç hemen hemen birbirinin aynı büyüklüklerde. Buraya kadar olan yorumlamalar, kitâbenin bütününe uzaktan bakışta görülebilenlerle ilgilidir (Resim 5.63-64).

Detaylı fotoğraflarla harfler tek tek incelendiğinde ise ta'lik yazının kâidelerine göre olması gereken ince hareketlerin kalınlaştığını, keskin olması gereken hatların yuvarlaklaştığını görürüz. Bu kitâbelerin Veliyyüddin Efendi'nin kaleminden çıktığı düşünüldüğünde, onun harflerin incelen kısımlarını zarif bir biçimde vurgulayan üslubuyla bu durum uyuşmaz.

Böyle yerli yerinde bir tasarımın detaylarında bulunan kusurlar yazıyı taşı geçiren ustaya veya restoratöre de ait olabilir. Yazıya uygulanan işlemler doğru yöntemlerle ve ehil kişiler tarafından yapılmadığında güzel bir eseri korumak maksadıyla zarar verilebilir (Resim 5.65-66). Yazı detaylarında görülen bu deformelerin bir kısmının yenileme işleminin varak yerine kalın bir plastik boya ile yapılmasından kaynaklandığı tespit edilmiştir.

Resim 5.65

Resim 5.66

Kalem kalınlığına göre harfler ölçülendirildiğinde elif ve lam gibi dikey harflerin 2 ve 2,5 nokta uzunluğunda ve eğiminin Sami Efendi'ye nisbetle daha az olduğu görülür. Nun ve lam çanakları 2,5, ye çanakları ise 1,5-2 nokta genişliğindedir. Her satırın sonunda bulunan kuyruklu mim harfleri bir ritim oluşturmuştur. Mim kuyruklarının uzunlukları genellikle 3 noktadır. Sad, ha ve ayn

başları küçüktür. Keşidelerin derinliği bir noktadan az ve uzunlukları 6-7 nokta arasında değişmektedir.

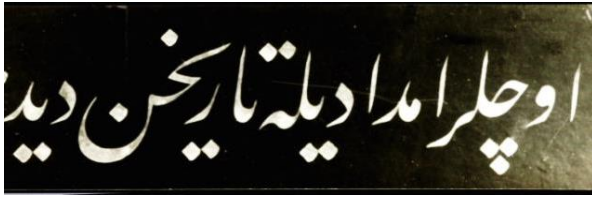

Resim 5.67

Resim 5.68

Sâmi Efendi'nin satıra tam olarak yerleştirilmiş harflerine bakıldığında hepsinin aynı açı ile sağa eğimli olduğu, çanakların birbirine denk ve harfler arasındaki boşlukların da aynı olduğu görülür. İmarethane kitâbesinden alınan detayda ise harfler daha dik, aralarındaki mesafe azdır. Çanak büyüklükleri de aynı değildir (Resim 5.67-68).

Resim 5.69

Resim 5.70

İmarethâne kitâbesinin ard arda dizilmiş dikey harflerinden oluşan bir satırında, harflerin eğimi az ve kalın bitişli olmakla birlikte uzunlukları da eşit değildir. Nun çanağı ise sola doğru eğimli ve dardır.

Sâmi Efendi'nin yazısında kalemin ulaştığı ince ve kalın detaylar hattat maharetiyle gösterilmiştir. Bütün harfler nizamî bir biçimde sağa doğru meyillidir. Satırdaki noktaların dahi belirli bir düzen ve denge içerisinde tasarıma dahil edildiği görülmektedir (Resim 5.69-70).

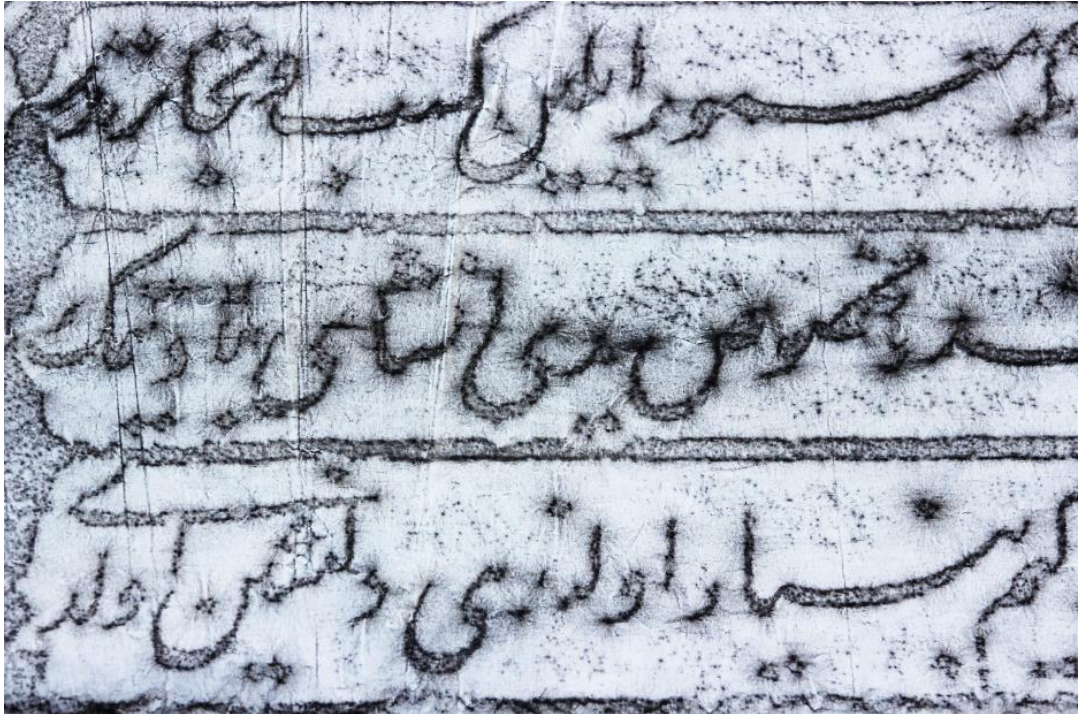
5.5.8. Kervansaray Kitâbesi

Resim 5.71

Kervansaray yapısının kayadan oyma odaları haricindeki kısımları yıkıldığı için, kitâbesi de bugün yerinde bulunmamaktadır. 2017 yılında İl Jandarma komutanlığı avlusunda bulunan bir kitâbenin bu kayıp kitâbe olabileceği düşüncesiyle incelenen bu kitâbenin kaybolan han kitâbesinin bir kısmı olduğu tesbit edilmiştir(Resim 5.71)⁷³. Kitâbenin tam metni kaynaklarda mevcut olduğundan buraya metnin tamamı alıntılanmıştır. Kitâbe fotoğraftaki şekliyle halen Nevşehir İl Jandarma Alay Komutanlığı bahçesinde muhafaza edilmektedir. Külliye'nin kitâbeleri içinde, yerinde asılı olmayan tek kitâbe olduğu için, bu kitâbenin mülajını alarak harflerin estetik durumlarını inceleyebilme imkânımız olmuştur (Resim 5.72).

Yerinden taşınıp kırılan, korunamamasına rağmen estetik değerini koruyarak zamana meydan okuyan bu kitâbenin ilk bakışta akıcı ve dengeli bir tasarıma sahip olduğu söylenebilir. Keşîdeli harfler dengeli bir şekilde yazının içine yerleştirilmiştir. Harflerin genel görünümü satır düzenine uygun görünmektedir. Bazı satır sonlarında sıkışıklık söz konusu olsa da bu rahatsız edici boyutta değildir. Harflerin eğimleri aynı yöne doğru bakmaktadır. Çanaklar cami kitâbesine kıyasla daha dardır.

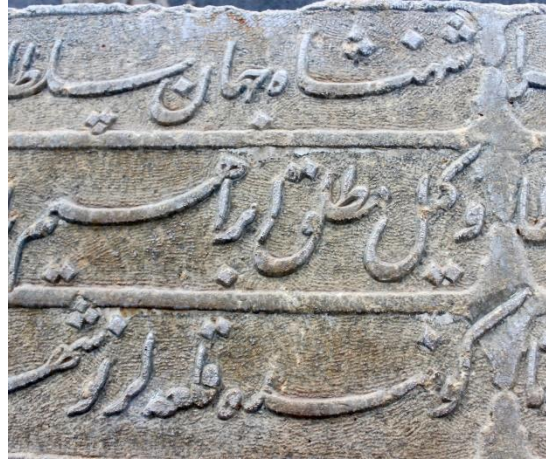
Resim 5.72

⁷³ Ünver, **Damat İbrahim Paşa ve Nevşehir**, s.156.

Yazının satıra yerleştirilmesi bakımından incelendiğinde diğer kitâbelerde bulunan kelimelerin üst üste gelmesi durumu burada daha azdır. Yine de düz bir satır çizgisi ve ferah bir görüntü değil, hareketli ve girift bir kompozisyona sahip olduğu söylenebilir. Külliye'nin bütün kitâbelerinde olduğu gibi bu kitâbede de sad, tı, ayn harflerinin baş kısımları küçüktür (Resim 74-77).

Resim 5.73

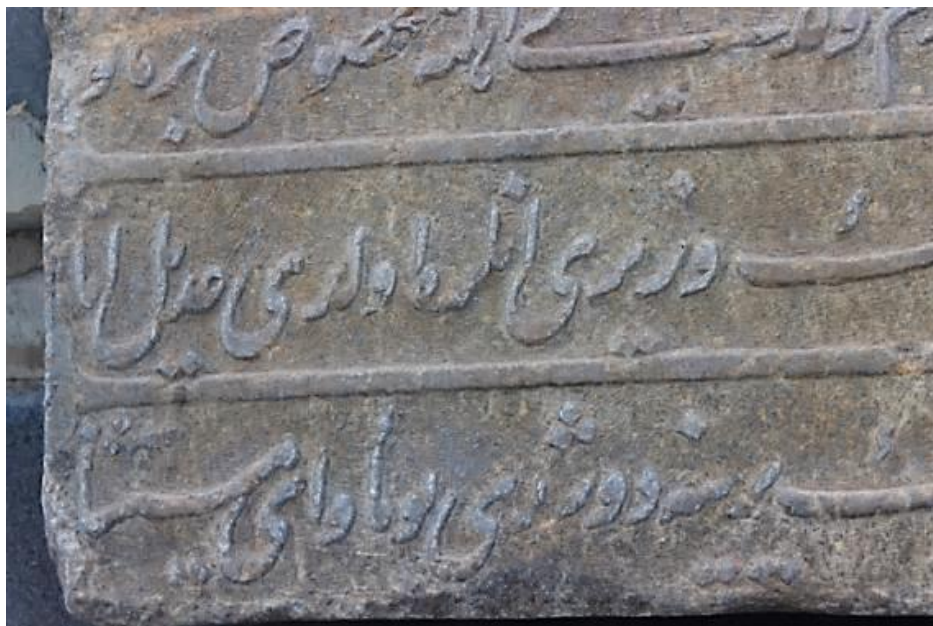

Resim 5.74

Harf ölçülerine tek tek bakıldığında ye çanaklarının genellikle 1 nokta genişliğinde, diğer çanakların 1,5-2 nokta genişliğinde olduğu görülmektedir. Elifler genellikle 2, bazı kelimelerde de 3 nokta uzunluğundadır. Keşidelerin uzunlukları 6- 6,5 nokta arasında, derinlikleri de 1 veya yarım nokta kadardır. Kitâbenin korunamaması ve onarılmaması nedeniyle dişli harfler, vav, ra, dal gibi harflerin nüansları taşta erimelerle kaybolduğundan estetik mahiyeti tam manasıyla görülemediğinden kağıt üzerine aldığımız mülajda bu ayrıntılar daha belirgindir (Resim 5.72). Yazının dönemin estetik değerlerine göre değerlendirildiğinde kaidelere uygun, güzel bir yazı olduğu söylenebilmektedir.

Resim 5.75

Resim 5.76

5.5.9. Hamam Kitâbesi

Resim 5.77

Üç sütun şeklinde istiflenmiş celi sülüs kitâbenin her sütununda 5 satır yazı bulunmakla birlikte 1 satır da kitâbenin üst kısmına yerleştirilmiştir. Kitâbe, hamamın iç kapısında bulunduğu rutubetten etkilendiği için diğer kitâbelere kıyasla daha çok yıpranmış ve mermerdeki aşınma nedeniyle de harflerin keskin hatları kaybolmuştur.

Yazı bakımından incelendiğinde düzgün satırlardan oluşan bu kitâbe, külliye'nin diğer celi sülüs kitâbeleri ile benzer niteliklerdedir (Resim 5.77). İlk bakışta yazıdaki sıkışmışlık dikkat çeker. Harflerin kendi bünyelerinde de küçülmeler vardır. Sülüs kâidelerine göre ince sonlanması gereken kuyruklar, zülfeler, çanaklar ölçülere uymayan kalınlıktadır. Çanaklı harflerin bazıları gereğinden daha geniş ve büyük, bazıları daha dar olduğu için yazının tamamında bir üslup bütünlüğü bulunmamaktadır. (Resim 5.78-82)⁷⁴.

⁷⁴ Bu kitâbenin detaylı harf incelemeleri sülüs kitâbelerin değerlendirilmesi kısmında anlatılmıştır.

Resim 5.78

Resim 5.79

Resim 5.80

Resim 5.81

Resim 5.82

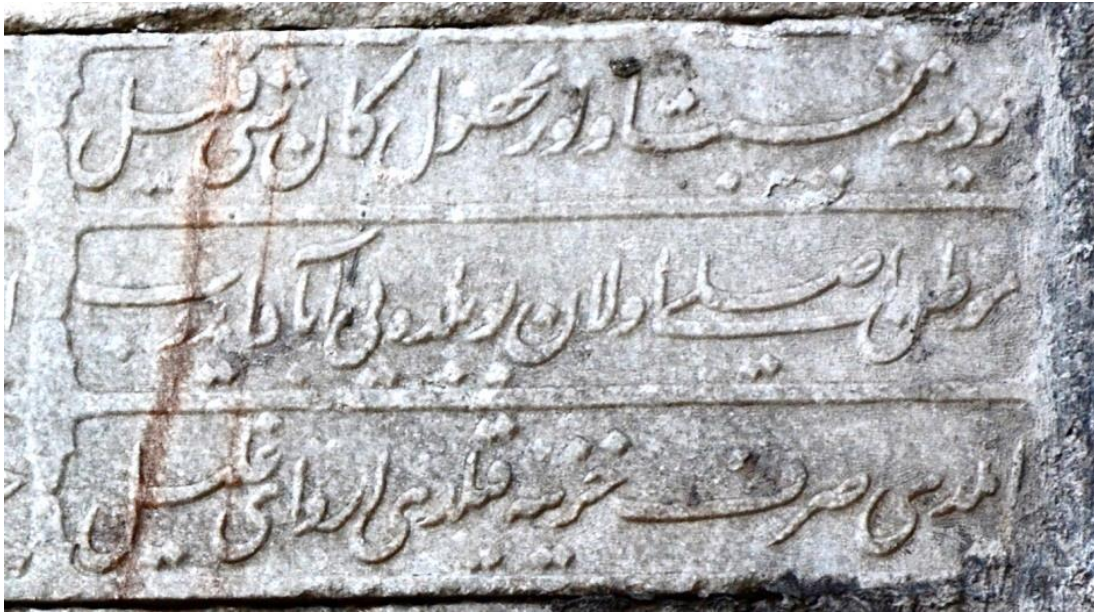
5.5.10. Çeşme Kitâbesi

Resim 5.83

Sıbyan mektebi avlusunun istinad duvarı üzerinde bulunan çeşmenin kitâbesi, yerinden çıkarılmış veya düşmüş, daha sonra tekrar yerleştirilerek tamir edilmiştir. Üç parçaya ayrılmış kitâbeyi duvara tutturmak için kullanılan malzeme ve teknik yazının kenar kısımlarına zarar vermiştir. Hava koşullarının da etkisiyle mermer erimiş ve yazı keskin hatlarını kaybetmiştir. Külliye'nin kitâbeleri içinde en çok zarar görmüş olan bu çeşme kitâbesinde yine de ta'lik güzelliği kendini göstermektedir (Resim 5.83).

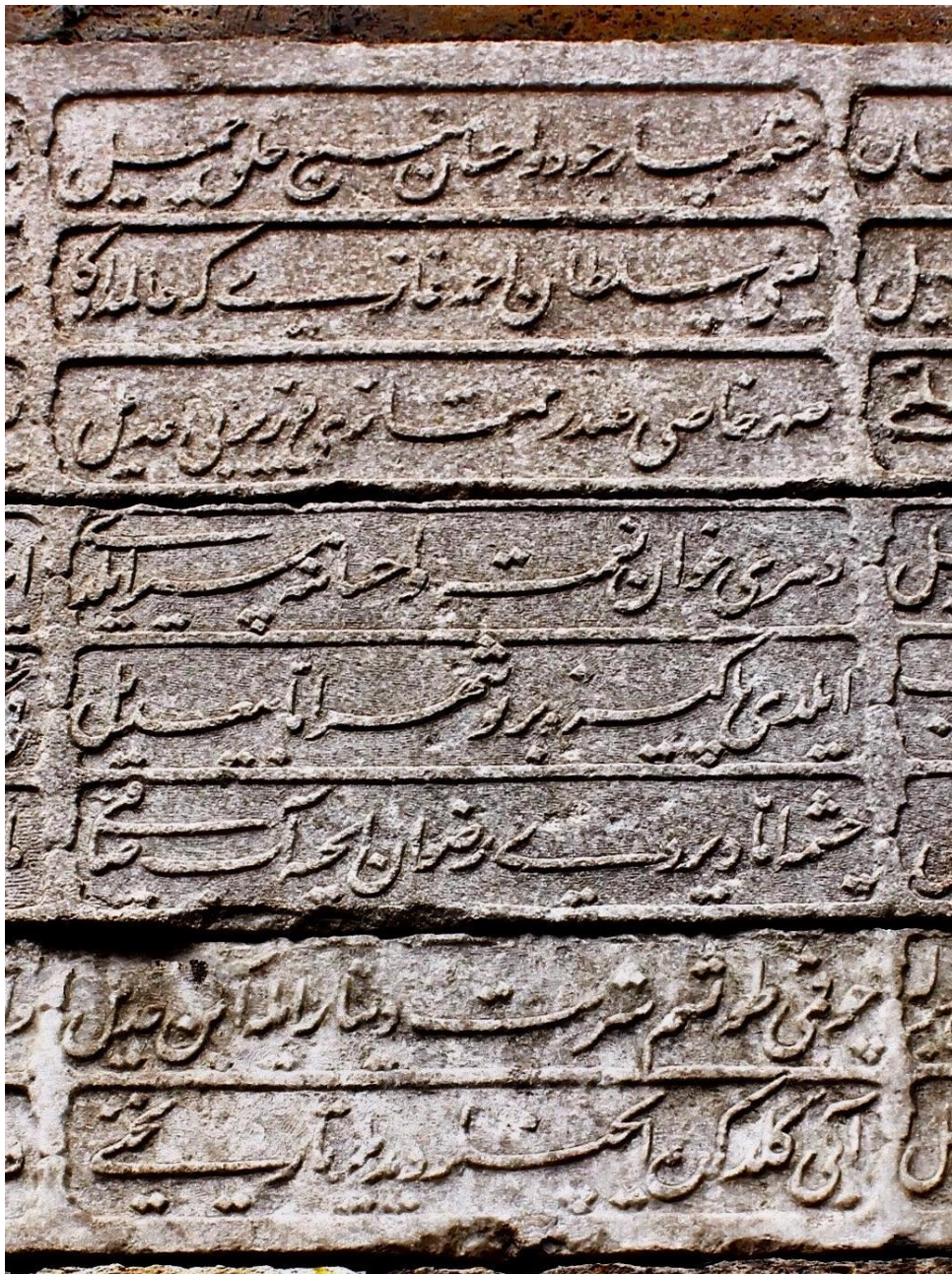
Yazı satır nizamına uygun olmakla beraber harfler arasındaki mesafeler dardır. Keşîdeli harfler külliye'nin diğer kitâbelerine kıyasla daha uzun görünmektedir. Çanaklar, keşîdeler ve dikey harfler belirli bir düzen içinde tasarıma yerleştirilmiştir. Satırların lam harfiyle sonlandırılması, yazıya bir canlılık katmıştır.

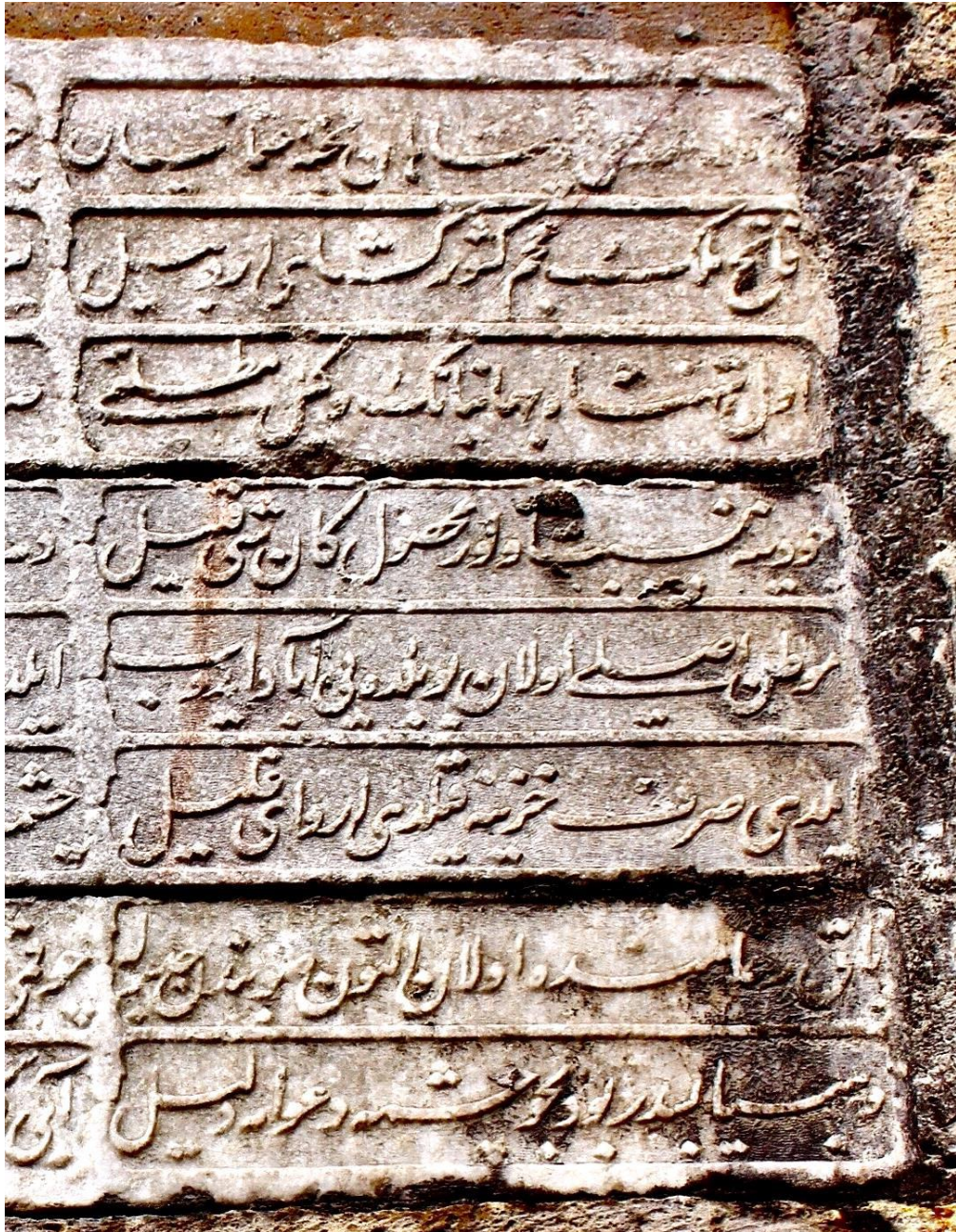
Resim 5.84

Sad, tı, ayn gibi harflerin baş kısımları oldukça küçüktür (Resim 5.84). Ye çanaklarının da nunlara kıyasla daha dar olduğu görülmektedir (Resim 5.85,86).

Yazının tamamında keşîdelerin genellikle alt alta gelmesi ve satır sonlarının lam'la bitirilmesi estetik bir bütünlük oluşturmuştur.

Resim 5.85

Resim 5.86

5.5.11. Sibyan Mektebi Kitâbesi

Resim 5.87

Sekizer adet satırın oluşturduğu üç sütun şeklindeki sıbyan mektebi kitâbesi, mermer üzerine kabartılmış ve metalik bir boya ile kaplanmış şekildedir. Bu kitâbe her ne kadar yanlış bir onarıma maruz kalmış olsa da üzerindeki boya yazıların hava koşullarından fazla zarar görmesine engel olmuştur (Resim 5.87).

Genellikle kitâbelerin son satırlarında benzer veya aynı harfler kullanılarak bir düzen oluşturulmuştur. Bu kitâbede ise birinci sütunun ilk kelimeleri arasındaki uyum dikkat çekmektedir. Üçüncü sütunun sonunda da keşîdeli harfler alt alta getirilmeye çalışılmıştır. Yazının boşluk ve doluluk dengesi yerli yerindedir. Orta sütunun altı ve yedinci satırlarında dikey harfler yoğunlukta olması durağanlığa sebep olmuşsa da bu harf grubunun kitâbenin orta kısmında olması yine de bir denge sağlamıştır. Harflerin eğimleri genellikle sağa doğru, harf ölçüleri de dönemin estetik anlayışına uygun şekildedir. Keşide uzunlukları 5- 6 noktadır, derinliği bir veya yarım noktadır. Ye çanakları 1 nokta, nun ve diğer harf çanakları 1,5 veya 2 noktadır. Elifler, lam ve mim kuyrukları ise kervansaray, imarethane ve başoda kitâbelerine kıyasla daha uzundur, genellikle 3 noktadır (Resim 5.88-90).

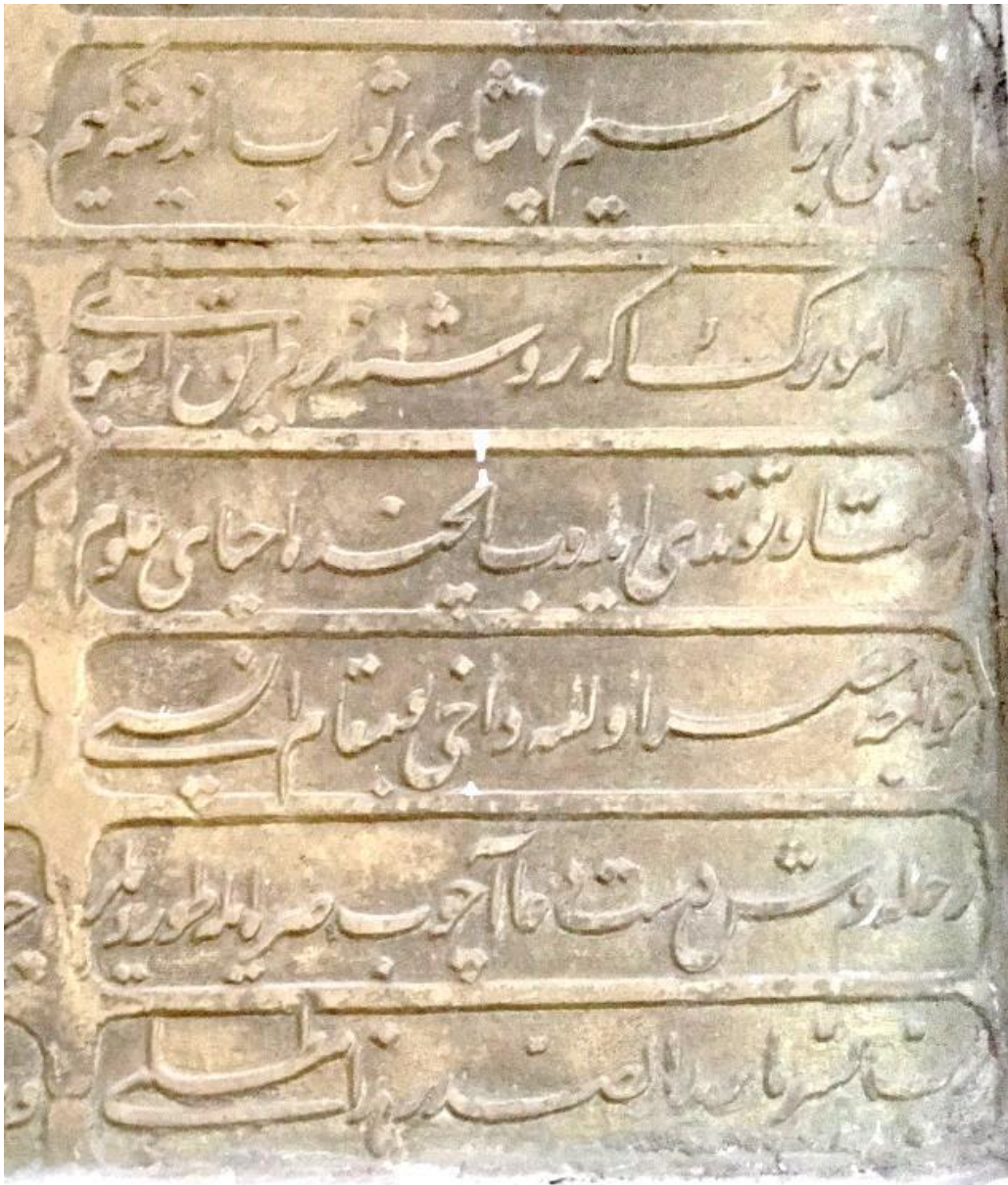
Bu kitâbe ilk yazıldığında, yeşil zemin veya beyaz mermer üzerine altın ile renklendirilmiş olduğu düşünüldüğünde, sanatsal bakımdan değerli bir kitâbe olduğu söylenilebilir.

Resim 5.88

Resim 5.89

Resim 5.90

5.5.12. Kitâbelerin Korunma Durumları

Kitâbelerin bazıları koruma bakımından iyi durumdayken bazıları korunamamış ve restore edilmemiş olması hat sanatı ve estetik değerlerini anlayıp incelememizi zorlaştırmıştır.

*Caminin kuzeybatı girişindeki büyük kapının sülüs kitâbesinde, beyaz mermer levhalardan oluşan zemin ve yazılar aynı renkte olması yazıların incelenmesini zorlaştırır da deformasyon yoktur. Yazıların estetik yorumlanması kısmında değindiğimiz bazı kusurlarına rağmen, bu kitâbenin konumu nedeniyle ihtişamlı bir görünümü vardır. Hem belediye caddesinden hem de Cami-i kebîr caddesinden gelirken ziyaretçileri ilk bu kitâbe karşılar.

*İmarethâne kapısındaki kitâbe nispeten diğer bölümlerin kitâbelerinden iyi durumdadır. Fakat bir onarım sırasında zemin boyasından sonra, yazıların üzerine yıldız uygulaması yapılırken harflerin bazı nüansları ortadan kaybolmuştur.

*Sıbyan mektebinin bulunduğu yüksek kota imarethânenin avlusundan merdivenle çıkılarak geçilmektedir. Kitâbe de bu merdivenin başındaki kapının üzerinde bulunur. Bu bina uzun bir süredir atıl bir durumdadır. Kitâbesi ise duvarın içine neredeyse gömülmüş bir şekildedir. Etrafı beyaz sıvayla tamamen kapatılırken kitâbenin kenarları da sıvanın altında kalmış ve bazı yerlerinde inşaat artıkları kalmıştır. Kitâbenin tamamı korunmak amacıyla olduğu düşünülen bronz renkte parlak bir boya ile kaplanmıştır. Bu doğru bir koruma işlemi olmamasına rağmen, yazıyı korumuştur. Bu kitâbe çeşme ve hamam kitâbelerine kıyasla daha iyi durumdadır.

*Çeşme kitâbesi, sıbyan mektebinin Cami-i kebîr caddesine bakan istinad duvarına bitişik çeşmenin üzerinde yer alır. Yazılar dikkatle incelendiğinde okunabiliyorsa da, eriyip kaybolmaya başlayan kısımları vardır.

*Medrese kapısı ve medrese başoda kitâbesinin zemin ve yazılarının altın ve boya uygulamaları tamamen kaybolmuş ve tekrar yenilenmemiştir. Mermer malzeme de zaman içinde aşındığı için yazı ve zemin hemen hemen aynı renkte taş görünümündedir. Medrese dış kapı kitâbesinde harflerin bir kısmında görünen kahverenginin oksitlenmeden kaynaklandığı tahmin edilmektedir.

*Başodanın kitâbesi de, medresenin çok kıymetli kalemişi süslemeleri gibi yanlış bakım çalışmalarından etkilenmiştir. 2007 yılına kadar il halk kütüphanesi olarak kullanıma açık olan başodanın kubbe ve pencere alınlıklarında orjinal kalemişi süslemeleri vardır. Başoda kısmının güzel bir celi ta'lik yazıyla yazılmış kitâbesinin üzeri inşaat tozları ve sıva döküntüleriyle kirlenmiş olsa da iç avluda olması sebebiyle çok fazla güneş ve yağmura maruz kalmadığından, yazılar okunurluğunu ve güzelliğini tamamen kaybetmemiştir.

*Kervansaray kitâbesi, külliye içinde değil İl Jandarma Komutanlığı bahçesinde bulunduğu için yüksek bir yerde asılı değildir. Burada yer alan parça kervansaray kitâbesinin yarısıdır. Diğer yarısına ne olduğuna dair herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Bu kitâbe de zamanla mermerin aşınması nedeniyle zemin ve yazılar taş renginde, yazılar iyi durumdadır. Fakat jandarma komutanlığı bahçesinde yatay pozisyonda bulunan kitâbenin üzerinde hava şartlarına karşı bir koruma bulunmamaktadır.

*Hamam kitâbesi celi sülüs bir kitâbedir. Hamamın iç kapısının üzerinde yer alan kitâbenin taş rengi rutubetten koyu sarıya dönüşmüş ve harfler aşınarak keskin hatlarını kaybetmiş şekildedir.

SONUÇ

Nevşehir Damat İbrahim Paşa Külliyesinin kitâbelerinin hat sanatı ve estetik bakımından inceleme ve değerlendirilmesinin yapıldığı bu çalışmada; kitâbelerle birlikte külliyenin inşa süreci ve mimari yapısı da çalışma kapsamına dahil edilmiştir. Külliye yapılarının her bir kapısında olmak üzere toplam on bir adet kitâbe olduğu belirlenmiştir. Bu kitâbelerden cami, medrese, medrese başodası, imarethâne, sıbyan mektebi ve kervansarayın kitâbeleri celi ta'lik yazı çeşidi ile yazılmıştır. Cami avlusunun üç farklı giriş kapısı üzerinde bulunan iki adet âyet kitâbesi ve avlu kuzeybatı girişinde bulunan tarih kitâbesi ile hamamın kitâbesi ise celî sülüs yazı ile yazılmıştır.

Yazılar; cami kitâbesinin Veliyyüddin Efendi imzalı, diğer celi ta'lik kitâbelerin ise imzasız olmasına rağmen üslup benzerlikleri olması nedeniyle hattatlarının aynı olması ihtimali çerçevesinde bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Bu analizlerle birlikte, İstanbul'da pek çok mimari esere kitâbe yazmış olan Veliyyüddin Efendi'nin buradaki eserleri araştırılıp bazıları yerinde incelenerek, yazısının karakteristik özellikleri genel hatlarıyla belirlenmiştir. Yaşadığı dönem itibarıyla İran ta'likinden Türk ta'likine geçişin izlerini taşıyan Veliyyüddin Efendi'nin yazıları İran'lı hattat İmâd el Hasenî ve Osmanlı'nın son dönem hattatlarından Sâmî Efendi'nin yazılarıyla bir tabloda biraraya getirilerek mukayese edilmiştir. Karşılaştırmalı incelemeler neticesinde Veliyyüddin Efendi'nin yazısının belli başlı özellikleri belirlenmiştir.

Bu kapsamlı araştırmalar ile Veliyyüddin Efendi'nin İstanbul ve Nevşehir'de bulunan eserlerinin hali hazırdaki durumları tespit edilerek fotoğraflarla kayıt altına alınmıştır.

Külliye kitâbelerinin her biri kağıt üzerinde çalışılarak kalem kalınlığına göre harflerin nokta ölçüleri, satır düzenleri ve eğimleri belirlenip çalışmaya dahil edilmiştir. Elde edilen harf ölçüleri Sami Efendi'nin ta'lik yazı kalıplarıyla karşılaştırılarak değerlendirilmiştir.

Külliyenin dört adet celî sülüs kitâbesinin hattat imzası bulunmamakla beraber, yazılar incelenip birbiriyle mukayese edildiğinde; bu dört kitâbenin aynı

hattat tarafından yazıldığı tahmin edilmektedir. Dönemin Hafız Osman ekolünde yetişen meşhur sülüs hattatlarından; Eğrikapılı Mehmet Rasim Efendi (1099-1169/1687-1755), Haffafzade Hüseyin Efendi (1095-1154/1683-1741), Yedikuleli Seyyid Abdullah Efendi (1081-1144/1670-1731) bu kitâbeleri yazmış olma ihtimali olan hattatlardır.

Hattatı bilinmeyen celi sülüs kitâbeler, celi ta'lik kitâbelere kıyasla; dönemin hat sanatı kaidelerine göre daha geridedir. Herbirisi ustaca hazırlandığı belli olan celi ta'lik kitâbelerden imzalı cami kitâbesi yazı ve korunma bakımından diğerlerinden daha iyi durumdadır.

Değerlendirme kısmında sıbyan mektebi, çeşme, hamam ve kervansaray kitâbelerinin hakkında; cami, medrese ve imarethane kitâbelerinden daha az detay verilmesi, bu eserlerin yazılarındaki deformasyonlar nedeniyle estetik okumalarının yeterince yapılamamasından kaynaklanmıştır.

Mimari yapı kitâbelerinin tarihi birer belge niteliği taşıması dışında estetik değerleriyle ele alındığında, eserin meydana getirildiği dönemin sanat anlayışı ve sanatçısı hakkında da pek çok fikir verdiği görülmüştür.

Bu tez; her biri birer sanat eseri niteliğinde olan Nevşehir Damat İbrahim Paşa Külliyesinin yapı kitâbelerinin ilk defa sanatsal incelemelerinin yapılmasının yanı sıra; bir mimari eserin imzalı ve imzasız kitâbelerinin birbirine kıyas ile ve elde edilen ipuçlarıyla hattatlarının tespit edilip edilemeyeceğine dair bir deneme çalışması niteliğindedir. Bu çalışma benzer konularda mukayeseye dayalı yapılacak araştırmalar için de bir örnek teşkil edecektir.

KAYNAKÇA

Kur'an-ı Kerîm Meâli; <https://kuran.diyamet.gov.tr>

AKTEPE, M. Münir; “**Nevşehir’li İbrahim Paşa**”, İslâm Ansiklopedisi, cilt 9, İstanbul 1964.

AKTUĞ, İlknur; **Nevşehir Damat İbrahim Paşa Külliyesi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992.

AKTUĞ, İlknur, AREL, A.; **On Sekizinci Yüzyıl İstanbul Mimari’sinde Batılılaşma Süreci**, İstanbul 1975.

ALPARSLAN, Ali; “**Nesta’lik**”, TDV İslâm Ansiklopedisi,

<https://islamansiklopedisi.org.tr/nestalik> (03.06.2021).

ALPARSLAN, Ali; **Türk Büyükleri Dizisi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992.

ALPARSLAN, Ali; **Ünlü Türk Hattatları**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992.

ALPARSLAN, Ali; **Osmanlı Hat Sanatı Tarihi**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999.

ARAÇ, Ünal; **Saraydan Otağa: Damat İbrahim Paşa’nın Bânîlik ve Hâmîliği**, Doktora Tezi, Hacettepe üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2015.

ATAK, Erkan; **Anadolu’da Lâle Devri Mimarisi(İstanbul Dışı Örnekler Üzerine Bir Araştırma)**, Doktora Tezi, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale 2014.

BAŞER, İsmail; **Damat İbrahim Paşa Külliyesi Kalem İşi Bezemeleri**, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 1995.

BERK, Süleyman; **Devlet-i Aliyeden Günümüze İcazet Geleneği**, İnkılâb Yayınları, İstanbul, 2013.

BERK, Süleyman; **İstanbul’un 100 Hattatı**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul, 2012.

BOYDAŞ, Nihat; **Ta'lik Yazıya Plastik Değer Açısından Bir Yaklaşım**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1994.

BÜYÜKÇAY, Hayri; **Nevşehir ve Çevresindeki Geç Osmanlı Dönemi Camilerinin Mimari Özellikleri**, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya,2010.

ÇİĞDEM, Salih; **Nevşehir Damat İbrahim Paşa Külliyesinin Sosyal ve Kültürel Hayata Katkısı**, Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir, 2019.

DERMAN, M. Uğur; **İslâm Kültür Mirâsında Hat San'atı**, IRCICA Yayınları, İstanbul, 1992.

DERMAN, M. Uğur, **Ömrümün Bereketi**, Kubbealtı Yayınları, İstanbul, 2011.

DEVELLİOĞLU, Ferit; **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Aydın Kitâbevi, İstanbul, 1982.

EKİZ. Mehmet; **Nevşehir'de Türk Dönemi Mimari Eserleri**, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016, Ankara.

ERÜNSAL, E İsmail; **"Veliyyüddin Efendi Kütüphanesi"** , TDV İslâm Ansiklopedisi,c.43.

EYİCE, Semavi; **"İstanbul'un Ortadan Kalkan Bazı Tarihi Eserleri"**, Tarih Enstitüsü Dergisi, sayı 10-11, İstanbul,1979-1980.

HAKVERDİOĞLU, Metin; **Edebiyatımızda Lâle Devri ve Damat İbrahim Paşa'ya Sunulan Kasideler**, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2007.

KOÇER, Serap Erçin; **Nevşehir'de Geç Dönem Dini ve Sosyal Yapılar**, Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2015.

KUBBEALTI LÜGATİ; <http://lugatim.com/>

KUBAN, Doğan; **Türk Barok Mimarisi Hakkında Bir Deneme**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1954.

KUBAN, Doğan; **Kent ve Mimarlık Üzerine İstanbul Yazıları**, YEM Yayınları, İstanbul, 1998.

KUMBAR, Özlem; **“Lâle Devri”nin Lâlesi: Çiçek Üzerinden Dönem Sorgulaması**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2016.

KURAN, Aptullah; **Orta Anadolu’da Klasik Osmanlı Mimarisi Çağının Sonlarında Yapılan İki Külliye**, Vakıflar Dergisi, sayı:9, 2006.

MUTLU, Özgen; **İbrahim Hakkı Konyalı Kütüphane Arşivi**, Vakıflar Dergisi sayı 47, 2017.

MÜSTAKİMZÂDE, Süleyman Sadettin; **Tuhfe-i Hattâtîn**, (Hazırlayan: Mustafa Koç) Bilim ve Sanat Vakfı, İstanbul, 2011.

NEVŞEHİR Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü, **Nevşehir-i Dilâra**, Simtel Ofset, Nevşehir, 2014.

ÖGER, Adem; **1.Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri**, Nevşehir Üniversitesi Yayınları, Nevşehir, 2011.

ÖZCAN, Ali Rıza; **Türk Nesta’lık Ekolü**, Sanatta Yeterlilik Eser Çalışması, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1996.

ÖZCAN, Tahsin; **“Veliyyüddin Efendi”**, TDV İslâm Ansiklopedisi, c. 43, İstanbul 2013.

ÖZEL, Şükran; **Nedim’in Şiirlerinde Mimari Eserlere Göndermeler**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010.

RADO, Şevket **Türk Hattatları**; Tiftruk Matbaacılık, İstanbul, 1984.

REFİK, Ahmet; **“Damat İbrahim Paşa Zamanında Ürgüp Ve Nevşehir”**, Türk Tarih Encümeni Mecmuası, 14. Sene, No:3, İstanbul, 1924.

SAYIOĞULLARI, Recep Sadri; **Türk Ta'lik Yazı Ekolünün Doğuşunda Şeyhülislâm Veliyyüddin Efendi**, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1991.

SERİN, Muhittin; **Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar**, 4. Baskı, Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı, İstanbul, 2010.

TÜFEKÇİOĞLU, Abdülhamit; **Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Yazının Kullanımı**, Doktora Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van, 1997.

UZUNÇARŞILI, İ.Hakkı; **Osmanlı Tarihi**, Cilt 5, Bölüm 2, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988.

UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı; **Osmanlı Tarihi**, Cilt 4, Bölüm 1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1956.

ÜNVER, Hasan; **Damat İbrahim Paşa ve Nevşehir**, Nevşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Nevşehir, 2017.

YAZIR, Mahmut Bedreddin; **Medeniyet Âleminde Yazı ve İslâm Medeniyetinde Kalem Güzeli**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1972.